

**T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
ORTA ÇAĞ BİLİM DALI**

**BİRİNCİ KUDÜS LATİN KRALLIĞI DÖNEMİNDE
İDARİ, SOSYO-EKONOMİK VE KÜLTÜREL YAPI**

HAKAN ALKAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**DANIŞMAN:
PROF. DR. BEKİR BİÇER**

KONYA-2022

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
--	--	--

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	Hakan ALKAN		
	Numarası	16810501027		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Tarih / Orta Çağ Tarihi		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tezin Adı	Birinci Kudüs Latin Krallığı Döneminde İdari, Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Yapı		

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm. **14.03.2022**

Hakan ALKAN

Öğrencinin	Adı Soyadı	Hakan ALKAN		
	Numarası	16810501027		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Tarih / Orta Çağ Tarihi		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Bekir BİÇER		
	Tezin Adı	Birinci Kudüs Latin Krallığı Döneminde İdari, Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Yapı		

ÖZET

Orta Çağ tarihi, pek çok savaşa ve bu savaşlara bağlı olarak insan hareketliliklerine sahne olmuştur. Haçlı Seferleri de bu dönemin en önemli hareketlerinden biri olarak tarih sayfasındaki yerini almıştır. Seferler süresince Batı'dan Doğu'ya gelen toplulukların bir kısmı Levant'a yerleşmiş ve burada bir yaşam kurma çabası içine girmişlerdir. 1099 yılında Kudüs'ün Haçlılar tarafından alınması ile başlayan ve 1187'de Müslümanlarca yeniden fethi sonucunda Krallık merkezinin Akkâ'ya taşınmasına kadar geçen süreç Birinci Krallık dönemi olarak adlandırılmaktadır. Bu dönem içerisinde Krallığın geliştirdiği idâri, sosyo-ekonomik ve kültürel yapı çalışmamızın ana konusunu oluşturmuştur. Bu çerçevede, Kudüs'te kurulan Haçlı Krallığı'nın idâri ve sosyo-ekonomik sistemlerinin oluşumu ve halkların bu uygulamalara adaptasyonları incelenmiştir. Sonuç olarak sürecin, Krallığın yeni bir idâri yapı kurma ve gelişme dönemi olduğu görülmüş ve toplulukların karşı kültür ve yaşam şeklini tanıyıp kısmen uyum sağladığı anlaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Haçlı Seferleri, Levant, Kudüs Latin Krallığı, İdari Yapı, Kültürel Yapı

Author' s	Name and Surname	Hakan ALKAN		
	Student Number	16810501027		
	Department	History / Medieval History		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)	X	
		Doctoral Degree (Ph.D.)		
	Supervisor	Prof. Dr. Bekir BİÇER		
Title of the Thesis/Dissertation	Administrative, Socioeconomic, and Cultural Structure during the First Latin Kingdom of Jerusalem			

ABSTRACT

Numerous battles and wars took place in the Middle Ages and those incidents caused social mobilities. The crusades were engraved in people's mind as one of the most notable events of the period. Throughout the expeditions, some of the crusaders that came from the West to the East settled in the Levant and made an effort to establish a new life there. The period that started with the capture of Jerusalem in 1099 and passed until the transfer of the centre of the Kingdom to Acre as a result of the conquest of Jerusalem by the Muslims in 1187 is called the First Kingdom period. The administrative, socioeconomic, and cultural structure developed by the Latin Kingdom during this period constituted the main subject of our study. In this context, the formation of the administrative and socio-economic systems of the Crusader Kingdom established in Jerusalem and the adaptations of the peoples to these practices were examined. In conclusion, it was seen that the process was a period of establishing a new administrative structure and development of the Latin Kingdom, and it was understood that the communities recognized and partially adapted to the counterculture and lifestyle.

Keywords: Crusades, Levant, Latin Kingdom of Jerusalem, Administrative Structure, Cultural Structure

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİK SAYFASI.....	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT.....	iv
İÇİNDEKİLER	v
KISALTMALAR	vii
ÖN SÖZ	viii
GİRİŞ	1
1. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ	1
2. ARAŞTIRMANIN KAPSAMI VE METODU	2
3. KAYNAKLAR VE ARAŞTIRMALAR.....	3
A. Kaynaklar	3
B. Araştırmalar	8
BİRİNCİ BÖLÜM	11
1. HAÇLI SEFERLERİ ÖNCESİ GENEL DURUM	11
1.1. Haçlı Seferleri Öncesinde İslam Dünyasında Durum	11
1.2. Haçlı Seferleri Öncesinde Avrupa’da Durum	15
1.3. Haçlı Seferleri Öncesinde Bizans İmparatorluğu’nda Durum	20
1.4. Seferi Ortaya Çıkaran Nedenler	23
1.4.1. Ekonomik Sebepler	25
1.4.2. Dini Sebepler.....	26
1.4.3. Siyasi Sebepler	28
İKİNCİ BÖLÜM.....	30
2. BAŞLANGIÇTAN KUDÜS KRALLIĞININ SONUNA KADAR HAÇLI SEFERLERİ	30
2.1. I. Haçlı Seferi	30
2.1.1. Çağrı	30
2.1.2. Yolculuk.....	32
2.1.3. İznik’ten Kudüs’e	34
2.1.4. Kudüs Latin Krallığı.....	38
2.2. II. Haçlı Seferi	45
2.2.1. Yeni Bir Sefer Çağrısı	45
2.2.2. Haçlı Ordularının Anadolu’dan Geçışı	48
2.2.3. Levant’ta II. Haçlı Seferi Ordusu	51
2.3. III. Haçlı Seferi.....	52
2.3.1. İkinci Seferin Sonundan Selahaddin Dönemine Kadarki Süreç.....	52
2.3.2. Müslümanların Yeni Lideri: Selahaddin Eyyubi	53

2.3.3. Kralların Seferi	55
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	59
3. KUDÜS HAÇLI KRALLIĞININ İDARİ YAPISI	59
3.1. Yüce Divan	64
3.2. Soylular	66
3.3. Krallıkta Görevli Diğer Yetkililer	68
3.4. Yargı Sistemi	72
3.4.1. Burjuva Mahkemeleri (Cour des Bourgeois)	72
3.4.2. Ticaret Mahkemeleri (Cour de la Fonde)	73
3.4.3. Yerel Mahkemeler (Cours des Syriens - Cour de Rais)	74
3.4.4. Zincir Mahkemeleri (Cour de la chaine)	75
3.4.5. Kilise ve Konsolosluk Mahkemeleri	75
3.5. Toprak ve Vergi Sistemi	76
3.6. Güvenlik ve Savunma Yapıları	78
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	83
4. KUDÜS HAÇLI KRALLIĞININ SOSYO-EKONOMİK VE KÜLTÜREL YAPISI	83
4.1. Ekonomi	84
4.2. İtalyanların Bölgedeki Ticari Faaliyetleri	85
4.3. Tarım ve Tarımsal Ürünler	87
4.3.1. Şeker Kamışı	89
4.3.2. Zeytin	91
4.3.3. Üzüm ve Şarap	93
4.4. Haçlılar ve Yerel Halk	94
4.4.1. Şehir Halkı ve Hayatı	99
4.4.2. Taşra Halkı ve Hayatı	104
SONUÇ	108
KAYNAKÇA	112
ÖZ GEÇMİŞ	118

KISALTMALAR

b.:	bin
bkz.:	bakınız
C.:	cilt
çev.:	çeviren
DİA:	Diyanet İslam Ansiklopedisi
doç.:	doçent
dr.:	doktor
ed.:	editör
H.:	Hazreti
ing. terc.:	İngilizceye tercüme eden
prof.:	profesör
s.:	sayfa
S.:	Sayı
ss.:	sayfalar
TDV:	Türkiye Diyanet Vakfı
TTK:	Türk Tarih Kurumu
Vol.:	Volume

ÖN SÖZ

Avrupa kıtasında yaşanmakta olan siyasi karışıklık ve bunun doğurduğu ekonomik sorunlar toplum içinde yoğun bir buhran yaşanmasına sebebiyet vermiştir. Bizans İmparatorluğu ise sınırlarında uzun yıllardır devam eden çatışmalar sonucunda büyük oranda küçülmüş ve bu savaşlar ekonomisini bozmuştur. Malazgirt Savaşı sonrasında Anadolu'nun da büyük kısmının elden çıkması, İmparator Aleksios Komnenos'u Batı'dan yardım istemeye mecbur bırakmıştır. Siyasi sıkıntıların merkezinde bulunan Papalık, Avrupa'nın içinde bulunduğu sorunlara bir çözüm geliştirmek, kendi konumunu da yükselterek kralların üstünde hâkimiyet sağlamak ve Bizans İmparatorluğu'na yardım götürerek İstanbul Patrikliği karşısında daha güçlü bir duruma gelmek amacıyla harekete geçmiştir. 1095 yılında Papa II. Urbanus'un katılımıyla Clermont'ta bir konsil düzenlenmiş ve bu konsil sonucunda dini motifleri kullanarak, Doğu'ya, Kutsal Topraklara bir sefer düzenlenmesi için öncü olmuştur. Ayrıca, II. Urbanus'un vaazından sonra bazı ateşli konuşmacılar, Avrupa içlerine yaptıkları seyahatlerde, seferlere katılacaklara sağlanacak imtiyazları dile getirerek, pek çok kişinin haçı kabul etmesini ve kutsal topraklara yapılacak seferlerde yer almasını sağlamıştır.

Birinci Haçlı Seferinin ilk orduları 1096 itibariyle yola çıkmışlar, özellikle Orta ve Doğu Avrupa'da saldırılar, katliamlar ve çatışmalar gibi sorunlara yol açarak ilerlemişlerdir. Ardından soyluların kontrolünde olan ordular da yola çıkmış diğerlerine benzer süreçlerle ilerleyerek önce İstanbul önlerine gelip İmparator'a bağlılık yeminlerini verdikten sonra Anadolu içlerinden İznik, Antakya, Urfa ve Kuzey Suriye bölgelerini ele geçirip, 1099 yılında Kudüs'ü zapt etmişler ve bölgede kurdukları krallıklar ve kontluklarla bölgede kalıcı olmak istediklerini göstermişlerdir.

Bölgeye gelmiş olanların çoğu ilk seferin başarıyla sona ermesinin ardından memleketlerine geri dönseler de kalanlar hayatta kalabilmek ve sefer sonrası kazanımlarını sürdürülebilir kılmak adına geçmişten getirdikleri bilgi ve birikimleriyle kendilerine ait bir yapı kurma girişiminde bulundular, fakat halk bugüne kadar gördüklerinden oldukça farklı olduğunu gördüklerinden, bölgenin

işleyen sistemine dahil olmaları gerektiğinin bilincine vardılar. Bu çalışmada, 1099-1187 arasında bölgede var olan Birinci Haçlı Krallığının geçmişten getirdiği idâri ve sosyo-ekonomik düzen ile bölgede mevcut olan yapıyı harmanlayarak oluşturduğu yeni idâri sistem incelenmiştir. Buna ek olarak, halkların bu düzene nasıl ve ne ölçüde uyum sağladıkları anlatılmaya çalışılmıştır.

Literatürümüzde Haçlılar ile ilgili yapılan çalışmalar daha çok seferin siyasi ve askeri yönleriyle ilgilenmiş, seferlerin yarattığı kültürel ve sosyal değişimler daha az ele alınmıştır. Biz de çalışmamızda konuyu yukarıda belirtilen yönleriyle ele alarak alana katkı yapmaya gayret ettik.

Bu çalışma dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde seferlerin başlamasına sebep olan olgular ile seferler öncesinde paydaşların yani İslam dünyası, Avrupa ve Bizans İmparatorluğunun genel durumu ele alınmıştır.

İkinci bölümde 1095 yılında Clermont Konsili sonucunda başlayan I. Haçlı Seferi ile Selahaddin Eyyubi'nin 1187 yılında şehri tekrar ele geçirmesi ve buna bağlı olarak gerçekleşen seferin sona ermesi arasında geçen sürede yaşanan siyasi ve askeri olaylar aktarılmıştır.

Üçüncü bölümde Kudüs Latin Krallığında kurulan idâri yapılar farklı başlıklarda ele alınmış; yargı sisteminde kurulan mahkemeler ve bunların görevleri aktarılmış ve son olarak da toprak ve güvenlik sistemleri incelenmiştir.

Dördüncü bölümde Kudüs Latin Krallığının sosyo-ekonomik yapısı ve tarım sistemleri incelenmiş; krallık altında yaşayan tebaanın yaşam şekli ile kendi aralarındaki ilişkiler hakkında bilgi verilmiştir.

Çalışmamızda Fransızca, Latince ve Arapça ana kaynaklardan yeterince yararlanamadık ancak bu kaynakların İngilizce ve Türkçe tercümelerine başvurarak kaynak sorununu çözmeye çalıştık.

Bu çalışmanın ortaya çıkması süresince tecrübe ve bilgisinden yararlandığım, değerli danışman hocam Prof. Dr. Bekir BİÇER'e teşekkür ederim. Çalışma hakkında verdikleri değerli geri dönütler ve incelemeleri için Doç. Dr. Mustafa

AKKUŞ'a ve Doç. Dr. Sefer SOLMAZ'a ve sağladığı değerli görüşler ve kaynaklar için Prof. Dr. Aydın USTA'ya, teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca pandemi süresince seyahat yasakları ve kısıtlamalar sebebiyle ulaşamadığım, farklı kütüphanelerde bulunan kaynak ve eserleri ulaşılabilir kılan KTO Karatay Üniversitesi Kütüphanesi personeline teşekkür etmek istiyorum. Son olarak sadece tez süreci boyunca değil hayatımın her evresinde yanımda olan, umutsuzluğa kapıldığım her anda motivasyonumu yükselten, çalışma anlarında sevgili kızımız İdil ALKAN'a tüm vaktini ayırıp bana çalışmamı sürdürebilmem için zaman yaratan değerli eşim Ayşegül ALKAN'a sonsuz teşekkür ederim.

KONYA - 2022

Hakan ALKAN

GİRİŞ

1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Haçlı Seferleri, Orta Çağ içerisinde Roma Katolik Kilisesi'nin dini temellere dayandırarak başlattığı ve İberyâ Yarımadası, Kuzey Avrupa ve Levant'ı¹ hedef alan bir dizi askeri harekata verilen genel isimdir. Üç semavi din için de yüksek öneme sahip olan başta Kudüs olmak üzere Kutsal Toprakları barındıran Levant bölgesine yönelen seferler en çok bilinen ve üzerine en çok çalışmanın yapıldığı seferlerdir. Bölgeye yapılan seferler 1095 yılında Papa II. Urbanus'un Clearmont'ta yaptığı çağrı ile başlayıp 1291 yılında, bölgedeki son Haçlı toprağı olan Akkâ'nın düşmesiyle sona ermiştir. İlk seferin ardından Levant'ta dört adet Haçlı Devleti kurulmuştur, bunlar sırasıyla doğru; Urfa Haçlı Kontluğu (1098), Antakya Haçlı Prinkepsliği (1098), Kudüs Latin Krallığı (1099) ve Trablus Haçlı Kontluğudur (1109). Askeri bakımdan, birbirine benzemez topluluklardan oluşan gürhün bölgeye gelmesi ve burada yukarıda bahsettiğimiz devletleri kurması dünya tarihini ilerleyen dönemlerde de oldukça meşgul edecek olan oldukça ehemmiyetli sonuçlara sebebiyet vermiştir.

Çalışmamızda Kudüs Haçlı Krallığının idâri yapısı ve krallığa bağılı topraklarda yaşayan Franklar ile diğer yerli toplumların yaşayışları hakkında bilgiler vererek farklı toplumların birbirleri ile olan etkileşimleri ve değişimlerini incelemeye gayret ettik. Amacımız Frankların hem idâri hem de toplumsal anlamda kendi topraklarından getirmiş oldukları deneyim ve bilgilerini bölgeyi kendilerine göre tasarlama ve kendilerinin de bölgeye uyum sağlama çabalarını ortaya koymaktır.

XIX. yüzyıldan itibaren siyasi ve askeri açılardan seferler üzerinde geniş bir külliyyat oluşturulmuştur, fakat bölgede kurulan devletlerin sosyal yapıları ile yine bölgeye gelen ve burada yerleşik bir hayat oluşturan insanların sosyal yapıları, yaşayışlar, gelenekleri ve bölgede geçirdikleri süre içerisinde bu yapılarda

¹ Levant (el-Maşrık), Akdeniz'in doğu sahillerinde bulunan geniş bir araziye tanımlamak için kullanılan, sınırları kesin olmayan, coğrafi, tarihî ve kültürel bir adlandırmadır. Bölgeye tarih boyunca farklı isimler verilmiş ve bu isimlerin sınırları zaman içerisinde farklı olarak kullanılmıştır. Haçlı Seferleri özelinde bölgenin sınırları Suriye ve Filistin bölgeleridir. Bölge literatürde Yakın Doğu ve denizaşırı ülkeler anlamına gelen Outremer şeklinde de adlandırılmıştır. Şerafettin Turan, "Levant", *DİA*, TDV Yayınları, Ankara 2003, C. 27, ss. 145-47.

gerçekleşen değişimler siyasi ve askeri tarih kadar derinlemesine incelenmemiştir. Frankların gelerek yerleştikleri bu topraklarda Müslüman, Doğulu Hristiyan ve Yahudi toplulukları uzun zamandan beridir bazen çatışma bazen ise birliktelik içerisinde bir arada yaşamlarını sürdürmekteydiler. Bölgede hem bir azınlık hem de yönetici olarak var olma çabaları ve iki yüzyıl gibi bir süre boyunca bunu başarabilmeleri konuyu önemli kılmaktadır.

2. Araştırmanın Kapsamı ve Metodu

Bu araştırmada, Kudüs'ün Haçlıların kontrolünde olduğu 1099-1187 yılları arasında Krallığı'nın ne tür bir idâri yapı kurduğu, nasıl politikalar oluşturduğu ve zamanla bölge şartlarına uygun olarak bu yapı ve politikaların ne tür değişimler geçirdiği araştırmanın konusu olmuştur. Buna ek olarak krallığın sosyo-ekonomik ve kültürel yapısı yine bu süreç içerisinde ele alınmıştır.

Araştırmamızı, 1099'da Kudüs'ün Haçlılar tarafından ele geçirilip, 1187 yılında Selahaddin'in şehri fethine kadar olan süreyi içerisine alan Birinci Krallık dönemi ile sınırlandırdık. Bu dönemi daha iyi aktarabilmek adına, seferler öncesinde konunun paydaşları olan İslam dünyası, Avrupa ve Bizans İmparatorluğundaki durumu ele aldık. Mevcut durumun yanı sıra seferlerin ortaya çıkmasına sebep olan nedenleri incelemeye gayret ettik. Konunun alt yapısının daha iyi anlaşılabilmesi açısından, ilk seferin planlanmasından başlayarak, Kudüs'ün düşmesi sonucu Birinci Krallık döneminin bitmesine kadar olan süreci müstakil başlıklar halinde ikinci bölümde aktardık.

Krallığın idâri yapısı ve işleyişi ile yargı, toprak ve güvenlik sistemlerini ayrı başlıklar altında ele aldık. Yargı sistemi içerisinde yer alan farklı mahkeme yapılarını ise alt başlıklar halinde inceledik. Dördüncü bölümde krallığın sosyo-ekonomik yapısıyla kültürel yapısı tek bölüm halinde ele alınmıştır. Krallığın ekonomisi, ticareti ve tarım uygulamaları sosyo-ekonomik yapı içerisinde aktarılırken yerel nüfus ile krallığın ve tebaanın bu nüfus ile olan etkileşimler bölümün ikinci kısmını oluşturmuştur.

Araştırma süresince bilimsel metot ve teknikleri kullanmaya gayret ettik. Literatür taraması yaparak, dönemle ilgili ana kaynakları belirledik ve ardından araştırma eserlere ulaşarak konuyu siyasi ve askeri tarih açısının yanı sıra sosyal tarih çerçevesinde inceleyen çalışmalardan da mümkün olduğunca yararlandık. Çalışma boyunca kullanılan kaynaklar ve eserler dipnotlarda ve kaynakçada belirtilmiştir. Çalışmamızda Arapça kökenli kişi ve yer adlarında *DİA* maddelerinde geçen şekilleri kullanmış olup, Batı kökenli kelimelerde ise literatürümüzde kullanılan şeklini tercih ettik.

3. Kaynaklar ve Araştırmalar

A. Kaynaklar

Haçlı Seferleri hakkında seferlerin ilk başından günümüze kadar pek çok eser ve araştırma kaleme alınmıştır. Çalışmada kullandığımız temel kaynaklar dönemin en önemli şahitleri veya olaylara şahitlik edenlerin görüşlerinden ve anlattıkları eserleri kapsamaktadır. Bu eserlerin pek çoğu farklı dillerde kaleme alınmış olsalar da Haçlı Seferleri üzerine yapılan araştırmaların artması ve ilginin yoğun olması sebebiyle büyük çoğunluğu İngilizceye çevrilmiş belli başlı pek çok eser dilimize de kazandırılmıştır. Çalışmamızda bu eserlerin çoğunluk olarak İngilizce olan versiyonlarını kullansak da Türkçeye kazandırılmış olanların büyük kısmında karşılaştırma yaparak ilerledik. Birincil kaynaklar içerisinde yaşam şekilleri hakkında en detaylı bilgiye sahip olanlar üzerine yoğunlaştık.

Willermus Tyrensis, *Historia Rerum in Partibus Transmarinis Gestarum*

Haçlı Seferleri tarihinin en önemli kaynağı, bizim de en sık başvurduğumuz Willermus Tyrensis'dir. *Historia Rerum in Partibus Transmarinis Gestarum* isimli eserin sahibi olan Willermus 1130 yılında Kudüs'te dünyaya gelmiş ilk öğretimini burada tamamladıktan sonra 1146 yılında Fransa'ya sanat, din ve diplomasi alanlarında eğitim almak için gitmiş 1165 yılında Kudüs'e dönmüş ve 1175-1185 yılları arasında Sur başpiskoposluğu görevini sürdürmüştür. Bu görevi dışında IV. Baudouin'in eğitiminden sorumlu olmuş ve birkaç kez elçi olarak farklı ülkelere gönderilmiştir. Eseri Haçlı tarihinin en kapsamlı kaynakları arasındadır. 23 kitaptan

oluşan eser Birinci Haçlı Seferi'nden önceki dönemin kısa bir özetiyle başlayıp 1095-1184 yılları arasındaki olayları ihtiva eder. Eser sadece Doğu Kilisesinin faaliyetleri hakkında bilgi vermekle kalmayıp dönemin askeri ve siyasi olayları hakkında da önemli bilgiler barındırır. Willermus eserinde kendinden önceki dönem için Albertus Aquensis, Fulcherius Carnotensis, Raimundus Aguilers gibi isimlerin yanı sıra Gesta Francorum'dan da faydalanmıştır. Kudüs krallarıyla onların saltanat yıllarına göre olayları tarihlemek suretiyle eserini hazırlayan Willermus'un zaman zaman kronolojiyi de karıştırdığı da görülmektedir. Eserin orijinali 1223'te Latince'den Fransızca'ya çevrilmiş ve bu sayede büyük bir ün kazanmıştır. Bu ünün de getirmiş olduğu önem sayesinde eserin bitiş yılı olan 1184'ten sonrasına pek çok zeyl yazılmıştır. Çalışmamızda Emily Atwater Babcock ve August Charles Krey tarafından *A History of Deeds Done Beyond the Sea*² adıyla iki cilt olarak hazırlanmış İngilizce çevirisinden faydalandık. Eser aynı zamanda Prof. Dr. Ergin Ayan tarafından *Willermus Tyrensis'in Haçlı Kroniği – Başlangıçtan Kudüs'ün Zaptına Kadar* ve *Willermus Tyrensis'in Haçlı Kroniği II – Kudüs'ün Zaptından Urfa'nın Fethine Kadar* ve *Willermus Tyrensis'in Haçlı Kroniği III – Haçlılar Türkler Karşısında* isimleriyle üç cilt olarak Türkçeye çevrilmiş ve yayınlanmıştır.

Fulcherius Carnotensis, *Gesta Francorum Hierosolimanata Peregrinantum*

Çalışmamızda en çok başvurduğumuz diğer bir eser ise Fulcherius Carnotensis 'in (Fulcher of Chartres) *Gesta Francorum Hierosolimanata Peregrinantum* başlıklı eseridir. 1059 yılında doğan Fulcherius'un Eure-et-Loire'daki Chartres bölgesinden olup Haçlı Seferi'ne çıkmadan önce yine bu bölgede papaz olarak görev yapmaktaydı. Chartres şehri, Fulcherius'un metbuu olduğu Étienne de Blois'nın sahip olduğu topraklardaydı. Eser üç kitap halinde kaleme alınmıştır. Birinci kitap 1101, ikincisi 1106, üçüncüsü ise 1124-1127 tarihleri arasında tamamlanabilmiştir. Fulcherius adlı papaz I. Haçlı Seferi'nde Baudouin'in yanında bulunmak suretiyle

² Willermus Tyrensis, *A History of Deeds Done Beyond the Sea*, ing. terc. E. A. Babcock, A. C. Krey, Volume I-II, Columbia University Press, New York 1943; William of Tyre, *Haçlılar Türkler Karşısında*, çev. Ergin Ayan, Kronik Kitap, İstanbul 2019; William of Tyre. *Willermus Tyrensis'in Haçlı Kroniği II*, çev. Ergin Ayan, Gece Kitaplığı, Ankara 2018; William of Tyre, *Willermus Tyrensis'in Haçlı Kroniği*, çev. Ergin Ayan, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2016.

pek çok olaya bizzat şahit olmuştur. Diğer eserlerin birçoğuna kaynak oluşturması sebebiyle oldukça önemli bir eserdir. Lakin, Baudouin'in yanında Urfa'ya gitmek için esas ordudan ayrıldığından Antakya kuşatmasından Kudüs'ün işgaline kadar olan sürece şahitlik edememiş, bu sebeple bu dönemleri Gesta'yı ve Raimundus Aquilers'in eserini kullanarak tamamlamıştır. 1100-1127 tarihlerinde Kudüs'te yaşamış ve burada da şahit olduğu pek çok olayı kaleme almıştır. Eseri 1128 yılında sonlanmaktadır ki bu tarih muhtemelen müellifin de ölüm tarihidir. Fulcherius genel olarak tarafsız bir tutum sergilese de özellikle bağlı bulunduğu Baudouin'in olumsuz davranışlarını göz ardı etmeyi yeğlemiştir. Tarih bilgisinin yanında coğrafi bilgisinin de iyi olması sayesinde Haçlı ordularının takip ettikleri güzergâhları kesin olarak ortaya koymak mümkün olmuştur. Fulcherius'un eseri Frances R. Ryan tarafından *A History of the Expedition to Jerusalem, 1095-1127*³ adıyla yayınlanmıştır. Siyasi ve askeri olaylar dışında ilk seferin ardından bölgede kalan ve hayatını burada sürdüren Fulcherius'un günlük yaşam ve bölge halkları hakkında verdiği bilgilerden oldukça faydalandık.

Üsâme b. Münkız, *Kitâb Al-I'tibâr*

Bir şair, edip, tarihçi, savaşçı ve hatta gezgin olan Üsâme ibn Münkız 1095 yılında Şeyzer kentinde dünyaya gelmiştir. Beni Kinane kabilesine bağlı Münkızilere mensup olan Üsâme, babası Mecdüddin Ebû Selâme Mürşid emîrlikten kardeşi İzzeddin Ebü'l-Asâkir Sultan adına feragat edince bir oğlu olmayan amcası tarafından veliaht olarak en iyi eğitimleri alarak yetiştirilmiştir. İlerleyen yıllarda amcası bir erkek çocuk sahibi olunca onlarla arası açılan Üsâme bu tarihten sonra Şam, Mısır ve Hasankeyf gibi pek çok şehir gezmek zorunda kalmış, Şeyzer'e hâkim olan Nureddin Zengî tarafından bölgede hak iddia edeceği gerekçesiyle sürülen Üsâme, Selahaddin Eyyubi'nin Şam'ı ele geçirmesinden sonra tekrar şehre dönmüş ve hayatının geri kalan kısmını bu şehirde geçirdikten sonra 1188 tarihinde 93

³ Fulcher of Chartres, *A History of the Expedition to Jerusalem, 1095-1127*, ing. terc. Frances R. Ryan, University of Tennessee Press, Knoxville 1969; Üsâme İbn. Münkîz, *Kitâbu'l-İ'tibâr (İbretler Kitabı)*, çev. Yusuf Ziya Cömert, Kitapevi Yayınları, İstanbul 2018. Üsame İbn Munkız, *İbn Munkız Haçlılara Karşı*, çev. S. Hacıoğlu, Bordo Siyah Yayınları, İstanbul 2018.

yaşında vefat etmiştir. Uzun ömrü boyunca yaşadıkları, gördükleri, işittikleri aldığı eğitimlerle de birleşen Üsâme, büyük çoğunluğu ortadan kaybolan yirmi kadar eser bırakmıştır. Bu eserler içerisinde *Kitabu'l İ'tibar* adını verdiği eserini ömrünün sonlarında rahatsızlığı sebebiyle anlatılarını bir başkasına yazdırmıştır. Diğer kaynakların aksine Üsâme'nin bu eseri kronolojik bir sıra takip etmeyip daha çok bir sohbet havasında yazılmış fakat okuyucusunun dikkatini her daim yakalamayı başarılı bir niteliktedir. Eser sadece savaşlar değil bölge insanlarının günlük yaşamları hakkında da detaylı bilgiler verdiğinden ve pek çok yer gezmiş olan Üsâme, Haçlılarla sık sık karşı karşıya gelmiş veya bir arada bulunmuş olduğundan dolayı çalışmamız için çok önemli bir yer tutmuştur. Sadece siyasi tarih değil insanların günlük yaşayışları, davranışlar ve adetleri hakkında bilgi vermesi sebebiyle çok sık başvurduğumuz eserlerden olmuştur. Çalışmamızda Phillip K. Hitti'nin *An Arab-Syrian Gentleman and Warrior in the Period of the Crusades: Memoirs of Usāmah Ibn-Munqidh (Kitāb Al-I'tibār)*⁴ isimli eserinden faydalandık. Eser ayrıca Yusuf Ziya Cömert tarafından yine Hitti'nin çevirisinin temel alındığı *Kitābu'l İ'tibār - İbretler Kitabı* isimliyle Türkçeye tercüme edilmiştir.

İbnü'l-Kalânisî, Zeylû Târîhi Dimaşk

1073 tarihinde Dimaşk şehrinde doğup 1160 tarihinde yine aynı şehirde vefat etmiş olan tam adıyla Ebû Ya'lâ Hamza b. Esed b. Ali İbnü'l-Kalânisî ya da genel olarak tanındığı adıyla İbnü'l-Kalânisî, eserini Hilâl b. el-Muhassin es-Sâbî'nin *Târîh* eserine zeyl olarak hazırlamıştır. Dîvânü'r-resâil reisliğine kadar yüksemiş olan İbnü'l-Kalânisî'nin eseri 970-1160 yıllarını kapsamasına ve sadece Haçlı Seferleri değil Fâtımîler, Karmatiler, Abbâsîler, Selçuklular ve genel olarak Dimaşk'ın her yönüyle ilgili bilgi vermesine karşın bizim de çalışmamızda kullandığımız H. A. R. Gibb tarafından orijinal dilinden İngilizceye *The Damascus Chronicle of the Crusades*⁵ adlı çevirisi Birinci ve İkinci Haçlı seferleri dönemine yoğunlaşmıştır.

⁴ Usāmah Ibn-Munqidh, *An Arab-Syrian Gentleman and Warrior in the Period of the Crusades: Memoirs of Usāmah Ibn-Munqidh (Kitāb Al-I'tibār)*, ing. terc. Philip K. Hitti, Columbia University Press, New York 2000

⁵ Ibn Qalanisi, *The Damascus Cronicles of the Crusades*, ing. terc. H. A. R. Gibb, University of Tennessee Press, Knoxville 1969;

Gibb tercümesinde eserin 1097-1160 arasında kalan Haçlı Çağı kısımlarını eklemiştir. Fakat yukarıda da bahsettiğimiz gibi 970-1160 arasını kapsayan orijinal eser, Haçlı Seferleri dışında da pek çok önemli devlet, olay ve şahıs hakkında değerli bilgiler ihtiva etmektedir. Ali Sevim 1044-1107 arasında kalan ve Selçuklularla ilgili bilgilerin verildiği kısımları *İbnü'l-Kalânisi'nin Zeylû Târih-i Dımaşk Adlı Eserinde Selçuklularla İlgili Bilgiler* adıyla Türkçeye, notlandırarak çevirmiştir. Haçlılar, bölge halkları ve bunların adetleri hakkında en erken bilgi veren doğulu kroniklerden olması hasebiyle konu için oldukça büyük bir önem taşımaktadır. Biz de verdiği bu bilgilerden yaşam tarzları ve adetler konularında yararlandık.

İbni Cübeyr, *Endülüsten Kutsal Topraklara*

1 Şubat 1183 yılında hacca gitmek maksadıyla İberyâ'dan yola çıkan İbni Cübeyr, İskenderiye üzerinden Kahire'ye gelmiş daha sonra Kızıldeniz üzerinden Cidde'ye geçerek Mekke ve Medine'yi ziyaret ederek burada bir süre kalmış ve katıldığı bir kervanla Irak ve Suriye'nin belli kısımlarını dolaşma imkânı bulmuştur. Özellikle Musul, Dımaşk, Banyas, Akkâ ve Sur şehirleri arasında yaptığı seyahat Haçlı Seferleri tarihi açısından oldukça önemlidir. Selahaddin Eyyubi'nin Haçlılar üzerine seferde olduğu yıllarda bölgede bulunan İbni Cübeyr siyasi olaylar hakkında bir takım değerli bilgiler vermiştir. Ancak, bizim çalışmamız için önemli olan kısmı Hristiyanların yaşam şekilleri, bazı ticari ve adli uygulamaları hakkında bilgi vermesi ve Müslümanlarla Hristiyanların bir arada yaşadıkları bölgelerde karşılaştığı olayları hayretle karşılayarak bilgiler verdiği bölümlerdir. Çalışmamızda verilen bu bilgilerden geniş çapta faydalanma fırsatı bulduk. İbni Cübeyr'in seyahatnamesi *Endülüsten Kutsal Topraklara*⁶ ismiyle Türkçeye çevrilmiştir. Biz de çalışmamızda bu eserden yararlandık.

Bunlar dışında İbnü'l-Esîr'in İslam tarihi olarak kaleme aldığı ve yaratılıştan başlayarak ölümüne kadar olan kısımları içerisine alan *el-Kâmil fî t-Târîh* eserinin

⁶ İbni Cübeyr, *Endülüsten Kutsal Topraklara*, çev. İsmail Güven, 4. Baskı, Selegne Yayınları, İstanbul 2019

10. ve 11. ciltlerine Haçlı Seferlerinin siyasi tarihini anlattığımız kısımlarda sık sık başvurduk.⁷

Özgün bir ada sahip olmayan ve *Tarih ve Tarihü'l Azîmî* adı verilen eser, İbnü'l Azîmî tarafından kaleme alınmış ve Hz. Adem'den başlayarak Halife al-Muktefi Liemrillah dönemine kadar süren bir vakayiname niteliğindedir. Eserin 1038-1044 yılları arasındaki dönemleri kapsayan kısmı Ali Sevim tarafından *Azîmî Tarihi*⁸ adıyla Türkçeye çevrilmiştir. Çalışmamızda özellikle I. Haçlı Seferiyle ilgili kısımların aktarılmasında eserden istifade ettik.

B. Araştırmalar

Haçlı Seferleri ve seferler süresince bölgede yaşanan değişimlerle ilgili olarak yaptığımız kaynakça derleme sürecinde konuyla ilgili pek çok araştırma eseri taradık. Hem seferler hem de bölge yapısı, halklar ve ilişkiler konusunda zengin içeriğe haiz olan birtakım kaynaklardan büyük ölçüde yararlandık. Işın Demirkent'in *Haçlı Seferleri*⁹ eserinin yanı sıra makale ve bildirilerinin toplandığı *Haçlı Seferleri Tarihi Makaleler-Bildiriler-İncelemeler*¹⁰ eserine Krallığın idâri yapısı, seferlerin nedenleri ve tarihi gibi konular hakkında sık sık başvurduk. Steven Runciman'ın üç ciltlik *A History of the Crusades* eserinden seferlerin tarihi ve bölgenin yapısı noktasında pek çok kez yararlandık.¹¹ Aydın Usta'nın *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri: Müslüman-Haçlı Siyasi İttifakları*¹² isimli eseri ise gerek konuya getirdiği bakış açısı gerekse seferlerin sosyal yapısıyla ilgili muhteviyatı sebebiyle çalışmamızın büyük bölümünde faydalandığımız bir eser olmuştur. Joshua Prawer'ın *Crusaders Institutions*¹³, *The Crusaders' Kingdom: European Colonialism in the Middle Ages*¹⁴,

⁷ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târih*, çev. Abdülkerim Özeydin, c. 10-11, Bahar Yayınları, İstanbul 1987

⁸ Azîmî, *Azîmî Tarihi*, çev. Ali Sevim, 2. Baskı, TTK Yayınları, Ankara 2006

⁹ Işın Demirkent, *Haçlı Seferleri*, 4. Baskı, Dünya Yayıncılık, İstanbul 2014

¹⁰ Işın Demirkent, *Haçlı Seferleri Tarihi Makaleler-Bildiriler-İncelemeler*, 2. Baskı, Dünya Yayıncılık, İstanbul 2012

¹¹ Steven Runciman, *A History of the Crusades Vol. I-II-III*, Cambridge University Press, Cambridge 1987

¹² Aydın Usta, *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri: Müslüman-Haçlı Siyasi İttifakları*, 2. Baskı, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2016

¹³ Joshua Prawer, *Crusader Institutions*, Clarendon Press, Oxford 1980

*The Roots of Medieval Colonialism*¹⁵ ve *The Settlement of the Latins in Jerusalem*¹⁶ eserleri ile Jonathan Riley-Smith'in *The Motives of the Earliest Crusaders and the Settlement of Latin Palestine*¹⁷ ve *The Crusades: A Short History*¹⁸ eserleri krallığın idâri yapılanması, kurumları ve politikaları konusunda yararlandığımız eserler oldu.

Bunlar dışında idâri yapı ve kurumlar hakkında bilgi veren Meron Benvenisti'nin *The Crusaders in the Holy Land*¹⁹, John L. LaMonte'nin *Feudal Monarchy in the Latin Kingdom of Jerusalem 1100 to 1291*²⁰, eserlerine başvurduk. Krallığın taşrada tarım politikası ve kişilerin tarım hakkındaki uygulamaları hakkında Benvenisti'nin yukarıda geçen eseri ile Archibald Forder ve Charles L. Kingsford'un *Daily Life in Palestine: Sites, Scenes and Doings in the Holy Land*²¹, Urban Holmes'un *Life Among the Europeans in Palestine and Syria in the Twelfth and Thirteenth Centuries*²², Raymond Smail'in *The Crusades in Syria and the Holy Land*²³ eserini kullandık. Bölgenin ticari yapısıyla ilgili olarak Hans E. Mayer'in *The Crusades*²⁴ ve Jean Richard'ın *The Latin Kingdom of Jerusalem*²⁵ isimli eserlerine başvurduk. Seferlerden önce bölgelerin durumları ile ilgili olaraksa, Avrupa'nın durumu için Pınar Ülgen'in *Orta Çağ Avrupa Tarihi*²⁶, Bizans İmparatorluğu'nun durumu için Georg Ortrogorski'nin *Bizans Devleti Tarihi*²⁷, İslam dünyasının

¹⁴ Joshua Prawer, *The Crusaders' Kingdom: European Colonialism in the Middle Ages*, Praeger Publishers, New York 1972

¹⁵ Joshua Prawer, "The Roots of Medieval Colonialism", Ed. Vladimir Goss, *The Meeting of Two Worlds: Cultural Exchange Between East and West During the Period of the Crusades*, Medieval Institute Publications, Kalamazoo, Mich. 1986, 23-38

¹⁶ Joshua Prawer, "The Settlement of the Latins in Jerusalem.", *Speculum*, C. 27, (1952), 490-503.

¹⁷ Jonathan Riley-Smith, "The Motives of the Earliest Crusaders and the Settlement of Latin Palestine: 1095-1100.", *English Historical Review*, S. 98, (1983), 721-736.

¹⁸ Jonathan Riley-Smith, *The Crusades: A Short History*, Yale University Press, New Haven 1972

¹⁹ Maron Benvenisti, *The Crusaders in the Holy Land*, MacMillan Company, New York 1972.

²⁰ John L. LaMonte, *Feudal Monarchy in the Latin Kingdom of Jerusalem 1100 to 1291*, Medieval Academy of America Publications, Maryland 1932.

²¹ Archibald Forder ve Charles L. Kingsford, *Daily Life in Palestine: Sites, Scenes and Doings in the Holy Land*, Marshall Brothers, London 1912.

²² Urban T. Holmes, "Life Among the Europeans in Palestine and Syria in the Twelfth and Thirteenth Centuries". Ed. Kenneth Setton, *A History of the Crusades – The Art and Architecture of the Crusader States*, Wisconsin University Press, Wisconsin 1977, 3-35.

²³ Raymon C. Smail, *The Crusades in Syria and the Holy Land*, Camelot Press, Southampton 1973.

²⁴ Hans E. Mayer, *The Crusades*, ing. terc. Jon Gillingham, 2. Baskı, Oxford University Press, Oxford 1988.

²⁵ Jean Richard, *The Latin Kingdom of Jerusalem*, ing. terc. Janet Shirley, North-Holland Pub. Co., Amsterdam 1978.

²⁶ Pınar Ülgen, *Orta Çağ Avrupa Tarihi*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2020.

²⁷ Georg Ostrogorski, *Bizans Devleti Tarihi*, 6. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2006.

durumu içinse Işın Demirkent ve Aydın Usta'nın yukarıda belirtilen eserlerinin yanı sıra Erdoğan Merçil'in *Haçlı Seferleri Sırasında Büyük Selçuklu Devletinin Durumu*²⁸ çalışmasından faydalandık. Çeşitli konular ile kişi ve yer adlarıyla ilgili olaraksa *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi*'ndeki maddelere başvurduk.

²⁸ Erdoğan Merçil, “Haçlı Seferleri Sırasında Büyük Selçuklu Devletinin Durumu”, *Selçuklular (Makaleler)*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2011, 125-131.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. HAÇLI SEFERLERİ ÖNCESİ GENEL DURUM

1.1. Haçlı Seferleri Öncesinde İslam Dünyasında Durum

Levant'ın sefer öncesi durumuna bakıldığında dini anlamda bölgede ümmetin başı olduğu iddiasında bulunan iki devlet vardı: Abbâsîler ve Fâtımîler. Hz. Peygamberden sonra Dört Halfe, Emevîler ve ardından Abbâsîler iktidar olmuştu. Bu süreçte ilk dört halifenin meşru olduğunu kabul eden bu anlayış Sünni olarak kabul edilmiştir. Haçlı Seferleri devrinde Sünni İslam dünyasını Abbasiler temsil ediyordu ve başkentleri Bağdat idi. Ancak Abbasiler siyasi olarak çok zayıflamış ve parçalanmıştı. Buna muhalefet eden, halifeliğin Ali'nin hakkı olduğunu idda eden anlayışa ise Şii denilmiştir. Haçlı Seferleri döneminde Şii'leri temsil eden devlet Mısır'daki Fâtımî Devleti idi.

Mısır'da hüküm süren Fâtımî yönetimi sürekli olarak hizip çatışmalarının ortasında kaldı. Halife el-Hâkim'in 1021'deki ölümünden Akkâ valisi Bedr el-Cemali'nin Kahire'ye davet edildiği ve kontrolü eline aldığı 1073 yılına kadar ayaklanma ve çatışmaların arkası kesilmedi. Bu tarihten itibaren Fâtımîler kuzeye doğru yayıldı ve Suriye içerisinde pek çok yere sahip oldular. Bedr el-Cemali'nin ölümünden sonra yerine oğlu el-Efdal geçti ve onun döneminde Halife el-Mustansır'ın vefatının ardından yaşanan iç karışıklıklar sonucunda İsmâiliyye mezhebinde bölünmeler yaşandı. Bu bölünme sonucunda İsmâiliyye mezhebinin Nizâriyye kolu, Hassan Sabbah liderliğinde Alamut'u ele geçirerek (1090) Haşhaşiler adıyla nam salacak yapıyı oluşturdular.²⁹ Haçlılar Suriye'ye geldiklerinde bölgede hem Selçuklu hem de Fâtımîlerin elinde olan farklı yerleşimler bulunmaktaydı. En önemli merkez olan Kudüs ise kısa zaman önce Fâtımî kontrolüne geçmiş bulunuyordu.³⁰

Abbâsîlerin tamamen güçten düşüp Fâtımîlerin bölgede gücü eline almaya başladığı dönemde Sünni İslam'ın tekrar ayağa kalkmasını sağlayacak güç

²⁹ Mustafa Öz, "Nizâriyye", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 2007, C. 33, ss. 201-2.

³⁰ Eymen Fuad Seyyid, "Fâtımîler", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 1995, C. 12, ss. 228-37.

doğudan gelecekti. Dandanakan Savaşını takiben bölgede gücünü kanıtlayan Selçuklu Devleti lideri Tuğrul Bey, Bağdat'ta Büveyhilerin kontrolünde âdeta esir konumunda bulunan Abbâsî Halifesi Kâim-Biemrillâh'tan bir davet alıp bölgeye ilerlediğinde Sünnî İslam'ın da koruyucu rolünü üstlenmişti.³¹ Artık Sultan unvanını da isminin başına eklemiş olan Tuğrul Bey, onun devamında gelen Sultan Alparslan ve Sultan Melikşah dönemlerinde bölge tamamen Selçuklu kontrolüne geçmiş ve burada idâri ve siyasi yapısıyla çok güçlü bir devlet ortaya çıkmıştı. Sultan Alparslan'ın Fâtımîler üzerine çıktığı sefer sebebiyle Halep'te bulunduğu sırada, Bizans İmparatoru Romanos Diogenes'in çok büyük bir orduyla doğuya hareket ettiği haberini almış geri dönmüştü. Selçuklu ordusu Malazgirt'te büyük bir zafer kazanarak imparatoru esir etmesi³² Türklerin, uzun süredir sürdürdükleri Anadolu hârekatının tamamen önünü açmış ve ilerleyen birkaç yıl içerisinde Anadolu büyük oranda Selçukluların eline geçmişti.

Sultan'ın 1072 yılında ölümünden sonra tahta çıkan oğlu Melikşah döneminde de Büyük Selçuklu Devleti büyümeye devam etti. Onun döneminde Anadolu'daki fetih harekâtı başta Kutalmışoğulları, Emîr Tutak ve Artuk Bey olmak üzere birçok Türkmen beyi tarafından sürdürülmekteydi. Kutalmışoğlu Süleyman Şah ve diğer beyler öncülüğünde Anadolu'nun büyük bir kısmı fethedildi. Suriye ve Filistin bölgesindeki fetihler ise Atsız ve Tutuş liderliğinde sürdü. Yine onun döneminde Haşhaşiler (Bâtınîler) Alamut'u ele geçirerek burada bir Nizârî-İsmâilî devleti kurmaya muvaffak oldular.³³ Sultan Melikşah hem Selçukluları hem de İslam dünyasını uzunca bir süre meşgul edecek bu yapıyla mücadeleler içinde bulundu. 1092 yılında yediği bir av etinden dolayı hastalanan

³¹ Azîmî, *Azîmî Tarihi*, çev. Ali Sevim, 2. Baskı Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2006, s. 15; Faruk Sümer, "Tuğrul Bey", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 2012, C. 41, ss. 344-46.

³² İbnü'l-Esîr, *İslâm Tarihi el-Kâmil fi't-târih Tercümesi*, çev. Abdülkerim Özeydin vd., Bahar Yayınları, İstanbul 1987, C. 10, s. 72; Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti*, 10. Basım Ötüken Neşriyat, İstanbul 2008, ss. 169-84.

³³ Mustafa Öz, "Haşîşîyye", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 1997, C. 16, ss. 418-19.

ve ateşli hummaya yakalanan Sultan Melikşah 19 Kasım 1092 Bağdat'ta vefat etti.³⁴

Selçukluların bu en güçlü döneminde bölgeye varacak olan bir Haçlı ordusunun şansının olmayacağı genel kabul görmüş bir gerçek olsa da Sultan Melikşah'ın ölümünden sonra devletin içerisine düştüğü karışıklıklar sonucunda bölgede pek çok farklı siyasi ve askeri güç ortaya çıktı. İlk etapta Terken Hatun oğlu Mahmud adına devleti yönetmek istemiş fakat Nizâmülmülk taraftarlarının desteklediği Berkyaruk karşısında başarısız olmuştu. Daha sonrasında Terken Hatun, Azerbaycan hâkimi İsmail b. Yakuti'yi tahrik ederek onu da çatışmanın içerisine soktu. Diğer bir taht iddiacısı ise Suriye Melik'i Tutuş idi. Berkyaruk önce İsmail b. Yakuti'yi sonra da Tutuş'u saf dışı bıraktı fakat küçük yaşta olması hasebiyle Selçuklu emirlerinin pek çoğu onun otoritesine tam bir riayet göstermeyerek bir ölçüde bağımsız hareket etmişlerdi.³⁵

Haçlılar Anadolu içlerinden geçip Antakya'yı kuşattığı sırada Berkyaruk devletin doğu sınırlarında isyanlarla uğraşıyordu. Haçlıların Kudüs'ü zapt etmelerinden sonra Halife ve Sultan arasında onlara karşı bir ordu gönderilmesi için girişimlerde bulunmuş olabilecekleri kaynaklarda yer almaktadır.³⁶ Bir sultanın birlikteliği sağlayamadığı bu süreçte bölgedeki emîrlar ve atabeyler nadiren ortak bir hedef içerisinde bir araya geliyorlar, sürekli olarak kendi konumlarını sağlamlaştırma çabası içerisinde bulunuyorlardı. Antakya'nın yaklaşık bir yıl süreyle kuşatma altında olduğu süreçte, şehre güçlü bir yardımın gönderilememesi veya Antakya'nın düşmesinin ardından bölgeye gelen Kürboğa komutasındaki ordunun kendi içerisinde yaşadığı karışıklıklar sebebiyle, yıpranmış ve belki de kendinden daha güçsüz olan Haçlı ordusu karşısında büyük bir yenilgi alarak başarısızlığa uğraması yukarıda bahsettiğimiz Büyük Selçuklu Devleti'nin içerisinde bulunduğu durumu açıkça ortaya koymaktadır. Bu

³⁴ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târih*, 1987, C. 10, s. 181; Abdülkerim Özaydın, "Melikşah", *DİA*, TDV Yayınları, Ankara 2004, C. 29, ss. 54-57.

³⁵ Erdoğan Merçil, "Haçlı Seferleri Sırasında Büyük Selçuklu Devletinin Durumu", *Selçuklular (Makaleler)*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2011, ss. 125-26.

³⁶ Merçil, "Haçlı Seferleri Sırasında Büyük Selçuklu Devletinin Durumu", s. 130.

sebeplerdir ki Suriye ve Filistin bölgesinde Birinci Haçlı Seferi ordularının ilerleyişi esnasında yerel birtakım gayretler dışında büyük bir kuvvet karşılarına çıkmamıştır.

Haçlıların bölgeye gelmesinden evvel bölgede önemli bir güç haline gelmiş ve özellikle Haçlıların kullanacağı yollara da hâkim olan Türkiye Selçuklularının, Arslan Yabgu'nun torunu Kutalmış oğlu Süleyman Şah tarafından 1075'te İznik'in alınmasıyla temelleri atıldı. Malazgirt zaferini müteakiben geçen üç dört yıl içerisinde Anadolu'da yapılan fetihlerde en önemli rollerden birini Süleyman Şah üstlenmişti. Anadolu'nun büyük kısmını ele geçiren Süleyman Şah'ın doğu politikası kapsamında, Halep civarında Tutuş ile girdiği temeli Selçuklu-Yabgulu mücadelesine kadar dayanan savaş sonucu hayatını kaybetmesi üzerine³⁷ maiyeti Tutuş tarafından Sultan Melikşah'a verildi ve iki oğlu Kılıç Arslan ve Davud İsfahan'a götürüldüler. Sultan'ın ölümünden sonra Berkyaruk tarafından serbest bırakılan Kılıç Arslan ve Davud Anadolu'ya döndüler ve Kılıçarslan devletin idaresini eline aldı. 1096 yılında Pierre l'Ermite komutasındaki ilk Haçlı grubu Anadolu'ya geçtiğinde idare Kılıçarslan'da bulunmaktaydı.³⁸

Malazgirt zaferinin ardından Anadolu'nun fethinde önemli rol oynayan Dânişmendlilerin kurucusu, Sultan Alparslan'ın emrinde savaşan ve kendisine Sivas iktâ edilmiş olan Dânişmend Gazidir. Onun döneminde beylik giderek güçlenmiş, Türkiye ve Suriye Selçukluları arasındaki çekişmelerden faydalanıp hâkimiyet alanını genişletmiştir. Haçlıların İznik kuşatması ve sonrasında Dorylaion önlerindeki çarpışmada I. Kılıçarslan'ın yanında yer alarak onlarla mücadeleler için de bulunmuştur.³⁹

Özetle, Papa tarafından ilk Haçlı Seferi çağrısı yapıldığında Levant'ta üç büyük güç bulunmaktaydı: Büyük Selçuklular, Fâtımîler ve Türkiye Selçukluları.

³⁷ Azîmî, *Azîmî Tarihi*, s. 30; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târih*, 1987, C. 10, s. 135; Sefer Solmaz, "Selçuklu Tarihini Derinden Etkileyen Bir Olay: Selçuklu- Yabgulu Mücadelesi", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 35 (2014), s. 564.

³⁸ Faruk Sümer, "Anadolu Selçukluları", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 2009, C. 36, ss. 380-84.

³⁹ Abdulkerim Özaydın, "Dânişmendliler", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 1993, C. 8, ss. 469-74.

Bizans ise Aleksios Komnenos dönemiyle birlikte bir canlanma yaşamış ve tekrar önemli bir güç haline gelmeye başlamıştı. Haçlılar 1097’de Suriye’ye vardıklarında siyasi olarak parçalanmış, sürekli iç çatışmalar ve güç mücadelesi olan bir bölge ile karşılaştılar. Fâtımîler ve Büyük Selçuklu Devleti buhranlı dönemlerden geçmekte ve bölge siyasetiyle çok yakinen meşgul olamamaktaydılar. Bölgede bulunan emîr, atabey ve diğer idareciler ise bir birlik altında bulunmamaktaydılar. Bu sebeplerle seferlerin ilk yıllarında karşılarında birlik olmuş bir yapı olmayan Haçlıların ilerlemesi ve toprak elde etmesi için uygun bir zemin oluşmuş bulunmaktaydı.

1.2. Haçlı Seferleri Öncesinde Avrupa’da Durum

Haçlı Seferleri öncesinde Avrupa pek çok siyasi ve sosyal kriz içerisinde kendisine bir çıkış noktası aramaktaydı. Batı Roma İmparatorluğu’nun yıkılmasının ardından Avrupa’da uzunca bir süre siyasi istikrarsızlık yaşanmış fakat Karolenj hanedanının ortaya çıkışı süreci değiştirmişti. Charlemagne, Papa III. Leo’nun elinden 800 yılının Noel gününde taç giyerek “Romalıların İmparatoru” (*Imperator Romanorum*) unvanını almış ve tekrar bir birleşme ve bütünlük sağlamıştı.⁴⁰ Charlemagne’nin 814 yılında öldüğünde yerine oğlu Sofu Ludwig geçmiş, fakat Ludwig oğullarından gelen baskıya dayanamadığından ya da çok geniş bir alana yayılmış bir yönetimin çıkardığı sorunlarla uğraşmak zorunda kaldığından, imparatorluğu oğulları arasında paylaştırma pratiğine geri dönmüştür. Ludwig’in ölümünden sonra ise Verdun ve Minden anlaşmalarıyla imparatorluk tamamen bölünmüş doğu ve batı kısımları geleceğin Fransızları ve Almanlarını oluşturacak iki halk tarafından iskân edilmiştir.⁴¹

X. yüzyılda Charlemagne’nin imparatorluk düşü Almanya Kralı I. Otto tarafından tekrar canlandırılmak istendi. 962’de Papa XII. Johannes’in elinden Roma’da imparatorluk tacını giyen Otto, Almanya’nın çeşitli bölgelerini

⁴⁰ Gordon Kerr, *A Short History of Europe-From Charlemagne to the Treaty of Lisbon*, Pocket Essentials, Harpende 2009, s. 10; Jacques Le Goff, *Avrupa’nın Doğuşu*, 3. Baskı Literatür Yayıncılık, İstanbul 2020, s. 38.

⁴¹ Le Goff, *Avrupa’nın Doğuşu*, s. 46.

imparatorluğuna katmış, Prenses Theophano'la oğlunu evlendirerek Bizans'la ilişkilerini geliştirmiş, pek çok zafer kazanmış olarak 973 yılında öldüğünde geride Kutsal Roma-Germen İmparatorluğunu bırakmıştı⁴² II. Heinrich dönemine kadar istikrarlı bir süreç geçmiş fakat Sakson hanedanının bu son üyesinin dönemi Almanya içerisindeki iç savaşlar, Slavlarla ve Fransızlarla gerçekleşen çatışmalarla geçti. Daha batıda, Fransa'da ise 987 yılında son Karolenj hükümdarı V. Louis geride bir varis bırakmadan ölünce yerine geçen Hugues Capet ile birlikte Capet Hanedanı dönemi başladı. Bu dönem Fransa'da feodal yapının iyice güçlendiği dönemdi.⁴³ Charlemagne sonrası dönem feodal yapının da güçlenmesiyle Avrupa'da genel olarak çekişmelerin yaşandığı bir süreç oldu.

Karolenj İmparatorluğu feodal sistemin tam olarak ortasında bulunuyordu. Soylular Charlemagne'yi yeni topraklar ele geçirmelerine ve köylüleri serflere dönüştürmelerine yardım ettiği müddetçe desteklemişlerdi. Büyük miktarda toprak ele geçiren Frank soyluları genellikle kendi askeri güçlerini oluşturuyor ve kendi köylülerini kontrol edebilir hale geliyorlardı. Almanya'da monarşi Fransa'ya göre daha güçlü olsa da zaman içerisinde orada da büyük feodal beyler zaman içerisinde krallardan bağımsızlıklarını kazandılar.⁴⁴ Bu yaşanan süreçler Avrupa içlerinde sürekli parçalanan ve birbirleriyle savaşan feodal beyleri ortaya çıkardı. Feodal beyler kendi ordularına sahip olduklarından hem köylülerin isyanlarını kralın yardımı olmadan bastırabiliyor hem de diğer beylerle savaşarak onların topraklarına hâkim olmaya çalışıyorlardı. Savaşlarda en çok zararı gören köylüler oluyordu çünkü feodal beyler kalelerinin veya korunaklı malikânelerinin arkasına saklanabilirken, köylüler kaçırılıyor, ekinleri yakılıyor ya da hayvanlarına zarar veriliyordu. XI. yüzyılda Hristiyan âleminde olağanüstü ekonomik ve demografik büyüme yaşanmıştı. Demografik büyüme genç erkek

⁴² Le Goff, *Avrupa'nın Doğuşu*, s. 47.

⁴³ Kerr, *A Short History of Europe*, ss. 20-21.

⁴⁴ Yekaterina Agibalova, Grigory Donskoy, *Ortaçağ Tarihi*, 3. Basım Yordam Kitap, İstanbul 2019, s. 39.

nüfusunda artışa neden olmuştu; bunların çoğu şövalye gelmişinden gelen toprağa sahip olmayan gençlerdi.⁴⁵

Bu dönemde Avrupa’da sık sık yaşanan savaşlar ve kıtlıklar sebebiyle açlıklar oldukça yaygındı. Le Goff, Orta Çağ Batısını “ekonomik gelişmeyi engelleyen toplumsal yapıya bağlı kötü teknik donanımın sonucu olarak, sürekli geçimini bile sağlayamama tehlikesiyle karşı karşıya kalan uçurumun kenarında bir dünya, dengesiz bir dünya” olarak tanımlanmaktadır.⁴⁶ Ona göre bu açlık dönemde batıda bir saplantı haline dönüşmüş, zenginler dahi aç kalma korkusu altında yaşamaktaydılar. Orta Çağ’da sadece kıta Avrupa’sında değil, dünyanın hemen her yerinde açlığın en temel sebebi kuraklık, sel baskınları ve ürünün kötü olması sonucu ortaya çıkan kıtlıklardır. İklimsel durumlar değişkenlik gösterse de kıtlıklar daha kısa zaman dilimleri içerisinde yani dört, beş yıl gibi zamanlar Avrupa’da ortaya çıkıyordu. Yine Le Goff, Cluny keşişi Raoul Glaber’in 1032-1034 yılları arasında yaşanan kıtlıkla ilgili kaleme aldığı metni aktarmaktadır. Metinde Glaber’in “kimileri başka ülkelere gitmenin daha iyi olacağını söylerler...” diyerek kıtlığın insanlar üzerinde oluşturduğu etkiyi ortaya koymaktadır.⁴⁷

Feodalite dini anlamda da Avrupa’yı etkileyen önemli faktörlerden birisi olmuştur. Feodal beyler sistem içerisine din adamlarını da dahil ettiler. Vasallar, feodal beylerine bağlanırken sadece sözlü ve yazılı teminat vermekle kalmadılar, aynı zamanda Tanrı’nın isteği üzerine yemin de vermek durumundaydılar. Feodal beylere bu gücü veren ruhbanlardan karşılığında da onlardan pek çok şey aldılar. Kendileri de ayrıcalık olarak geniş yetkiler kazanan ruhbanlar zaman içerisinde Avrupa üzerinde hâkimiyetlerini arttırdılar.⁴⁸

⁴⁵ Le Goff, *Avrupa’nın Doğuşu*, s. 111.

⁴⁶ Jacques Le Goff, *Ortaçağ Batı Uygarlığı*, çev. Hanife Güven, Uğur Güven, 3.Basım Doğu Batı Yayınları, Ankara 2019, s. 255.

⁴⁷ Le Goff, *Ortaçağ Batı Uygarlığı*, ss. 263-65.

⁴⁸ Seyhun Şahin, “Orta Çağ Avrupa’sında Din-Siyaset İlişkisine Dair Bir Değerlendirme”, *Orta Çağ’da Din ve Devlet*, ed. Ayşe Atıcı Arayancan, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2018, ss. 314-15.

Büyük kıtlığın yaşandığı ve soyluların sürekli birbiri ile çatışma halinde olduğu bu süreçte, Papalık durumu kontrol altına alabilmek ve Avrupa’da tekrar bir otorite ve istikrar sağlamak amacıyla *Tanrının barışını bozanlara karşı savaş*⁴⁹ düşüncesini pratiğe dökmeye hazırlandı. Papalığın en büyük destekçisi ise daha sonra gücünü iyice arttıracak olan ve pek çok papanın da içinden çıkacağı Cluny tarikatı oldu. Cluny Tarikatı 910 yılında Lyon’un kuzeyinde kurulmuştu.⁵⁰ Hem tarikatın sürekli çabaları hem de kilisenin Hristiyanların birbirine karşı silah kullanmayı yasaklaması ve dine zarar verenlere karşı bir mücadele başlatarak burada ölenlerin ilahi mükafatla ödüllendirileceği açıklamaları halk arasında kendisine destekçiler bulmaya başladı. Avrupa’da en önemli kilise reformları Papa VII. Gregory’nin 1073 yılında papalık makamına seçilmesiyle başladı. Fakat ondan önce Papalık gücünü sağlamlaştırmak için girişimlerde bulunuyordu. 1046’da III. Heinrich’in Roma’ya yürümesi ve kendi adayını kilisenin tahtına oturtması reformların ilk başlangıcı oldu.⁵¹ IX. Leo döneminde üç maddelik bir reform hareketi oluşturuldu: Dinsel görevlerin satılması, ruhbanlara evlilik yasağı getirilmesi ve kilisenin bağımsız kılınması. Özellikle Kilisenin bağımsızlığı kararı siyasi anlamda Kilise için oldukça önemliydi zira bundan sonra papalar oluşturulacak kardinaller heyeti tarafından seçilecekti. Bu reform 1059 yılında Papa II. Nicholas tarafından yürürlüğe kondu. Bu sayede aynı ideallere sahip ve reformların devamı sağlayacak kişiler oluşturulmuş heyet içerisinde seçilebilecekti.⁵²

1073 yılında Papalık tahtına oturan ve 1075 yılında yirmi yedi maddeden oluşan *Dictatus Papae* isimli bildiriye yayınlayan VII. Gregory Katolik kilisesinin yapısında büyük değişiklikler yaptı. Bu bildirinin en önemli maddelerinden, kilisenin her türlü siyasi otoritenin üzerinde olduğu ve papanın kralları tahttan indirme yetkisi idi. Fakat beklendiği üzere Papa’nın bu açıklaması Alman Kralı

⁴⁹ Aydın Usta, *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri: Müslüman-Haçlı Siyasi İttifakları*, 2. Baskı Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2016, s. 50.

⁵⁰ Pınar Ülgen, *Orta Çağ Avrupa Tarihi*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2020, s. 108.

⁵¹ Andrew Jotischky, *Crusading and the Crusade States*, Second Edition Routledge, New York 2017, s. 25.

⁵² Jotischky, *Crusading and the Crusade States*, s. aynı yer.

IV. Heinrich'in sert muhalefetiyle karşılaştı. Papa'nın soyluları Heinrich'e bağlılıktan menetmesi, onu aforoz etmesi ve Rudolf'u Alman imparatoru ilan etmesi üzerine, Kral, Roma üzerine bir sefer düzenledi. Heinrich, Papa VII. Gregory'i buradan çıkartarak Ravenna Piskoposu Guibert'i III. Clement adıyla Papa ilan etti.⁵³

Avrupa'yı tekrar bir otorite altında birleştirmeyi ve bu otoritenin de kendisi olmayı hedefleyen Roma Katolik Kilisesi, bu amacına ulaşamadığı gibi şimdi kendi içinde de iki papa barındıran bir ayrılığa sürüklendi. Her ne kadar Alman İmparatoru karşısında başarısızlık yaşasa da kilise otoritesi altında bir sefer fikrini ortaya koyan yine VII. Gregory oldu. Onun fikirlerini ise bir düzen içine sokarak kitleleri harekete geçirecek kişi Cluny tarikatı içinden yetişen II. Urbanus olacaktı. 1088 yılında III. Victor'un halefi olarak göreve geldiğinde Avrupa'daki kriz eskisinden daha iyi durumda değildi. Önceki krizlere ek olarak Papa'nın etrafı aforoz edilmiş pek çok hükümdarla çevriliydi ve Roma, III. Clement'in elinde bulunuyordu. Ona sâdik olarak sadece Normanlar ve Cluny tarikatı bulunmaktaydı. Hükümdarları yanına almadan bir sefer düzenleme şansının olmadığını bilen II. Urbanus, ilk olarak Melfi Konsili'nde Bizans İmparatoru I. Aleksios'un aforozunu kaldırdı. Doğu ve Batı kiliselerinin yakınlaşmasına çaba gösterdi zira bundan önceki dönemde, 1054 yılında, Doğu ve Batı kiliseleri arasında büyük *schisma* yani ayrılma gerçekleşmiş bulunuyordu. Temeli 451 senesindeki Kadıköy Konsiline dayanan Katolik ve Ortodoks Kiliseleri arasındaki çekişme, İstanbul'a bir araya gelen Roma legati Kardinal Umberto ve Patrik Kerullarios'un 1054 yılında karşılıklı olarak birbirlerini aforoz etmeleriyle neticelenmiş ve iki kilise arasındaki ilişkiler kopmuştur. Başlangıçta iki taraf da olayın önemini anlayamasa da özellikle Haçlı Seferleri sırasında Batılı ve Bizanslı halkların birbirlerine karşı duydukları kin ve nefretin temelinde yatan olaylardan biridir.⁵⁴

⁵³ Kerr, *A Short History of Europe*, s. 28.

⁵⁴ Georg Ostrogorski, *Bizans Devleti Tarihi*, 6. Baskı Türk Tarik Kurumu Yayınları, Ankara 2006, ss. 310-13; Aydın Usta, *Sorularla Bizans İmparatorluğu Tarihi*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2016, s. 145.

Aleksious'un paralı asker talebi ise Urbanus'un Doğu'ya başlatmayı istediği sefer için beklenen fırsatı yarattı. 1095 yılında Clermont'ta toplanan konsilde, II. Urbanus sefer çağrısını yaparak Avrupa'da hareketliliği başlatmış oldu. Yapılacak ilk sefere hükümdarların çok ilgili olmaması, ona sefer üzerinde kilisenin otoritesini kurma ve seferi yönetme şansını tanıdı. Kitleleri harekete geçirebilmek adına dini unsurları kullanması gerektiğini bilen Papa'ya pek çok soylu destek verirken bunların bir kısmı dini sebeplerle seferlere katılmış bir kısmı ise kendilerine bölgede toprak sahibi olma ve zenginliklerinden faydalanma şansı doğduğunu düşünmüşlerdi. Le Puy Piskoposu Adhémar de Monteil seferin liderliğine getirilirken, Toulouse Kontu Raymond de Toulouse, Hugue de Vermandois, Robert de Flandre, Étienne de Blois, Godefroi de Boullion, Eustache, Baudouin de Boulogne, Bohemund ve Tancred gibi Avrupa'nın pek çok ünlü soylusu haçı kabul ederek hazırlıklarına başladılar.

1.3. Haçlı Seferleri Öncesinde Bizans İmparatorluğu'nda Durum

Seferin düzenleneceği bölge olan Kutsal Topraklar uzun yıllarca Bizans kontrolü altında bulunmuştu. Fakat Bizans'ın Sasaniler ile mücadeleleri sonucunda iki taraf da büyük maddi ve manevi yaralar almış ve toparlanmakta güçlük çekiyorlardı. Tam da böyle bir dönemde İslam fetihlerinin başlaması ile birlikte Sâsânîler tarih sahnesinden çekilirken Bizans ise, önce Suriye'yi, devamında Filistin'i ve son olarak Mısır'ı Müslümanlara kaptırmıştı. Yaşadığı ekonomik ve siyasi krizler sebebiyle de bu fetihlere bir karşılık verememişti.⁵⁵ Emeviler'i ortadan kaldıran Abbâsîler döneminde ise özellikle Abbâsîler'in siyasi ve askeri otoritesinin azaldığı dönemlerde, Bizans kendisine bölgede önemli bir müttefik olarak Fâtımîleri bulmuştu.⁵⁶ Mısır ve Filistin'e hâkim olan Fâtımîlerle ticari anlamda da ittifaklar kurulmuş olsa da Bizans'ın sıkıntısı bu şekilde sona erecek gibi görünmüyordu.

⁵⁵ Wim Blockman, Peter Hoppenbrouwers, *Introduction to Medieval Europe 300-1500*, Third Edition Routledge, London 2018, s. 80.

⁵⁶ Steven Runciman, *A History of the Crusades*, Cambridge University Press, Cambridge 1987, Vol. I, s. 51.

Bizans batı sınırlarında Peçenek ve Norman saldırıları ile uğraşırken, doğuda Selçukluların Anadolu içlerine yıllardır düzenledikleri akınlarla yıpratılmış, ardından gelen Selçukluların Pasinler ve Malazgirt zaferleri, imparatorluğun hem Anadolu topraklarını kaybetmesine hem de askeri düzeninin neredeyse tamamen bozulmasına sebebiyet vermişti.⁵⁷ Öyle ki Bizans'ın taht kavgalarından da yararlanan Süleyman Şah, Konstantinopolis'in çok yakınlarına kadar gelerek 1075 yılında İznik'i Türkiye Selçuklularının merkezi haline getirmişti.⁵⁸

Bu şartlar altında 1081 yılında tahta çıkan I. Aleksios, doğu ve batı sınırlarında farklı problemlerle karşı karşıyaydı. İmparatorluğun doğusuna bakıldığında, Malazgirt yenilgisini takip eden yıllarda Anadolu içlerinde üç farklı güç karşısında bulunuyordu: Türkiye Selçukluları, Dânişmendliler ve Çaka Bey. Bu güçler Doğu Anadolu'dan başlayarak batıya doğru ilerlemiş ve İznik ve İzmir gibi önemli şehirler de dâhil olmak üzere bölgede hâkimiyet kurmuştu. Hristiyanların elinde bulunan toprakların kontrolü büyük ölçüde Türklerin eline geçmişti. Batı'da ise Bizans ordusunu çoktan güneybatı İtalya'dan sürmüş olan Normanlar, şimdilerde ise Adriyatik'in karşı kıyısında imparatorluğu sıkıştırmakta, bunu yaparken de Papa VII. Gregory'in desteğini arkasına almaktaydı. İmparatorluğun kuzeybatı sınırlarından sürmekte olan Peçenek saldırıları da imparatorluğu oldukça güç bir durum içerisinde bırakmıştı. Aleksios'un tahta geçmesinden önce bu saldırılar karşısında Bizans ordusu yıkıcı bir yenilgi almış ve Aleksios'un tahta geçmesini takip eden on yıl içerisinde de saldırılara karşı koyamamıştı.⁵⁹

İmparatorluğun çatışmaları bunlarla da sınırlı değildi. Doğu ve Batı kiliseleri arasındaki ayrılık, saray içerisinde arkası kesilmeyen tahtı ele geçirme girişimleri, askeri aristokrasi ile bürokrasi arasındaki çekişmeler, daha önceki dönemlerden beri imparatorluk içerisinde yer alan farklı unsurlardan oluşan paralı asker gruplarının fevri davranışları ve özellikle İstanbul halkının bu birliklerden

⁵⁷ Runciman, *A History of the Crusades*, 1987, Vol. I, ss. 56-63.

⁵⁸ Sümer, "Anadolu Selçukluları", ss. 380-84.

⁵⁹ Runciman, *A History of the Crusades*, 1987, Vol. I, ss. 71-76.

duydukları rahatsızlık imparatorun karşısında duran diğer problemlerdi. Aleksios bu sıkıntıları bertaraf edebilmek adına diplomasiyi en önemli silahı olarak kullanmaya çabaladı.

Yaşanılan sıkıntıları çözebilmek adına için farklı adımlar atan Aleksios, imparatorluğu eski parlak günlerine döndürme amacındaydı. Adriyatik sınırlarındaki durumu kontrol altına almak için bazı ticari imtiyazlar karşılığında Venedik donanmasının yardımını arkasına aldı ve Normanları durdurmaya çalıştı. Bu esnada 1085 yılında Robert Guiscard'ın ölümüyle Normanların gücü de kırılmış oldu⁶⁰. Peçeneklere karşı Kıpçakları paralı asker olarak ordusuna kattı ve Meriç kıyısında gerçekleşen savaş sonucunda çok büyük zayıat veren Peçenekler (1081), Bizans için sorun olmaktan çıktı.⁶¹ Batı Anadolu'da ve Ege Denizi'nde gücünü ve etkisini arttıran Çaka Bey'in, damadı I. Kılıç Arslan tarafından ortadan kaldırılmasını tetikleyerek bu bölgede de düzeni sağladı.⁶² Alman imparatoru IV. Heinrich ile iyi ilişkiler kuran Aleksios⁶³, 1090 itibariyle Anadolu içerisindeki Türk devletlerinin içinde bulunduğu karışıklıklar sayesinde imparatorluğuna karşı farklı cephelerden gelmekte olan saldırıları oldukça hafifletmiş bulunuyordu.

Artık daha ileri harekâtlar planlama çabası içerisine giren imparator, Papa II. Urbanus'a bir mektup yazarak Küçük Asya ve Kutsal Topraklarda Hristiyanlığın düşmanlarının üzerine gitmek ve kaybettiği toprakları geri kazanabilmek için paralı asker talebinde bulundu. Aleksios, Batı'dan gelecek bu askerler sayesinde Anadolu'nun güneyi ve Suriye'deki topraklarına tekrar hâkim olabileceğine ve bölgeye yerleşecek kendine bağlı bu topluluk sayesinde oradaki Müslüman devletlerle arasında bir tampon bölge oluşturabileceğine inanıyordu. Esasında 1090-1100 arasındaki sürece bakıldığında, imparatorluğunun başkentini kaybetmek üzere olan Bizans için durum tam tersine dönmüştü. Anadolu'daki topraklarını geri kazanma, güneyde Ermeni prensliklerini kendine tekrardan

⁶⁰ Ostrogorski, *Bizans Devleti Tarihi*, ss. 330-31; Usta, *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*, s. 47.

⁶¹ Ostrogorski, *Bizans Devleti Tarihi*, s. 330.

⁶² Runciman, *A History of the Crusades*, 1987, Vol. I, s. 77; Mücteba İlgürel, "Çaka Bey", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 1993, C. 8, ss. 3-35.

⁶³ Ostrogorski, *Bizans Devleti Tarihi*, s. 330.

bağlama ve kurulan Haçlı Devletleri üzerinde tahakkümünü kurma şansı ortaya çıkmıştı.

1.4. Seferi Ortaya Çıkaran Nedenler

Haçlı Seferleri'ni incelemeyen önce seferlerin nedenlerini yukarıda bahsettiğimiz durumlar bağlamında incelemenin gerekli olduğu kanaatindeyiz. Seferlere neden olan gelişmeleri Avrupa'nın ve Bizans İmparatorluğu'nun önceki yıllarda geçirdiği süreçlerden bağımsız incelenmesi olanaksızdır. Keza İslam dünyasında yaşanan gelişmeler ve İslam dünyasının içinde bulunduğu durum seferlere doğrudan sebebiyet vermese de seferin düzenleyicilerinin attıkları adımlarda etkili olmuştur.

Böylesine büyük bir insan hareketliliğinin ortaya çıkabilmesi için özellikle sefere katılan insanların yaşadığı topraklarda bu hareketliliği doğuracak birtakım olayların gerçekleşmesi gereklidir. Bugün dahi Batı üzerinden Doğu'ya doğru yapılan ya da yapılma potansiyeline sahip herhangi bir askeri, ekonomik veya sosyal harekata veya olaya halk gözünde Haçlı Seferi adının verilmesi, insanların bu seferleri dini temelli ve tamamen kendi sosyal yapılarını ve dinlerini hedef almakta olan bir olgu olarak düşünmelerinden kaynaklıdır. Aslında seferlerin düzenleyicileri, liderleri ve bölgeye geldiklerinde gösterdikleri davranışları, seferlerin en önemli sebebinin din olmadığını, dini motiflerin sefere katılacak halk ve bazı aristokratlar için bir itici güç olarak kullanıldığı görmemek güçtür. Seferlerin düzenlenmesinde tabi ki din önemli bir etkendi fakat daha önemli olanlar ise siyasi ve ekonomik kazanımlar sağlanmasıydı. John France'ın Haçlıların Doğu'da aradıklarını aktardığı şu kelimeler aslında genel konuyu çok iyi özetler niteliktedir: ruhun selameti, para, toprak, statü.⁶⁴

Seferlerin sınırlarının nasıl çizileceği, hangi askeri hareketlerin Haçlı Seferi olarak adlandırılması gerektiği uzun zamandır Avrupalı tarihçiler arasında süregelen tartışmalardandır. S. Tezcan, özellikle batılı tarihçiler arasında

⁶⁴ Selim Tezcan, "Haçlı Seferleri – Tanımı ve Ötesi: Avrupa Orta Çağ Tarihçiliğinde Haçlı Seferleri Üzerine Süregiden Tartışmalar", *Orta Çağ'a Yeni Yaklaşımlar: Ekonomi, Savaş, Kilise, Yaşam*, ed. Zeynep Kocabıyıkoglu Çeçen, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2019, s. 113.

seferlerin tanımı ve sınırları üzerine yapılan tartışmaları incelerken konunun da derli toplu bir değerlendirmesini bizlere sunmuştur.⁶⁵ Haçlı Seferleri, papalık tarafından onaylanan, Haçlı yeminini içeren, endüljans ile günahların affı ve vergilerden muafiyet gibi belli garantileri beraberinde getiren kefaret savaşları (*penitential war*) niteliğindeki savaşlardı savı, Jonathan Riley-Smith gibi tarihçiler tarafından ortaya atılıp, özellikle onun yolunu takip edenler tarafından tam kabul görse de Hans Eberhard Mayer gibi tarihçiler buna karşı çıkmış, kutsal topraklar dışındaki bölgelere düzenlenen seferlerle ‘klasik’ Haçlı Seferlerin farklı olarak değerlendirilmesi gerektiğini vurgulamışlardır. Batıdaki bu tartışmalar neticesinde seferlerin ne olduğuyla ilgili olarak, seferlere farklı yaklaşımlarda bulunanları, Constable dört ana başlığa ayırmıştır. Ona göre konu hakkında araştırmalar yapan tarihçiler şu dört ana başlıkta toplanmaktadır: *pluralist* (çoğulcu), *popularist* (halkçı), *generalist* (genelci), *traditionalist* (gelenekselci).⁶⁶

Bu ve benzeri tartışmalar sadece batı dünyasında değil konuyla ilgilenen pek çok kesim tarafından çok uzun yıllardır farklı eksenlerde devam etmektedir. Bu sebeple insanlık tarihi boyunca çok az hareket Haçlı Seferleri kadar çok yönlü tartışmalara yol açan ve farklı görüşler barındıran bir olgu olmuştur. Yaygın görüş, kilisece başlatılmış bu hareketin içerisinde herhangi bir değişim barındırmayan, sadece işgal hareketinden mürekkep bir dizi askeri macera olduğu yönündedir. Bir diğer görüş sahipleri ise seferleri geliştirmek ve olgunlaşmakta olan Batı hükmünün veya kolonyalizminin en önemli sembollerinden ve ilk adımlarından biri olarak değerlendirmektedir.⁶⁷ Fakat görüşler ne olursa olsun, Haçlı Seferleri’nin kendinden sonra gelecek nesillere hem etkisi hem de katkısı oldukça büyük olmuştur.

Haçlı Seferleri sadece kutsal topraklara yönelen bir harekât değildir. Haçlı Seferleri temel olarak Papalığın temsilciliğini ve liderliğini yaptığı Latin

⁶⁵ Tezcan, “Haçlı Seferleri – Tanımı ve Ötesi: Avrupa Orta Çağ Tarihçiliğinde Haçlı Seferleri Üzerine Süregiden Tartışmalar”, s. 112.

⁶⁶ Giles Constable, *Crusaders and Crusading in the Twelfth Century*, Routledge, London 2020, ss. 18-23.

⁶⁷ Constable, *Crusaders and Crusading in the Twelfth Century*, s. 23.

Hristiyan dünyasının düşman olarak algıladığı herkese karşı düzenlediği seferlerdir. Tüm Akdeniz havzası boyunca Müslümanlara karşı seferler düzenlenmiştir, fakat bu da seferlerin tam sınırlarını çizmek için yeterli değildir. Akdeniz havzası dışında, Pagan ve Ortodoks Slavların yanı sıra Baltık halkları ve Finler, dinsel sapkın olarak görülen Fransa'daki Katarlar, Bizanslılar ve hatta Alman imparatoruna karşı önemli Haçlı Seferleri düzenlenmiştir.⁶⁸ Levant olarak adlandırılan ve içinde üç semavi din için de önemli olan bölgeleri barındıran Kutsal Topraklara yapılan seferler en dikkate değer ve yaptığı etkilerle öne çıkan harekât olmuştur. Bu seferlerin başlangıcından sonra bir zamanlar Roma tapınağı olan ve son olarak Müslümanların hükmüne giren bu bölgede hem kendince özerk hem birbirine ve kiliseye bağlı hem de Avrupa'dan gelecek yardımlara ihtiyaç duyan dört devlet kurulmuştur. Bu devletler, Urfa Haçlı Kontluğu, Antakya Haçlı Prinkepsliği, Kudüs Latin Krallığı ve Trablus Haçlı Kontluğu'ndan oluşmaktadır ve seferlerin ana hedefi olan Kudüs Latin Krallığı bunlar arasında en öne çıkarılır.

1.4.1. Ekonomik Sebepler

Özellikle I. Haçlı Seferi'ne katılan liderlerin toprak edinme arzuları onları dini motiflerden çok daha fazla ilgilendiriyordu veya İtalyan denizcilerin bazı mali yükümlülükleri üstlerine alarak gemileriyle bölgeye insan ve diğer şeyleri taşımaları da çok iyi birer Hristiyan olmaları veya Müslüman veya bölgede diğer yaşayan dini unsurlardan nefret etmeleri değil bölgede kazanacakları haklar sayesinde kendilerine olacak ekonomik geri dönüşü. Seferler öncesinde Avrupa'nın içinde bulunduğu şartlar sefere katılımın yoğun olmasını, belirli bir zaman aralığında sürekli olarak bu seferleri düzenleyebilecek ekonomik şartların sağlanabilmesi ve motivasyonun bir noktaya kadar sürdürülebilmesinde oldukça etkili olmuştur. Uzun zamandır siyasal olarak bütünlük sağlanamayan ve ekonomik ve sosyal bakımdan oldukça zor günler geçiren halkların bu seferlere ilgi göstermeleri oldukça doğal karşılanabilir.

⁶⁸ Selim Tezcan, "Haçlı Seferleri ve Karşı Haçlı Seferleri Kimi Yaygın Kabulleri Yeniden Gözden Geçirirken I", *Kılavuz*, S. 50 (2014), ss. 97-98.

Sefere katılanların da kendilerine göre farklı sebepleri vardı. Avrupa kıtasının uzun süredir içinde bulunduğu ekonomik problemler bir de nüfus artışı ve kıtlık ve sel felaketleriyle birleşince sıradan vatandaşlar için bu toprakları terk etmek dışında bir çözüm kalmıyordu. Tam bu sırada gelen “içine süt ve bal akan” ve büyük zenginliklere sahip olan Doğu’ya giderek bu dünyevi zenginliklerden kendi payına düşenleri almak isteyen insanların sayısı oldukça fazlaydı. Kilise de varsa geride kalan eşyalarını ve topraklarını koruma ile cennette bir köşe garantisi verince pek çoğu gözü kapalı olarak haçı kabul ettiler. Şövaleler ve aristokratlar için de durum çok farklı değildi aslına bakılacak olursa. Karolenjiyen dönemi sonrasında her gün daha fazla kan ve savaş neticesinde her gün daha küçük parçalara bölünen topraklar artık eskisi kadar gelir getirmiyor hatta soyluların bir kısmı sahip olabileceği bir toprak parçası bile bulmakta güçlük çekiyordu. Soyluların ve şövalyelerin içinde biriken ve her yeni günde birbirlerinin üzerine kusmaktan çekinmedikleri bu öfkelerinin kilise adına yapılacak savaşlara yönlendirilmesi aç ve korkusuz savaşçılar yaratacaktı. Gidecekleri bölgelerde yeni topraklar ya da kendi ilk topraklarına sahip olabilme düşüncesi de soylular ve şövalyeler için kaçırılmayacak fırsatlardı. Soylular ve şövalyelerin yarattığı anarşizm havası ise ‘Tanrının Barışı’ söylemiyle bir süredir kilise tarafından bastırılmaya çalışılıyordu. Hristiyanlar arasında başarı göstermeye başlayan ‘Tanrının Barışında’ biriken öfke ve enerjinin doğru noktaya aktarılması da hem bu kişilerin işine geliyor hem de kilisenin bu insanlar üzerindeki etkisini arttırıyordu.

1.4.2. Dini Sebepler

Bir Haçlı Seferi fikri 1090’lü yılların içerisinde ortaya çıkmış bir fikir değildi. Seferlerin temelleri, esasında yaklaşık yüz yıl öncesinde oluşmaya başlamıştı, zira kilisenin bu dönem içerisindeki değişimi ile Avrupa’nın ve Doğu’nun-ki burada Doğu’dan bahsederken sadece Levant değil Bizans İmparatorluğundan da bahsetmekteyiz- geçirdiği siyasi ve sosyal değişimler ve gelişimler de son derece etkili olmuştu.

Kilisenin kendisini Hristiyanlığın tek efendisi konumuna getirebilmek adına herkesi tek bir bayrak altında toplayabilmesi bu hedefi doğrultusunda en iyi çıkar yol dini motifleri kullanarak kitleleri harekete geçirmektir ve öyle de oldu. Sefer çağrılarında ve hatta düşüncesinin somutlaşmasından önce Kilise zaten birtakım denemelerde bulunmuştu. İbery ve Sicilya'daki Müslümanların o topraklardan çıkarılmasında desteğini bölge krallarından esirgememiş ve eski toprakların tekrar ele geçirilmesi (*reconquista*) şiarı insanların kulaklarında aşinalık kazanmış ve taraftarlar toplamıştı. Bu başarıların dile getirilip tekrar bu kez en önemli eski toprakların yani Kudüs'ün kurtarılması için çağrı yapıldığında büyük bir katılımın olacağını düşüncesi de kilise açısından bakıldığında gayet makul olarak değerlendirilebilir. Clermont Konsilinde, Doğulu kardeşlerinin paganlar ve kafirler tarafından katledildiği ve Hz. İsa'nın mezarına saygısızlık yapıldığı açıklamaları kilise tarafından yola çıkacak orduya katılacaklara sağlanan muafiyetler ve teşviklerle de birleşince durum, haçı kabul eden on binlerce insanla sonuçlandı. Urbanus, Flander bölgesine yazdığı ve konsilde yaptığı konuşmanın içeriğini açıkladığı mektubunda bize seferin dini sebepleri şu şekilde aktarmaktadır: *“Kardeşlerim, sizlere inanıyoruz. Kısa müddet önce edindiğimiz malumatlar bizi derinden yaraladı. Kudurmuş barbarlar Tanrı'nın doğudaki kiliselerini istila edip yıkmışlardır. İşin çok daha kötüsü, onlar İsa'nın tutkusu ve dirilişi ile bezenmiş kutsal haçı da ele geçirip -ki bunu söylemek küfürdür- onu satmışlar ve kiliselerimizi köleleştirmişlerdir. Bu felaket üzerine ciddi ciddi düşünerek keder içinde Galya'yı ziyaret ettik ve tüm tutkumuzla o toprakların lordlarını ve halklarını doğu kiliselerimizi kurtarmaya çağırdık. Auvergne'de topladığımız konsilde, herkesin bildiği gibi günahların bağışlanması karşılığında askeri bir teşebbüs için yükümlülükler getirdik. Bu seferin liderliğini bizim yerimize La Puy Piskoposu sevgili oğlumuz Adhémar yapacaktır.”*⁶⁹

Metinde görüldüğü üzere kiliselerin yıkılması söylemi bile başlı başına pek çok kişiyi seferlere çekebilecek bir söylemdir. Bunun yanına bir de Hz. İsa'nın adını ve gerçek haç gibi önemli bir kutsal emanetin metin içerisinde

⁶⁹ Malcolm Barber, *Haçlı Devletleri Tarihi*, çev. Doğan Mert Demir, Kronik Kitap, İstanbul 2021, s. 29.

kullanımı dini duyguları parlamaya başlayan insanlar için daha ikna edici ve onların şevklerini arttıracak söylemlerdir. Bu mektubun içeriğini oluşturduğu konuşmaların hem bizzat Urbanus tarafından hem de diğer kişiler tarafından Avrupa içlerinde sık sık dile getirildiği göz önüne alındığında, insanların dini duygularla sefere katılmaları son derece olağandır. Bir de bunların üstüne günahların bağışlanması açıklamalarının yapılması insanları tam anlamıyla motive etmiş olmalıdır.

1.4.3. Siyasi Sebepler

Kilise uzun zamandan beridir dünyevi bir egemenlik ağı oluşturma girişimindeydi. Bizans'ın ve Avrupa'nın içinde olduğu durum bunu evrenselliği sağlayabilmeleri açısından kiliseye ciddi bir imkân tanımıştı. Seferler sayesinde hem İstanbul Patrikliği üzerinde bir etki kurulacak hem de Avrupa'da Papa'nın istediği dışına çıkmayacak ve ondan emir alınacak bir yapı kurulabilecekti.

Bu bilgiler ışığında bakıldığında Haçlı Seferleri'nin temel sebeplerinin ağır sosyal ve ekonomik şartların getirdiği durum sayesinde, siyasi amaçlarını yerine getirmek olduğunu söylemek doğru olacaktır. I. Demirkent makalesinde Haçlı Seferleri'nin temel sebebini XI. yüzyılda Türklerin Batı'ya ilerlemeleri ve aynı yüzyılın ortalarından itibaren Anadolu'yu yurt edinmeye başlamaları üzerine, Avrupa dünyasının “Kutsal toprakları kurtarmak” parolası ile Türkleri Ön Asya'dan atmak ve bu bölgeye bizzat sahip çıkmak için başlattığı ve 200 yıl boyunca Levant'ı kan ve ateş gölü haline çevirdiği bir saldırı olarak tanımlamaktadır.⁷⁰ Roma Kilisesi, Batı'yı içinde bulunduğu durumdan kurtarmak ve kendi otoritesini de bölge kralları ve halkları üzerinde güçlendirmek için seferleri bir fırsat olarak görüyordu. Hristiyanlığın doğu sınırlarının koruyucusu olan Bizans'ın eski gücünü yitirmesi ve zaten pek çok noktadan tehdit altındayken bir de doğudan gelen Türkler karşısında her geçen gün daha da geriye çekilmesi onları uzunca süredir aşına oldukları şekilde Batı'dan paralı asker isteme alışkanlıklarına yeniden sürükledi. Bu fırsatı kaçırmak istemeyen Roma

⁷⁰ Işın Demirkent, “Haçlı Seferleri Düşüncesinin Doğuşu ve Hedefleri”, *Haçlı Seferleri Tarihi Makaleler-Bildiriler-İncelemeler*, Dünya Yayıncılık, İstanbul 2012, s. 3.

Kilisesi ise hem doğuda toprak kazanabilmek hem kendi otoritesini güçlendirmek hem de sağladığı bu güç sayesinde İstanbul Patrikliği üzerinde etki sahibi olabilmek ve Roma Kilisesini en üstte konumlandırabilmek adına Bizans İmparatoruna olumlu yanıt verdi.

Lakin bu siyasi ve ekonomik kazanımları elde edebilmek için zaten gayet fazla sorunla uğraşmak durumunda olan Batılı insanlara Bizans'ın savaşında en önlere yer almalarını söylemek kolay değildi. Zaten Kudüs de uzun zamandan beridir Müslümanların elindeydi ve ne Batı ne de Bizans bu konuyla ilgili olarak çok da aldırış eder görünüyordu. Fakat bu kez Papalığın eline çok önemli bir fırsat geçmişti.

Belirtilen sebepler neticesinde Avrupa'nın uzun zamandır biriktirdiği sorunları, açlığı ve öfkesi II. Urbanus gibi politik zekaya sahip olan bir isim tarafından gayet güzel bir şekilde kendisi ve kilisenin de çıkarları doğrultusunda Doğu'ya kanalize edilerek sadece Orta Çağ dünyasının değil insanlık tarihinin de en tartışmalı ve en hareketli yıllarından olan Haçlı Seferleri'nin başlamasına öncülük etti.

İKİNCİ BÖLÜM

2. BAŞLANGIÇTAN KUDÜS KRALLIĞININ SONUNA KADAR HAÇLI SEFERLERİ

2.1. I. Haçlı Seferi

2.1.1. Çağrı

18-28 Kasım 1095 tarihleri arasında Clermont'ta düzenlenen konsil sonrasında Papa II. Urbanus'un doğuda büyük sıkıntılar içerisinde olan Hristiyan kardeşlerinin Müslümanların elinden kurtarılması adına yaptığı çağrı geniş halk kitlelerince desteklendi. Sefere katılanların geçmiş bütün günahlarının affolunacağı, ayrıca kendilerini kutsal topraklarda baldan ırmaklarla ödüllendirileceği ilan edilmişti.⁷¹ Avrupa'nın pek çok noktasına gönderiler mektuplarla hem soylular hem de halk haçı kabul ederek sefere katılmaya davet edilirken haçı kabul ederek sefere katılanların sayısı gün geçtikçe artmaya başladı. Pierre l'Ermite gibi bazı keşişler Avrupa'yı dolaşarak Papa'nın söylevini insanlara ulaştırdı ve katılımcı sayısının artmasında büyük rol oynadılar. Urbanus kendisi de takip eden süreçte Limoges, Angers ve Nimes gibi bölgelerde halka çağrı yapmayı sürdürdü. Urbanus'un konuşmasının ardından haçı ilk kabul eden Puy piskoposu Adhémar de Monteil, papalık elçisi olarak sefere liderlik edecek kişi olarak seçildi.⁷²

Sefere katılacaklar hazırlıklara derhal başladılar. Sefere liderlik edecek aristokratlar ordu ve lojistik ihtiyaçlarını gidermeye çalışırken, haçı kabul eden kişiler de gerekli ekipmanları alabilmek ve uzun vadeli ihtiyaçlarını karşılayabilmek adına ellerinde bulunan ne varsa satmaya veya ipotek ettirmeye

⁷¹ Clermont Konsili hakkında tafsilatlı bilgi için bkz., Frederic Duncalf, "The Councils of Piacenza and Clermont", *A History of the Crusades – First Hundred Years*, ed. Kenneth Setton, University of Wisconsin Press, Wisconsin 1969, Vol. I.

⁷² Fulcherius Carnotensis, *A History of the Expedition to Jerusalem, 1095-1127*, çev. Frances R. Ryan, University of Tennessee Press, Knoxville 1969, s. 128; Willermus Tyrensis, *A History of Deeds Done Beyond the Sea*, çev. Emily A. Babcock, August C. Krey, Columbia University Press, New York 1943, Vol. I, s. 94; Runciman, *A History of the Crusades*, 1987, Vol. I, s. 109; Usta, *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*, s. 55.

başladılar.⁷³ Orduların hazırlıkları devam ederken daha alt seviye gruplardan oluşan güruhlar Halkların Haçlı Seferi olarak adlandırılacak olan yolculukları için yola çıkmaya başlamışlardı. Avrupa'da yaptığı geziler ve verdiği vaazlarla pek çokları için efsanevi bir figür haline gelmiş olan keşiş Pierre l'Ermite ve Walter Sans Avoir'ın peşine takılan bu güruh geçtikleri Macaristan ve Bulgaristan gibi bölgelerde pek çok soruna yol açarak İstanbul önlerine vardılar.⁷⁴ İmparator Aleksios, Pierre l'Ermite'e esas Haçlı ordusunu beklemesini tavsiye etse de bu düzensiz grubun sebep olduğu olaylar onu da rahatsız ettiğinden 1096 yılının Ağustos ayında Boğaz'ı geçmeleri sağlandı. Peter, İstanbul'da ihtiyaç duydukları yardımlar için birtakım girişimlerde bulunduğu sırada Drakon Çayı civarında I. Kılıç Arslan tarafından neredeyse tamamen yok edildi.⁷⁵ Aslında Kılıç Arslan'ın kazandığı bu kolay zafer Haçlı Seferleri'nin seyrini değiştiren olaylardan bir tanesidir. Karşısındaki düzensiz orduyu rahatlıkla ezen Sultan, Haçlıların gücünü ve kabiliyetini yanlış değerlendirdiğinden daha sonra gelecek olan Birinci Haçlı Seferi'nin esas ordusunu karşılamada geç kalacak ve bu düzenli ordu karşısında yaşayacağı iki önemli mağlubiyet Haçlılara Kudüs yolunu açacaktı.⁷⁶

Peter kendisini takip edenlerle birlikte yolda olduğu sıralarda Almanya içerisinde de farklı gruplar yola çıkmaya başlamıştı. Volkmar, Gottschalk ve Kont Emich'i takip eden bu grupların kendilerine ilk hedef olarak Hz. İsa'nın ölümünden sorumlu tuttıkları Yahudileri seçmeleri ve bunlar üzerine başlattıkları hücumlar neticesinde Speyer, Worms, Mainz ve Köln gibi şehirlerde neredeyse tüm Yahudi topluluklarını ortadan kaldırdılar. Yola devam eden Alman Haçlıların Macaristan içlerinde yaptıkları taşkınlıklar sonucu sabrını tamamen tükettikleri Macar Kralı tarafından tamamen ortadan kaldırılmaları şaşıracak bir sonuç

⁷³ Willermus Tyrensis, *A History of Deeds Done*, 1943, Vol. I, s. 96.

⁷⁴ Willermus Tyrensis, *A History of Deeds Done*, 1943, Vol. I, ss. 97-105; Usta, *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*, s. 57.

⁷⁵ Willermus Tyrensis, *A History of Deeds Done*, 1943, Vol. I, s. 108; Anonim, *Gesta Francorum et Aliorum Hierosolimitanorum*, çev. Rosalind Hill, Thomas Nelson and Sons, Londra 1962, ss. 2-5.

⁷⁶ Usta, *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*, s. 59.

değildi. Böylece esas ordunun hareketinden önce yola çıkmış olan Halkların Haçlı Seferi orduları daha yolun neredeyse başında imha edilmiş oldular.⁷⁷

2.1.2. Yolculuk

Seferin ana orduları Papa Urbanus'un da istediği gibi 1096 yılında yola koyuldular.⁷⁸ Yola çıkan beş temel farklı ordunun ana buluşma noktaları İstanbul'du. Aşağı Lorraine Dükü Godefroi de Boullion yanında kardeşleri Eustace ve Baudouin ile akrabası Baudouin du Bourg olduğu halde ordusunu Macaristan yolu üzerinden çok da büyük problemler yaşamadan 23 Aralık 1096 tarihinde İstanbul önlerine ulaştırmayı başardı.⁷⁹ Robert de Flandre idaresindeki ordu ise Brindisi üzerinden Adriyatik'i geçerek İstanbul'a ulaştı. Robert'ın yanında kuzeni Robert de la Normandie ve Étienne de Blois gibi önemli simalar da bulunmaktaydı.⁸⁰ İlk seferin önemli simalarından biri de Fransız Kralı I. Philippe'in kardeşi Hugue de Vermandois'di. Diğerlerine göre daha ufak bir orduyla yola çıkan Kont, Bari üzerinden Dıraç'a geçmek üzere bir gemi seyahati yaptı fakat yolculuk sırasında yakalandıkları fırtına nedeniyle gemilerden pek çoğu zayi oldu. Epir üzerinden karaya çıkmayı başaran Hugues, kendisine eşlik etmek üzerine İmparator Aleksios tarafından gönderilenlerle beraber İstanbul'a geldi.⁸¹ Sicilya'dan yola çıkan Normanların önemli liderlerinden Rubert Guiscard'ın oğlu Bohemund ise *Via Egnatia*⁸² yolu üzerinden ertesi yılın 9

⁷⁷ Willermus Tyrensis, *A History of Deeds Done*, 1943, Vol. I, ss. 110-15; Usta, *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*, s. 59.

⁷⁸ Fulcherius Carnotensis, *Expedition to Jerusalem*, s. 71; Willermus Tyrensis, *A History of Deeds Done*, 1943, Vol. I, s. 116.

⁷⁹ Fulcherius Carnotensis, *Expedition to Jerusalem*, ss. 71-73; Willermus Tyrensis, *A History of Deeds Done*, 1943, Vol. I, ss. 116-24; Runciman, *A History of the Crusades*, 1987, Vol. I, ss. 145-49.

⁸⁰ Fulcherius Carnotensis, *Expedition to Jerusalem*, ss. 71-73; Willermus Tyrensis, *A History of Deeds Done*, 1943, Vol. I, ss. 138-45; Runciman, *A History of the Crusades*, 1987, Vol. I, ss. 164-68.

⁸¹ Fulcherius Carnotensis, *Expedition to Jerusalem*, ss. 71-73; Runciman, *A History of the Crusades*, 1987, Vol. I, s. 142.

⁸² Via Egnatia, Roma İmparatorluğu tarafından MÖ 2. yüzyılda yapılmış olan bir yoldur. Arnavutluk'un Dıraç kentinden başlayan yol Ohri, Manastır, Selanik, Kavala ve Edirne üzerinden geçerek İstanbul'a ulaşır. İtalya yarımadası tarafından Adriyatik geçildikten sonra İstanbul'a giden bu yok uzunca yıllar kullanılmıştır. Bugün halen yolun kalıntıları görülebilmektedir.

Nisan'ında İstanbul'a varmış bulunuyordu.⁸³ Raymond de Toulouse yanında Papa tarafından seferi legati⁸⁴ olarak atanmış bulunan Le Puy Piskoposu Adhémar de Monteil, harcamalarını bizzat kendi cebinden yaptığı bir grup hacı ve seferlerin en büyük ordularından birinin başında Kuzey İtalya üzerinden geçen yolu kullanarak 21 Nisan tarihinde İstanbul'a varmıştı.⁸⁵

Haçlılar İstanbul önlerine geldiklerinde onlarla çeşitli görüşmeler yapan Aleksios, Orta Çağ alışkanlıklarına uygun olarak kendilerinden vasallık yemini almak istedi. İmparator bu sayede hem onlara yüksek otoritesini kabul ettirecek hem de anlaşma gereği Haçlıların ele geçirdikleri bölgeler Bizans'a verilecekti. Anadolu içerisinden yapacakları yolculuk boyunca İmparator'un sağlayacağı lojistik desteğine muhtaç olan Haçlılar için de bu kârlı bir anlaşmaydı. Başta Godefroi gibi bazı soylular buna karşı çıktılar ve bazı çatışmalar yaşandı fakat sonunda durumu kabul etmek zorunda kaldılar.⁸⁶ Anlaşmaların yapılmasının ardından Haçlı ordusu Eskişehir'da hazırlanan karargâha sevk edildiler. Bu yeni Haçlı ordusunun haberini alan I. Kılıç Arslan ise bu sıralarda Malatya üzerine bir seferde bulunuyordu.⁸⁷ Yukarıda bahsettiğimiz Halkların Haçlı ordusu karşısında aldığı kolay zafer neticesinde yeni Haçlı ordusunu küçümseyen Sultan orduyla ilgili bilgileri aldığı anda artık kendisi ve İznik için çok geçti. Mayıs ayı içerisinde İznik'i kuşatan Haçlıların karşısına çıkan Sultan kuşatmayı yarıp şehre girmek için girişimlerde bulunsada çabası sonuçsuz kaldı ve şehri müdafilerin kararına bırakarak geri çekildi. Haçlılar karşısında artık şanslarının kalmadığını anlayan

⁸³ Fulcherius Carnotensis, *Expedition to Jerusalem*, ss. 71-73; Willermus Tyrensis, *A History of Deeds Done*, 1943, Vol. I, ss. 133-36; Runciman, *A History of the Crusades*, 1987, Vol. I, ss. 154-57.

⁸⁴ Papa'nın sefiri olarak seferlere önderlik edecek kişi

⁸⁵ Fulcherius Carnotensis, *Expedition to Jerusalem*, ss. 71-73; Willermus Tyrensis, *A History of Deeds Done*, 1943, Vol. I, ss. 139-43; Runciman, *A History of the Crusades*, 1987, Vol. I, ss. 159-62.

⁸⁶ Usta, *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*, s. 61.

⁸⁷ Runciman, *A History of the Crusades*, 1987, Vol. I, s. 177. Runciman, **a.g.e.**, Vol. I, s. 177

müdafiler ise Haçlıların genel taarruz hareketi öncesi gizli bir anlaşma ile şehri Bizans kuvvetlerine teslim ettiler.⁸⁸

2.1.3. İznik'ten Kudüs'e

19 Haziran'da şehrin düşmesinin ardından gerekli hazırlıkları yapan Haçlı ordusu 26 Haziran tarihinde Antakya'ya doğru gitmek üzere tekrar yola koyuldu. 1 Temmuz'da Eskişehir (Dorylaion) civarında iki ordu olarak ilerleyen Haçlılar, Doğu'ya doğru giderek ve ittifaklar yaparak birliklerindeki asker sayısını arttıran Kılıç Arslan'ın taarruzuyla karşılaştılar.⁸⁹ Birinci orduyla karşı başarılı bir taarruz başlatan Kılıç Arslan ikinci ordunun yetişmesi sonucunda yine geri çekilmek zorunda kaldı. Bundan sonra Haçlıların Antakya'ya kadar karşılarına büyük bir kuvvet çıkmayacaktı.⁹⁰

Yoluna devam eden Haçlılar içerisinde Tancred ve Baudouin Ereğli civarında ana ordudan ayrılarak Gülek Boğazından Çukurova'ya doğru ayrı ayrı olarak ilerlediler.⁹¹ Ana ordudan ayrılmış olan Tancred ve Baudouin Tarsus ve Misis'i ele geçirdiler. Burada kendi aralarında da çatışmaya yaşayan ikiliden Baudouin, Maraş'ta tekrar orduya katıldı. İznik kuşatması sırasında tanışmış olduğu Bagrat isimli Ermeni ise onu tekrar ordudan ayrılıp Urfa'ya gitmeleri konusunda ikna etti.⁹² Yol üzerinde Ravendan ve Tellbaşı'ı ele geçiren Baudouin, Urfa hâkimi Thoros tarafından şehre davet edildi. Kendine ait bir devlet kurma niyetinde olan Baudouin için çocuğu olmayan ve artık ihtiyarlamış Thoros'un bu teklifi oldukça makul görünüyordu. Thoros ise Kürboğa'nın bir ordu hazırladığı haberini almış ve şehrin savunmasında Baudouin'e güveniyordu. Şehirde büyük bir coşkuyla karşılanan Baudouin, Thoros tarafından tebenni

⁸⁸ Fulcherius Carnotensis, *Expedition to Jerusalem*, ss. 81-83; Willermus Tyrensis, *A History of Deeds Done*, 1943, Vol. I, ss. 152-68; Runciman, *A History of the Crusades*, 1987, Vol. I, ss. 178-82; Usta, *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*, s. 62.

⁸⁹ Willermus Tyrensis, *A History of Deeds Done*, 1943, Vol. I, ss. 170-73; Runciman, *A History of the Crusades*, 1987, Vol. I, s. 185.

⁹⁰ Fulcherius Carnotensis, *Expedition to Jerusalem*, ss. 83-87; Willermus Tyrensis, *A History of Deeds Done*, 1943, Vol. I, ss. 170-73; Runciman, *A History of the Crusades*, 1987, Vol. I, ss. 185-87; Usta, *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*, s. 62.

⁹¹ Fulcherius Carnotensis, *Expedition to Jerusalem*, s. 89; Usta, *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*, s. 64.

⁹² Runciman, *A History of the Crusades*, 1987, Vol. I, ss. 202-4.

edilmiş⁹³ ve Urfa'ya yerleşmişti.⁹⁴ Ortodoks inancına sahip olması ve eski bir Bizans memuru olması nedeniyle kendi tebaası tarafından pek de sevilmeyen Thoros'un bir suikasta kurban gitmesinin ardından, ki bu olayda Baudouin'in dahlinin olduğu şüpheleri oldukça kuvvetlidir, şehrin Ermeni tebaası idareyi Baudouin'in almasını istedi. Bu tarihten itibaren Baudouin, Urfa Kontu (*Count of Edessa*) unvanını taşımaya başlayacaktı.⁹⁵

Ordunun esas kısmı ise Kayseri üzerinden 1097 yılının Ekim ayında Antakya önlerine vardı. Levant'ın en büyük şehirlerinden biri olan Antakya müstahkem surlarla çevrili, sırtını ise Amanos Dağlarına dayamış olduğundan dolayı ele geçirilmesi oldukça zor bir şehirdi.⁹⁶ Şehrin kuşatması oldukça uzun ve çetin geçmiş Haçlılar sadece çatışmalardan değil açlıktan dolayı da oldukça fazla zayıat vermişlerdi. Musul Emîri Kürboğa komutasında büyük bir Selçuklu ordusunun da yolda olduğu haberi Haçlıların umudunu tamamen yitirmelerine sebep olmuş ve ordudan kaçanların sayısını bir hayli arttırmıştı. Kaçanlar arasında ismi efsanelere karışan Keşiş Peter ve Étienne de Blois gibi isimler de vardı.⁹⁷ Her ne kadar Peter yakalanıp geri getirilmiş olsa da Stephen kaçarken bölgeye doğru ordusuyla gelmekte olan İmparator Aleksios ile karşılaşmış ve onu kuşatmanın umutsuz olduğuna ikna ederek geri dönmesine sebep olmuştu.⁹⁸ Aslında bu durum İmparator'un geri döndüğünü öğrenen Haçlılar için bir fırsat oluşturmuştu zira şehri ona verme anlaşmalarından vazgeçebilmek için Haçlılara bir sebep vermişti. Bu durumu fırsata çevirmek isteyen Bohemund diğer liderlere şehre ilk girenin şehrin hâkimi kabul edilmesi gerektiğini açıklamış ve onları ikna etmişti. Diğerlerinin haberdar olmadığı konu ise Bohemund'un öncesinde İki Kız

⁹³ Tebenni etmek ibn kelimesinden türemiş olup evlât edinmek anlamında kullanılmaktadır. bkz.Mehmet Akif Aydın, "Evlât Edinme", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 1995, C. 11, ss. 527-29.

⁹⁴ Runciman, *A History of the Crusades*, 1987, Vol. I, s. 205.

⁹⁵ Fulcherius Carnotensis, *Expedition to Jerusalem*, ss. 89-92; Runciman, *A History of the Crusades*, 1987, Vol. I, ss. 205-8.

⁹⁶ Fulcherius Carnotensis, *Expedition to Jerusalem*, s. 92; Runciman, *A History of the Crusades*, 1987, Vol. I, s. 216; Usta, *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*, s. 64.

⁹⁷ Fulcherius Carnotensis, *Expedition to Jerusalem*, s. 97; Willermus Tyrensis, *A History of Deeds Done*, 1943, Vol. I, ss. 39-40; Runciman, *A History of the Crusades*, 1987, Vol. I, s. 223; Usta, *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*, s. 67.

⁹⁸ Runciman, *A History of the Crusades*, 1987, Vol. I, ss. 239-40.

Kardeş Kulesi kumandanı Firuz ile anlaşmış olduğuydu.⁹⁹ Kuleye tırmanan Bohemund'un askerlerinin kapıları açması neticesinde Haçlı ordusu genel taarruza başlayarak iç kale hariç şehri tamamen ele geçirdiler.¹⁰⁰ Şehrin düşmesinden sonra bölgeye varan Kürboğa ve Haçlılar birkaç başarısız görüşmeden sonra karşı karşıya geldiler. Emîr'in ordusu içindeki diğer kişilerle arasında yaşanan husumetler sonucunda zaten dağılma noktasına gelen Selçuklu ordusu, Haçlılar karşısında tutunamayarak dağılınca¹⁰¹ iç kale müdafileri de Haçlılara teslim oldular ve Haziran 1098'de şehir tam olarak Haçlı kontrolüne geçmiş oldu.¹⁰² Şehre ilk giren ve İmparator'un sözünde durmadığı gerekçesiyle şehrin ona teslim edilmesini reddeden Bohemund Antakya'da kalırken, hazırlıklarını yapan diğer birlikler 13 Ocak 1099 tarihinde Kudüs'e doğru yola çıktılar.

Haçlı ordusu yol üzerinde bazı yerleri ele geçirip belli şehir ve liderlerle de anlaşmalar yaparak Kudüs'e kadar ilerlediler. 1099 yılının Haziran ayında sayıları azalmış olan Haçlı ordusu Kudüs'e geldi ve derhal kapılar karşısında yerlerini alacak kuşatmayı başlatmış oldular.¹⁰³ Şehrin Fâtımî valisi Mısır'dan gelecek bir yardıma güveniyordu, Haçlılar ise uzun yolculukları sonunda hem sayıca azalmış hem de iâşeleri neredeyse tükenmiş vaziyetteydiler, ki daha sonra Yafa limanına varacak olan altı gemilik bir filo gelene kadar bu erzak ve teçhizat sıkıntılarını çekmeye devam edeceklerdi. Kuşatmacıların birkaç denemesi başarısız olunca kuşatma aletleri olmadan şehri alamayacaklarının farkına vardılar ve bu ihtiyaçlar tamamlanıncaya kadar yeni bir genel taarruz yapılmamasını kararlaştırdılar. Teçhizat eksiklikleri bu kadar yüksekken yukarıda bahsettiğimiz filo Yafa limanına girdi ve bir grup Haçlı birliği nezaretinde

⁹⁹ Azîmî, *Azîmî Tarihi*, s. 37.

¹⁰⁰ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târih*, 1987, C. 10, s. 229; Runciman, *A History of the Crusades*, 1987, Vol. I, ss. 231-35; Usta, *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*, ss. 68-69.

¹⁰¹ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târih*, 1987, C. 10, s. 231.

¹⁰² Azîmî, *Azîmî Tarihi*, s. 37; Runciman, *A History of the Crusades*, 1987, Vol. I, s. 249; Usta, *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*, s. 70.

¹⁰³ Willermus Tyrensis, *A History of Deeds Done*, 1943, Vol. I, s. 348; Runciman, *A History of the Crusades*, 1987, Vol. I, ss. 280-81.

getirdikleri eşyalarla birlikte Kudüs önlerinde orduya katıldılar.¹⁰⁴ İhtiyaç duydukları eşya ve teçhizatları elde eden Haçlılar derhal kuşatma aletlerinin yapımına giriştiler. 13 Temmuz gecesi genel taarruz başladı ve 14 Temmuz günü Kudüs Haçlıların eline geçmiş bulunuyordu.¹⁰⁵ Şehre giren Haçlılar pek çok noktada ciddi bir talan ve katliam hareketi içerisinde bulundular. Yahudiler sığındıkları sinagog içerisinde ateşe verildi. Müslümanların çoğu görüldükleri yerlerde öldürüldüler.¹⁰⁶

Prenslerin Haçlı Seferi olarak adlandırılan bu olay sonucunda 1096 yılında Avrupa'nın içlerinden başlayan yolculuk, 1099 yılında Kudüs'ün ele geçirilmesiyle son bulmuş oldu. Bu noktadan sonra Haçlılar ne yapacaklara karar verdiler. Antakya ve Urfa'da devletçikler kurulmuştu. Esas devlet ise Kudüs'te Latin Kudüs Krallığı olarak kurulacak ve Godefroi de Boullion lider olarak seçilecekti. Sefere katılanların bir kısmı Haçlı yeminlerinin tamamlandığı inancıyla batıya dönerken bazıları ise kendi liderleri etrafında bölgenin farklı noktalarına hareket edeceklerdi. Kudüs'ün düşmesi ve Haçlı eline geçmesi Birinci Haçlı Seferi'nin de sonunu getirmiş artık devletin kurulması ve sınırların genişletilmesi işlerine girişilmişti.

Kudüs'ün 1099'da ele geçirilmesi ile 1147 yılında yola çıkacak olan sürede geçen 48 yıl içerisinde bölgede fazlaca olay yaşandı. Birinci Haçlı Seferi sonucunda bölgede dört farklı Haçlı Devleti ortaya çıkmıştır, bunlar; Urfa Haçlı Kontluğu (1098)¹⁰⁷, Antakya Haçlı Prinkepsliği (1098)¹⁰⁸, Kudüs Latin Krallığı (1099), ve Trablus Haçlı Kontluğudur (1109)¹⁰⁹. Kudüs Latin Krallığı dışında

¹⁰⁴ Runciman, *A History of the Crusades*, 1987, Vol. I, s. 282.

¹⁰⁵ Runciman, *A History of the Crusades*, 1987, Vol. I, ss. 283-86.

¹⁰⁶ Fulcherius Carnotensis, *Expedition to Jerusalem*, ss. 119-22; Willermus Tyrensis, *A History of Deeds Done*, 1943, Vol. I, ss. 348-78; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-târih*, 1987, C. 10, s. 236; Runciman, *A History of the Crusades*, 1987, Vol. I, ss. 286-87; Usta, *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*, s. 78.

¹⁰⁷ İkinci Haçlı Seferlerinin başlamasına yol açacak olayların merkezinde olan kontluğun tafsilatlı tarihi için bkz. Işın Demirkent, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1098-1118) I. Cilt ve Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1118-1146) II. Cilt*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2013.

¹⁰⁸ Prinkepslik hakkında detaylı bilgi için bkz. Ebru Altan, *Antakya Haçlı Prinkepsliği Tarihi Kuruluş Devri (1098-1112)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2018

¹⁰⁹ Kontluğun tarihi için bkz. Birsnel Küçüksipahioğlu, *Trablus Haçlı Kontluğu Tarihi*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2007

kalan diğer devletlerin siyasi ve askeri tarihleri hakkında bilgi vermek konuyu çok uzatacağından konu üzerinde durmadık.

2.1.4. Kudüs Latin Krallığı

Haçlıların Kudüs'ü ele geçirmesinin ardından hem bir yönetici hem de patrik tayini için çeşitli tartışmalar yaşandı. Godefroi de Boullion 22 Temmuz 1099'da Kutsal Mezarın Savunucusu (Advocatus Sancti Sepulchri) unvanıyla Kudüs Krallığı tahtına geçti.¹¹⁰ Bu unvan onun bir kral değil sadece şehrin koruyucusu yani prinkepsi olarak görülmek istemesi açısından önemlidir. Kudüs patrikliğine ilk olarak Arnoul de Rohes atansa da bölgeye gelen Bohemund'un girişimleriyle Daimbert onun yerini aldı.¹¹¹ Öncesinde Pisa başpiskoposu olan Daimbert, Adhémar'ın ölümü üzerine Urbanus tarafından legat olarak tayin edilmişti.¹¹²

Haçlılar, bu meseleler ile uğraşırken Kudüs'ü tekrar ele geçirmek isteyen Fâtımîler'in el-Efdal komutasında büyük bir orduyla bölgeye hareket ettikleri haberi aldılar. Derhal hazırlıklarını yapıp yola koyulan Godefroi, arkadan gelen diğer ordularında da kendisine katılmasıyla 12 Ağustos günü el-Mecdel Ovasında Fâtımî ordusuyla karşı karşıya geldi. Haçlıların kesin zaferiyle sonuçlanan savaşın ardından Vezir el-Efdal bir grup adamıyla beraber önce Askalân ardından Mısır'a kaçtı.¹¹³ Dönemin yazarları da Askalân'da yaşanan bu büyük bir kıyım ve Haçlı zaferine kayıtsız kalmamış ve yaşananları eserlerinde dile getirmişlerdir.¹¹⁴ Savaşın sonra Godefroi, Askalân'ı ele geçirmek amacıyla bir sefer düzenlediyse de şehrin sakinlerinin sadece Raymond'a teslim olacaklarını bildirmeleri üzerine bunu reddeden Dük kuşatmayı kaldırmıştır. Bu olay ilk Haçlı ordusunun liderlerinin arasındaki rekabeti ortaya koyan en önemli örneklerden biridir. Bu

¹¹⁰ Anonim, *Gesta Francorum*, ss. 92-93; Fulcherius Carnotensis, *Expedition to Jerusalem*, s. 124; Sevtap Gölgörsiz Karaca, *Kudüs Haçlı Krallığı - Siyasi Tarihi (1099-1187)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2020, s. 57.

¹¹¹ Karaca, *Kudüs Haçlı Krallığı*, s. 58.

¹¹² Runciman, *A History of the Crusades*, 1987, Vol. I, s. 299.

¹¹³ Karaca, *Kudüs Haçlı Krallığı*, s. 60.

¹¹⁴ Anonim, *Gesta Francorum*, s. 96; Fulcherius Carnotensis, *Expedition to Jerusalem*, s. 125; Willermus Tyrensis, *A History of Deeds Done*, 1943, Vol. I, s. 394; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târih*, 1987, C. 10, s. 236.

yaklaşım sebebiyle Askalân 53 yıl daha Müslümanların kontrolünde kalmaya devam etti.¹¹⁵

Godefroi döneminde krallığın sınırlarının genişletilmesi için bazı harekatlar düzenlendi. Bu harekatlardan biri sonucunda Pisalıların da denizden yardımıyla 1100 yılında Arsûf, Haçlıların eline geçti. Kuşatma sırasında yapılan yağma akınlarının da etkisiyle bölgenin Askalân, Akkâ ve Kaysâriye gibi diğer bazı şehirleri de düke biat edip vergi ödemeyi kabul ettiler.¹¹⁶ Böylece Kudüs'ün kıyı şeridiyle olan bağlantısı kontrol altına alınmış oluyordu. Sevâd ve Cevlân bölgelerine Godefroi ve Tancred önderliğinde yapılan seferler de bölgede gücün ispatı açısından önemlidir. Seferler esnasında Melik Dukak ve Tancred arasında çekişme meydana gelmiş, karşılıklı gönderilen elçiler aracılığıyla yapılan görüşmelerde anlaşamamış ve Tancred'in bölgeyi yağmalaması sonucunda bölgenin Arap emîri ona vergi ödemeyi kabul etmiştir.¹¹⁷

Aynı yıl Yafa'ya Venediklileri karşılamaya giden Godefroi, burada rahatsızlanarak Kudüs'e nakledildi. Bu süreçte Venediklilerle bir anlaşma yaparak onlara Kudüs topraklarında serbestçe ticaret yapma hakkı, krallığın şehirlerinde kendi pazar ve kiliselerini bulundurma hakkı, beraber ele geçirilen şehirlerin üçte birinin onlara verilmesi gibi haklar tanındı. Buna karşılık Venedikliler ise krallığa belli bir vergi ödeyecekler ve yaz dönemlerinde krallığın yapacakları seferlere katılacaklardı.¹¹⁸ Yaklaşık beş hafta süren hastalığı oldukça ilerlemişti. Godefroi 18 Temmuz 1100'de Kudüs'te öldü ve Kutsal Kabir'in girişine defnedildi.¹¹⁹

Godefroi'nin ölümünden sonra Kudüs Latin Krallığı tahtı için çekişmelerin yaşandığı bir süreç ortaya çıktı. Tancred ve Daimbert tahtı ele geçirmek için girişimlerde bulunsalar da bunda başarılı olamadılar. 1100 yılının Ekim başlarında yola çıkan Urfa Kontu Baudouin, yolda Melik Dukak ile karşı karşıya

¹¹⁵ Usta, *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*, s. 81.

¹¹⁶ Karaca, *Kudüs Haçlı Krallığı*, s. 64.

¹¹⁷ Abdülkerim Özaydın, "Dukak b. Tutuş", *DİA*, TDV Yayınları, Ankara 2020, C. EK-1, ss. 342-43.

¹¹⁸ Karaca, *Kudüs Haçlı Krallığı*, s. 68.

¹¹⁹ Runciman, *A History of the Crusades*, 1987, Vol. I, s. 314; Barber, *Haçlı Devletleri Tarihi*, ss. 89-90.

gelmiş ve buradan kurtulmayı başarmıştır.¹²⁰ Kasım ayı içerisinde Kudüs'e varan Baudouin ve tahta geçti ve çevreye akınlar düzenledi. Aynı yılın Noel'inde Daimbert'in elinden taç giyen Baudouin, Kudüs Kralı unvanını da almış oldu.¹²¹ Runciman, I. Baudouin'in kral unvanıyla tahta çıkmasını Kudüs Latin Krallığının kuruluşu olarak görmektedir.¹²²

I. Baudouin dönemi krallığın genişleme ve iktidarını güçlendirme dönemi oldu.¹²³ Krallık içerisindeki anlaşmazlıkları çözmek için Tancred ile bir görüşme yaparak Geldemar'a verilmesi gereken fakat Tancred tarafından ele geçirilmiş olan Hayfa'yı iade etmesini istedi. O sırada esir bulunan Bohemund yerine Antakya'ya gitmesi gereken Tancred ilk olarak bu isteği geri çevirse de sonrasında hem Hayfa hem de Taberiye'yi bırakarak şehre gitti.

Baudouin krallığın sınırlarını genişletmek için düzenlediği hareketlerde 1101 yılının Nisan ayında Arsûf'u, Mayıs ayında ise Kaysâriye'yi ele geçirdi. Bu şehirlerin ele geçirilmesinde Cenevizlilerden büyük destek almış olan kral, Godefroi'nın Venediklilere sağladığı imtiyazlara benzer hakları Cenevizlilere vermişti.¹²⁴

1101 yılının en önemli olaylarından birisi de Kudüs'ün alınmasından sonra bölgeye gelmek üzere yola çıkan yeni bir Haçlı Seferidir. 1100 yılında Lombardlar, Fransızlar ve Almanlardan oluşan üç farklı ve büyük ordu Avrupa'dan yola çıktı. Anadolu içlerinde farklı yollardan ilerleyen bu ordular I. Kılıç Arslan'ın ordusu tarafından imha edildiler. Antakya'ya sadece seferin liderleriyle bir avuç insan ulaşabilmişti.¹²⁵

Baudouin döneminde, bulunduğu bölge itibariyle stratejik bir öneme sahip olan Remle şehri Fâtımîler ve Haçlılar arasında büyük savaşlara sebep oldu. İlk

¹²⁰ Fulcherius Carnotensis, *Expedition to Jerusalem*, s. 124; Özaydın, "Dukak b. Tutuş", ss. 342-43.

¹²¹ Karaca, *Kudüs Haçlı Krallığı*, s. 80.

¹²² Runciman, *A History of the Crusades*, 1987, Vol. I, s. 326.

¹²³ Işın Demirkent, *Haçlı Seferleri*, 4. Baskı Dünya Yayıncılık, İstanbul 2014, s. 91.

¹²⁴ Barber, *Haçlı Devletleri Tarihi*, s. 112.

¹²⁵ 1101 Haçlı Seferi'nin oldukça detaylı anlatımı için bkz. Işın Demirkent, "1101 Haçlı Seferleri", *Haçlı Seferleri Tarihi Makaleler-Bildiriler-İncelemeler*, Dünya Yayıncılık, İstanbul 2012, s. 125-77.

savaş 1101 yılının sonlarına doğru gerçekleşirken Haçlılar bu savaştan galip ayrıldılar ve Fâtımîler, Askalân 'a geri çekildiler.¹²⁶ Bundan sekiz ay sonrasında yeni bir Fâtımî ordusunun bölgeye ilerlediği haberi gelmesi üzerine Baudouin daha az sayıda bir orduyla Remle'ye yürüdü. Beklediklerinin tersi çıkan Haçlılar burada ciddi bir yenildi aldılar. Orduda bulunan soylu ve şövalyelerin pek çoğu hayatını kaybederken Baudouin ise son anda kurtulmayı başardı.¹²⁷ Krallıkla ilgili meseleleri hallettikten sonra Baudouin bu kez Akkâ'yı almak istiyordu zira şehir kıyıda bölgenin en önemli ticaret merkezlerinden biriydi ve konum itibarıyla de hem firtınalara hem de dışardan gelecek tehlikelere karşı doğal korunaklı bir limandı.¹²⁸ 1103 yılındaki ilk kuşatma başarısız olsa da Cenevizlilerin de desteğini alan kral ikinci kuşatma sonucunda 26 Mayıs 1104 günü şehri ele geçirdi.¹²⁹

Fâtımîler, Filistin topraklarından Haçlıları atabilmek adına tekrar harekete geçtiler. Yine Remle'de Haçlılarla karşı karşıya gelseler de bir kez daha mağlubiyetle geri çekilmek zorunda kaldılar. Bu Fâtımîler'in Filistin bölgesi için son büyük girişimi oldu.¹³⁰

Baudouin, Celîle bölgesinde de birtakım faaliyetlerde bulundu. Dımaşk Atabey'i Tuğtekin ile bölgede bir güç savaşı verildiğinden dolayı, Baudouin hem yolları hem de krallığı güvence altına alabilmek adına bölgede kaleler inşa ettirdi. Bunun kendisine yaratacağı tehlikenin farkında olan Tuğtekin ise bölgeye hareketler düzenledi. İki ordu arasında pek çok kez çarpışmalar meydana gelse de büyük çaplı bir savaş gerçekleşmedi. Yine de bu durum özellikle ticari yollara ve kervanlar zarar verdiğinden ikili arasında on yıllık bir anlaşma imzalandı.¹³¹ Buna göre bölgenin geliri yerel makamlarla iki devlet adamına eşit şekilde

¹²⁶ Karaca, *Kudüs Haçlı Krallığı*, ss. 87-92.

¹²⁷ Usta, *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*, s. 89.

¹²⁸ Feridun Emecen, "Akkâ", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 1989, C. 2, ss. 265-67.

¹²⁹ Karaca, *Kudüs Haçlı Krallığı*, s. 102.

¹³⁰ Karaca, *Kudüs Haçlı Krallığı*, s. 110.

¹³¹ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târih*, 1987, C. 10, s. 374.

dağıtılacaktı. Fakat bu anlaşma beş yıl sonunda Baudouin'in Dımaşk civarına yaptığı saldırılar sonucunda bozuldu.¹³²

Trablus şehri Raymond tarafından uzun süredir kuşatma altında tutuluyordu. Raymond'un 1105 senesindeki ölümünün ardından Avrupa'da bulunan oğlu Bertrand 1108 senesinde bölgeye geldi. William-Jordan ve Tancred'e karşı Baudouin'in desteğini alan Bertrand, 1109 senesinde Trablus'un ele geçirilmesiyle kont unvanını aldı. Baudouin ertesi yıl ise Cenevizlilerden de yardım alarak Beyrut'u zapt etti.¹³³ Kıyı şeridinde Haçlıların elinde olmayan üç şehir kalmıştı, bunlar Askalân, Sûr ve Sayda şehirleriydi. İlk ikisi ele geçirilmesi oldukça zor olduğundan kral Sayda'yı kendisine hedef olarak belirledi. O sırada bölgede bulunan Norveç kralı Sigurd ve Norveçlilerle Venediklilerin desteğini alan Haçlılar 1110 yılının sonlarında Sayda'yı da ele geçirdiler.¹³⁴

İlerleyen yıllarda Baudouin muhtelif bölgelere seferlerini sürdürdü. Yaptırdığı pek çok kale ile bölgenin güvenliğinin sağlanmasına katkıda bulundu. 1118 yılında, çıkmış olduğu Mısır seferinde rahatsızlanan kral Kudüs'e götürülmek üzere yolda öldü. Aynı yıl içerisinde Kutsal Kabir Kilisesine defnedildi.¹³⁵

I. Baudouin'in ardında yasal bir varis bırakmadan ölümü krallık içerisinde kimin kral olacağıyla ilgili bir tartışma başlattı. Bazıları veraset kanunları gereği ağabeyi Eustache'ın tahta geçmesi gerektiğini savunurken diğer görüştekiler ise Baudouin du Bourg'un Godefroi ve I. Baudouin'in kuzenleri olması dolayısıyla tahta onun geçmesi gerekliliğini düşünüyorlardı. Baudouin du Bourg ile I. Baudouin'in akrabalık bahsi farklı görüşler barındırmaktadır. Demirkent ondan Godefroi ve Baudouin'in kuzeni diye bahsederken¹³⁶, Riley-Smith buna benzer şekilde akrabalık bağlarının bulunduğunu belirtir. Murray ise bunun net bir bilgi

¹³² Karaca, *Kudüs Haçlı Krallığı*, s. 117.

¹³³ Karaca, *Kudüs Haçlı Krallığı*, s. 119.

¹³⁴ Karaca, *Kudüs Haçlı Krallığı*, s. 123.

¹³⁵ Karaca, *Kudüs Haçlı Krallığı*, ss. 136-37.

¹³⁶ Demirkent, *Haçlı Seferleri*, s. 91.

olmadığını söyler.¹³⁷ I. Baudouin tarafından Urfa Kontu tayin edilmiş olan Baudouin du Bourg 1118 yılının Nisan ayında, krallığın yeni yöneticisini tayin etmek için toplanan konsey tarafından Haçlı Krallığının kralı olarak seçildi.¹³⁸

II. Baudouin saltanatı döneminde krallığın kuzeyindeki meselelerle yakından ilgilenmek durumunda kaldı. Antakya naibi Roger, Kanlı Meydan Savaşında hem hayatını hem de tüm ordusunu kaybedince Bohemund'un Apulia'ada bulunan oğlunun bölgeye gelmesine kadar geçen sürede (1126) Antakya'nın idaresini üzerine alarak Bertrand'ı buraya atadı. Urfa'ya ise Joscelin'i atayan kral, bunlar dışında krallığın iç meseleleri ile de ilgilendi. Hospitaller ve Templar tarikatlarının kuruluşu da onun zamanında gerçekleşti.¹³⁹

Kral, 1123 yılında daha öncesinde Joscelin'i esir almış olan ve o sıralarda Gerger Kalesini kuşatan Belek'in karşısına çıktı fakat bu sefer kendisi de esir edilmekten kurtulamadı.¹⁴⁰ Kralın yokluğunda idareyi Eustache Garnier aldı. Onun idaresinde Venediklilerin de yardımıyla Sûr şehri ele geçirildi (1124). Aynı yıl II. Baudouin, Belek'in ölümünün ardından Halep'in idaresini eline alan Timurtaş tarafından serbest bırakıldı. Kral serbest kaldıktan sonra Dübeyş ibn. Sadaka ve pek çok diğer Haçlı ve Müslüman liderinin de katılımıyla Halep'i kuşattı. Şehir sakinlerinin kendisinde yardım istemesi üzerine Aksungur el-Porsukî bölgeye gelince bu farklı birliklerden müteşekkil ordu dağıldı ve kuşatma kaldırılmış oldu.¹⁴¹

Daha sonraki yıllarda krallığın iç meseleleriyle ilgilenen kral, 1129 yılında Bânyâs'ı ele geçirerek Dımaşk'ı kuşatmak istese de bunda başarılı olamayarak geri çekildi. II. Bohemund'un ölümü üzerine Antakya'da meydana gelen karışıklıkları engellemek ve Bohemund ile evli olan kızı Alice'in tahtı ele geçirmesinin önünü kesmek isteyen Baudouin şehre gitti. Şehrin idaresini

¹³⁷ Karaca, *Kudüs Haçlı Krallığı*, s. 140.

¹³⁸ Barber, *Haçlı Devletleri Tarihi*, s. 179.

¹³⁹ Demirkent, *Haçlı Seferleri*, s. 93.

¹⁴⁰ Coşkun Alptekin, "Belek b. Behrâm", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 1192, C. 5, ss. 402-3.

¹⁴¹ Demirkent, *Haçlı Seferleri*, s. 96; Karaca, *Kudüs Haçlı Krallığı*, ss. 160-74.

Joscelin'e bırakan kral, 1131 yazında Kudüs'e döndüğünde oldukça hasta durumdaydı ve Ağustos ayı içerisinde öldü.¹⁴²

II. Baudouin varisi olabilecek erkek bir evlada sahip olmadığından, Morphi'dan olma dört kızından ikisini daha öncesinde evlendirmiş bulunuyordu. Alice, Antakya kontu II. Bohemund ile evlendirilirken, Melisende, Foulques de Anjou ile 1129 yılında evlenmişti. Kralın ölümünden ardından daha önce halef tayin edilen Foulques ile artık kraliçe olan Melisende'nin taç giyme törenleri 1131 yılının Eylül ayında gerçekleşti.

Foulques'un iktidarının ilk yılları birtakım Haçlı soylularıyla mücadele ederek geçti. Kendisini eşi dolayısıyla tahta sahip olduğundan krallık içerisinde pek çok muhalifi de karşısına almış bulunuyordu. Onun döneminin en önemli olaylarından biri de İmâdüddîn Zengî'nin bölgedeki yükselişiydi. Onun yükselişi karşısında Haçlı ve Müslüman liderler arasında pek çok ittifak da gerçekleşti. İlişkileri daha karışık bir duruma getirmemek adına Bizans İmparator'u Ioannes Komnenos, Antakya'yı kuşatmak için Çukurova bölgesine geldiğinde oraya gitmedi ve imparatorla olayı bir çatışmayı önlemek istedi.¹⁴³ Onun döneminde krallığın pek çok noktasında yeni kaleler inşa edilerek bölge güvenliği sağlamaya çalışıldı. Bu kalelerden pek çoğu krallığın en tanınan kalelerinden bazılarını oluşturdu.¹⁴⁴

1143 yılında atından düşerek öldüğünde geride büyüğü on üç, küçüğü ise yedi yaşında olan oğulları Baudouin ve Amaury ile Kraliçe Melisende kalmıştı. Melisende yönetimi eline alıp oğlu Baudouin'i de ortak kral tayin ederek kendilerini beklemekte olan büyük tehlikeyle baş başa kaldılar. Zira Suriye'de bir İslam birliği sağlanmadan Haçlılarla mücadele edilemeyeceği bilen İmâdüddîn Zengî hedefine Haçlıların ilk devletinin başkenti olan Urfa'yı koymuştu.

¹⁴² Karaca, *Kudüs Haçlı Krallığı*, s. 185.

¹⁴³ Demirkent, *Haçlı Seferleri*, s. 96.

¹⁴⁴ Karaca, *Kudüs Haçlı Krallığı*, ss. 201-2.

2.2. II. Haçlı Seferi

2.2.1. Yeni Bir Sefer Çağrısı

Haçlıların bölgeye gelip farklı devletler kurmalarının üstünden yaklaşık elli yıl geçtikten sonra seferlerin genel seyri Müslümanlar adına değişmeye başladı. Musul Atabeyi İmâdeddin Zengî bölgede önemli güçlerden biri olmuş ve hem Haçlılara hem de diğer Türk emîrlere baskı kurmaya başlamıştı.

1143 yılında Bizans İmparatoru Ioannes Komnenos ve Kudüs Kralı Foulques'un ölümleri Zengî'nin bölgedeki hareketlerini oldukça rahatlatmıştı. Başarısız Dimaşk kuşatmasının ardından Zengî bu kez bölgenin en önemli şehirlerinden Urfa'yı ele geçirmek için planlarını hazırladı ve 28 Kasım 1144 tarihinde şehri kuşattı.¹⁴⁵ Urfa Kontu II. Joscelin daha öncesinde yaptığı anlaşma gereği Diyarbakır'da Kara Arslan'a yardım etmek amacıyla ordusunun büyük bir kısmıyla beraber şehirden ayrılmış ve geride az bir miktar müdafî bırakmıştı. II. Joscelin'in artık geri dönüp kuşatmayı yarma ve şehri kurtarma imkânı bulunmuyordu. Dört hafta süren kuşatmanın ardından şehre giren Zengî kısa bir yağmanın ardından yerli halkın bağışlandığını ve yağmanın durdurulduğunu bildirdi.¹⁴⁶ Urfa'nın düşmesiyle birlikte bölgede kurulan ilk Haçlı Devleti olan Urfa Haçlı Kontluğu da böylece ortadan kalkmış oluyordu.

Bu süreç içerisinde 1144 tarihinde Urfa'nın Zengî tarafından alınması batıda müthiş bir şok yaratmış ve sonucu pek de istenilen gibi olmayacak bir seferin başlamasına sebebiyet vermişti. Urfa'nın düştüğü haberi Kraliçe Melisende tarafından Psikopos Hugue aracılığıyla Papalığa bildirildi.¹⁴⁷ Haberin büyük bir dehşetle karşılandığı batıda derhal yeni bir seferin planlanmasına

¹⁴⁵ İbnü'l-Esîr, *İslâm Tarihi el-Kâmil fi't-târih Tercümesi*, çev. Abdülkerim Özeydin vd., Bahar Yayınları, İstanbul 1987, C. 11, s. 94; Steven Runciman, *A History of the Crusades*, Cambridge University Press, Cambridge 1987, Vol. II, s. 235.

¹⁴⁶ İbn Al-Qalanisi, *The Damascus Chronicle of the Crusades*, çev. H. A. R. Gibbs, Luzac and Company, Londra 1932, ss. 266-67; Willermus Tyrensis, *A History of Deeds Done Beyond the Sea*, çev. Emily A. Babcock, August C. Krey, Columbia University Press, New York 1943, Vol. II, ss. 140-44; Runciman, *A History of the Crusades*, 1987, Vol. II, s. 236; Usta, *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*, s. 154.

¹⁴⁷ Runciman, *A History of the Crusades*, 1987, Vol. II, s. 206.

başlandı. Bernard de Clairvaux 1146 yılında Vezelay'da coşkulu bir vaaz vermiş ve yeni bir seferin ateşini yakmıştı. Vezelay'da bulunan Fransa Kralı VII. Louis'nin haçı kabul etmesinin ardından Bernard farklı bölgelerde vaazlarına devam ederek Almanya'ya geçti. Burada Kral III. Konrad ile birkaç görüşme yaptıktan sonra onun da haçı kabul etmesini sağladı.¹⁴⁸ Fransız ve Alman kralları yanlarında pek çok soyluyla beraber katılacakları seferler için hazırlıklarına başladılar. Etampes'de Louis tarafından düzenlenen toplantıya Bizans, Alman ve Sicilya Krallıklarının temsilcileri katıldı. Toplantıda Haçlıların izlemesi gereken yol görüşüldü ve Haçlıların Bizans ve Anadolu toprakları içerisinde geçerek Birinci Haçlı Seferi yollarını takip etme kararı aldılar.¹⁴⁹ Bu arada toplanmakta olan Haçlı ordularının hedefleri ilk seferde de olduğu gibi farklı noktalara saptı. Almanya içerisindeki Yahudiler yine hedefe koyulurken, Slavlar üzerine de bir grup gönderildi. Sefer çağrısını duyan Kastilya Kralı da sefere katılacaklara sağlanan muafiyetlerin kendileri için de geçerli olmasını ve İberya içerisinde Müslümanlara karşı düzenlenen taarruzların desteklenmesini talep etti.¹⁵⁰

İki ordu arasında çıkabilecek çatışmaların önlenmesi ve iâşenin daha rahat erişilmesi amacıyla Fransız ve Alman Kralları farklı tarihlerde sefere çıkmaya karar vermiş ve yola ilk koyulan Alman Kralı Konrad ve ordusu olmuştu. 1147 yılında Nürnberg'den yola çıkan ordu buradan Viyana üzerinden Macaristan sınırına girmiş fakat her ne kadar birbirlerine kin besleseler de burada Macar Kralı II. Geyza ile bir sıkıntı yaşamadan yollarına devam etmişlerdir. Belgrad üzerinden Bizans sınırlarına giren Alman ordusu Sofya'ya kadar çok da sıkıntı çıkarmadan sulh içerisinde yollarına devam ettiler fakat içerisinde piskopos yüksek ve alt dereceli pek çok asil barındıran orduda fakir hacıların ve eşkıyaların da sayısı yadsınamayacak orandaydı. Sofya'dan itibaren büyük çaplı olaylar yaşanmaya başladı. Sofya ve Filibe'de çeşitli zorbalıklarla yerli halka zarar veren

¹⁴⁸ Odo of Deuil, *De profectione Ludovici VII in orientem – The Journey of Louis VII to the East*, çev. Virginia Gingerick Berry, Columbia University Press, New York 1948, ss. 16-21; Ebru Altan, *İkinci Haçlı Seferi (1147-1148)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2003, ss. 16-21; Usta, *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*, s. 155.

¹⁴⁹ Altan, *İkinci Haçlı Seferi*, s. 24.

¹⁵⁰ Altan, *İkinci Haçlı Seferi*, ss. 26-27.

ordu çıkan çatışmalarda da zayıatlar verdi. Edirne’de yaşanan olaylardan sonra Manuel’in gönderdiği refakatçi ordu kumandanı Porsuk da Konrad’ın ordusunda yer alan yeğeni Friedrich von Schwaben- ki kendisi Friedrich Barbarossa olarak Üçüncü Haçlı Seferi’nin liderleri arasında da bulunacaktır- ile çatışmaya girip onu püskürtmeyi başardı. Yaşanan olaylar Manuel’i endişelendirdiğinden gönderdiği bir heyetle Konrad’a Çanakkale Boğazı üzerinden Anadolu geçmesini teklif ettiyse de seferin başında orduların İstanbul’da buluşacağı kararı alındığından dolayı Kral bu teklifi reddetti ve yürüyüşünü sürdürdü. Çatalca Ovasında kurdukları ordugâhları şiddetli bir yağış sebebiyle taşan sular neticesinde sel baskınına uğrayan Konrad burada büyük miktarda zayıat verdi. Yaşanan tüm olaylar neticesinde Kral kararını değiştirmeyerek Eylül ayı içerisinde İstanbul önlerine ulaştı.¹⁵¹

VII. Louis ilk olarak İmparator Ioannes’in ölümünü takiben tahta çıkan oğlu yeni İmparator Manuel Komnenos’a elçiler göndererek Bizans topraklarından geçiş için izin talep etti. Bunun dışında Alman ve Macar Krallarına da haberciler göndererek topraklarından geçiş için izin istedi, aynı sırada bir grup haberliyle de Sicilya Kralı II. Roger’ı sefere katılacağından haberdar etti.¹⁵² Louis daha önce karar verdiği şekilde Metz’de ordularını topladıktan sonra Worms’a doğru yola koyuldu. Burada daha önceden hazırlanan filo ile Rhein Nehrini geçti ve Resenburg’da kendisiyle görüşmek için bekleyen Bizans elçileri ile buluştu. İmparatorun sunduğu şartların tartışıldığı bu görüşmede Manuel’in ilk Haçlı Seferi’nde yapılan anlaşmada olduğu gibi daha öncesinde Bizans’a ait olup ele geçirilecek toprakların kendisine teslim edilmesi isteği uzunca bir süre tartışıldıktan sonra karar bağlanamadı ve İmparator ve Kralın bu konuyu tekrar görüşmeleri tavsiyesiyle toplantı sona erdi. Fransızlar, Almanların izlediği yol üzerinden Macaristan topraklarına girdi. Kral Louis ve Geyza arasında topraklardan geçiş ve kendilerine yapılacak olan yiyecek satışlarıyla ilgili bir anlaşma yapıldıktan sonra Fransızlar büyük bir olaya mahal vermeksizin ilerleyerek Bizans sınırına girdiler. Burada da Niş, Sofya, Filibe ve

¹⁵¹ Altan, *İkinci Haçlı Seferi*, ss. 29-35.

¹⁵² Odo of Deuil, *De profectioe Ludovici VII*, s. 23; Altan, *İkinci Haçlı Seferi*, ss. 22-23.

Edirne yolunu izleyen Krala, imparatorluk elçileri tarafından Konrad'a sunulan Çanakkale geçişi teklif edilse de Louis de bu teklifi reddetti ve Ekim ayı içerisinde İstanbul'a ulaştı.¹⁵³

2.2.2. Haçlı Ordularının Anadolu'dan Geçişi

Fransız ordusunun İstanbul'a doğru yolculuğu devam ederken Kral Konrad ve İmparator arasında gerginlik hat safhaya ulaşmış hatta Konrad Anadolu'ya geçiş için gemi tahsis edilmesini istemiş ve isteği yerine getirilmezse ertesi yıl büyük bir orduyla gelip şehri zapt etmekle Manuel'i tehdit etmişti.¹⁵⁴ Fransız ordusunun yaklaştığı haberi üzerine Konrad ordular arasında bir geçimsizliği önlemek amacıyla imparatorun sağladığı gemilerde Anadolu'ya geçti ve Kadıköy civarlarında ordugâh kurdu.¹⁵⁵ Konrad, imparatorun kendisine yaptığı tekliflere rağmen hedefine daha hızlı ulaşacağını düşündüğü için Bolvadin, Akşehir, Konya, Kilikya yolunu seçerek yola çıktı fakat kendi ordusu içinde de bu yolun tehlikeli olduğunu düşünen bir grup Otto von Freising komutasında Denizli yolunu seçerek ana ordudan ayrıldı. Az sayıda bir birlikle yola devam eden bu ordu Denizli civarında karşılaştıkları Türk birliklerince yok edildi.¹⁵⁶ Ana ordu yoluna devam ederken erzakı neredeyse tamamen tükendiğinden bitap bir halde Dorylaion yakınlarında önlerine çıkan bir ırmağın yanında kamp kurmaya karar verdiler. Birkaç gün öncesinde rehberlerin gece aniden ortadan kaybolmasını dönemin kaynaklarının pek çoğu Bizanslıların bilinçli bir şekilde onları ortada bıraktığı ve Türklerle anlaşma yaptıkları şeklinde yorumlasalar da¹⁵⁷ Konrad'ın mektuplarında rehberlerin kaçışından bahsedilmemiştir. Konrad'ın civardaki büyük Türk ordusu hakkında bilgilendirildiği fakat kendisine ve ordusuna

¹⁵³ Altan, *İkinci Haçlı Seferi*, ss. 35-40.

¹⁵⁴ Altan, *İkinci Haçlı Seferi*, s. 57.

¹⁵⁵ Willermus Tyrensis, *A History of Deeds Done*, 1943, Vol. II, s. 166; Altan, *İkinci Haçlı Seferi*, s. 59.

¹⁵⁶ Odo of Deuil, *De profectione Ludovici VII*, s. 51; Altan, *İkinci Haçlı Seferi*, s. 61.

¹⁵⁷ Odo of Deuil, *De profectione Ludovici VII*, s. 91; Willermus Tyrensis, *A History of Deeds Done*, 1943, Vol. II, s. 168.

güvendiğinden dolayı yolunu değiştirmedeği ve bundan rahatsız olan rehberlerin orduyu gizlice terk ettiği fikri daha güçlü bir ihtimal olarak ortada durmaktadır.¹⁵⁸

Bitkin haldeki Konrad'ın ordusunun kamp yaptığı bölgede olan Sultan Mesud ise eline geçen bu fırsatı değerlendirmiş ve yıllar önce babası Kılıç Arslan'ın aynı bölgede Haçlıların önünden çekilmek zorunda olduğu hatırası hafızasında bu yeni orduya baskın vermiş ve tam bir kıyım sonucunda Haçlıları geri dönmeye zorlamıştır. Yaşananlar üzerine canlarını zor kurtaran Haçlılar İznik'e doğru geri çekilmeye başladılar. Geri çekilişleri boyunca ardı arkası kesilmeyen Türk saldırılarına maruz kalan bu ordu Kasım başında İznik'e ulaşabilmiş ve ordunun neredeyse tamamını kaybetmişlerdi, hayatta kalanların pek çoğu ise memleketlerine dönmek için İstanbul'a doğru harekete geçtiler.¹⁵⁹

Almanların Anadolu'ya geçmesinden sonra İstanbul'a gelmiş olan Louis, Manuel tarafından oldukça iyi karşılandı. Burada bulunduğu yaklaşık on gün süresince çeşitli defalar imparatorla görüşmeler yapmış ve taraflar genellikle bu görüşmelerden memnun ayrılmışlardı, fakat İstanbul önlerinde bekleme sürelerinin uzaması sebebiyle durumdan rahatsız olup endişeleri artmaya başlayan imparator, Fransızların biran evvel Anadolu'ya geçmeleri için onları teşvik ediyordu. Bu sıralarda Konrad'ın Anadolu içerisinde büyük zaferler kazandığı ve Konya'yı zapt ettiği dedikoduları bilinçli olarak yayılmış ve buradan sağlanacak ganimetlerden geri kalmak istemeyen Fransız ordusu Louis'yi Anadolu'ya geçmeye ikna etmişti. Ordu karşıya geçtikten sonra Anadolu içlerine doğru yolcuğuna başlarken imparator, Louis'i yeni bir görüşmeye davet etmiş ve daha öncesinde kendisine ait olan yerlerin zapt edilmemesini ve kendisine bırakılmasını ayrıca asillerin kendisine sadakat yemini etmesini istemiş bunun karşılığında da rehberlerini onların hizmetlerine vereceğini ve yol boyunca iâşe bulmalarını kolaylaştıracağını iletmisti. Görüşmelerin olumlu sonuçlanınca asiller yeminlerini iletmış ve Louis ile birlikte orduya katılmak için yola çıkmışlardı.¹⁶⁰

¹⁵⁸ Altan, *İkinci Haçlı Seferi*, s. 62.

¹⁵⁹ Altan, *İkinci Haçlı Seferi*, ss. 64-68; Usta, *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*, s. 157.

¹⁶⁰ Altan, *İkinci Haçlı Seferi*, ss. 68-75.

İzmit körfezini dolaşarak İznik'te ordugahını kuran Kral, Konrad'ın durumundan haberdar olduktan sonra Konrad ile görüştü ve ordularını birleştirmeye karar verdiler.¹⁶¹ Denizli üzerinden Antakya'ya inmeyi planlayan Louis'in fikrini Konrad değiştirdi ve daha uzun olmasına rağmen daha güvenli olduğu gerekçesiyle onu sahil yolundan gitmeye ikna etti. Edremit, Bergama ve İzmir'i geçtikten sonra Efes'e vardılar. Burada Konrad hastalığını bahane ederek deniz yoluyla İstanbul'a döndü. Kaynaklar Konrad'ın geri dönüşü için birbirinden farklı bilgiler verseler de Willermus Tyrensis onun davranışlarının sebebinin tam olarak bilinmediğini söylemekte ve ordusunun düştüğü durumdan utandığını veya Fransızların davranışlarına daha fazla katlanamadığını bu sebeple geri döndüğünü belirtmektedir.¹⁶² Louis buradan Decervion Vadisi üzerinden Menderes Vadisine yöneldi ve burayı takip ederek Denizli'ye ulaşmak için yola çıktı. Buraya vardıklarında şehrin sakinlerinin şehri boşaltarak dağlara çekildiğini fark eden Haçlılar yiyecek temin edemedi. Honaz Dağındaki Kazıkbeli Geçidine doğru ilerlediler. Çok sarp ve dar olan bu geçitten geçişleri esnasında öncü ve artçı gruplarla arası açılmış olan orta kısma Türkler bir taarruz düzenleyerek çok miktarda kayıp vermelerini sağladılar. Bizzat Louis bile bu saldırı esnasında kargaşanın içinde kalmış ve bir ağaç dalına tutunarak canını zor kurtarmıştı.¹⁶³ Bundan sonra Antalya'ya kadar Türkler ve Haçlılar arasında cılız çatışmalar devam etmiş ve Haçlılar Ocak 1148'de Antalya'ya ulaşmışlardı.¹⁶⁴ Fransızlar şehre vardıklarında tamamen bitkin bir haldelerdi ve Antakya'ya ulaşmak için geçecekleri yollar oldukça zorlu ve uzundu. Bir diğer seçenekleri ise deniz yolunu tutmaktı. Antalya valisinin bulduğu gemilerle Louis ve maiyeti deniz yoluyla Antakya'ya geçerken ordusunu geride bırakmak zorunda kalmıştı zira bu kadar kişiyi taşıyabilecek bir filo yoktu ve olsa bile çok pahalıydı. Louis'nin ardından valinin ayarladığı yeni bir filoyla asillerin ve şövalyelerin de büyük çoğunluğu Antakya'ya ulaştı fakat geride bırakılan ordu ve hacılar için durum pek de iyi gitmiyordu. Sayılarının fazlalığı nedeniyle şehre alınmayan bu güruh şehrin

¹⁶¹ Willermus Tyrensis, *A History of Deeds Done*, 1943, Vol. II, s. 173.

¹⁶² Willermus Tyrensis, *A History of Deeds Done*, 1943, Vol. II, s. 174.

¹⁶³ Odo of Deuil, *De profectione Ludovici VII*, s. 119.

¹⁶⁴ Odo of Deuil, *De profectione Ludovici VII*, s. 129; Altan, *İkinci Haçlı Seferi*, ss. 73-93.

dışında Türklerin saldırılarına maruz kalarak fazlaca kayıp vermiş kalanların ise büyük çoğunluğu kara yolunda hayatlarını kaybettiğinden çok az bir kısım Antakya'ya ulaşabilmişti.¹⁶⁵

2.2.3. Levant'ta II. Haçlı Seferi Ordusu

Louis'nin, Antakya'ya varmasından önce Konrad, İstanbul'dan deniz yoluyla bölgeye gelmiş ve Kudüs'e geçerek hac görevini yerine getiriyordu. Antakya hâkimi ayrıca eşinin de amcası olan Raymond ile arası açılan Louis de bir an evvel Kudüs'e gitmek için yola çıktı. Akkâ'da kraliçe Melisende, oğlu kral III. Baudouin, Fransız ve Alman kralları ile bunların maiyetlerinden ileri gelenlerin katılımıyla 1148 bir konsey toplandı. Gelen Haçlılardan umudunu kesmiş olan diğer Haçlı Devletlerinin kontları ise bu toplantıya dahil olmadılar. Konseyde atılacak adımlar tartışıldı ve karar Dimaşk'ın kuşatılması olarak belirlendi. Fakat Muînüddin Üner'in elinde olan Dimaşk bir süredir Franklar için müttefik konumundaydı ve bölgede gücünü iyice arttırmış olan Nureddin tarafına geçmesi an meselesiydi. Beklendiği gibi de oldu, durumdan haberdar olan Muînüddin Üner tüm Müslümanlardan ve en önemlisi Nureddin'den yardım istedi.¹⁶⁶ Baudouin, Louis ve Konrad'ın birliklerinden mürekkep Haçlı ordusu 24 Temmuz günü batı tarafından şehri çevreleyen meyveliklere ulaşarak Dimaşk'ı ve yakındaki nehri kontrol altına aldılar. Bu sırada civardan yardıma çağırılan Müslüman birlikler de şehre gelmeye başlamışlar ve iki grup arasındaki çatışmalar artmaya başlamıştı. Bu durumuna daha fazla dayanamayacaklarını anlayan Haçlılar ordugâhlarını batı tarafından doğuya kaydırıp şehre bu noktadan saldırıyı kararlaştırdılar fakat bu kısım surların en kuvvetli olduğu ve askerler ve hayvanlar için yeterli erzakın bulunmadığı bölgelerdi. Yaptıkları hatanın farkına varan krallar için artık durum çok geçti. Muînüddin Üner ise şehri kendilerine teslim etmek istemediğinden yolda olan Nureddin ve Seyfeddin Gazi'yi oyalarken Haçlılara gönderdiği haberde büyük bir ordunun yolda olduğunu ve kuşatmayı kaldırmadıkları takdirde hepsinin perişan olacağını ve

¹⁶⁵ Demirkent, *Haçlı Seferleri*, ss. 109-10.

¹⁶⁶ Demirkent, *Haçlı Seferleri*, ss. 111-12; Altan, *İkinci Haçlı Seferi*, ss. 105-6.

kendisinin de şehri Nureddin'e teslim edeceğini Haçlılara bildirdi. Bu haberler üzerine Haçlı ordusu dört günlük bir kuşatmanın ardından 28 Temmuz günü kuşatmayı kaldırarak geri çekildi.¹⁶⁷

Sonuç olarak Urfa'nın düşmesinin Avrupa ve Haçlı Devletleri halkları üzerinde yarattığı dehşet sonucunda büyük bir istek ve iştah ile ortaya çıkan ve Avrupa'nın en önemli iki kralının nezaretinde gerçekleştirilen İkinci Haçlı Seferi önce Anadolu içlerinde erimiş ve kalanların Dimaşk önlerindeki cılız taarruz planının da suya düşmesiyle tam bir fiyasko olarak son bulmuştur. Harekatın ardından iki kral da ülkelerine dönmek için yola çıktılar. Konrad ilk olarak Manuel ile bir görüşme yaparak Sicilya Kralı II. Roger'a karşı bir ittifak kurdu, Louis ise Roger'la yaptığı görüşmede seferin başarısızlığının sebebi olarak gördüğü Bizans'a karşı bir ittifak oluşturdu ve bu ittifak için Papa ve Bernard de Clairvaux'nun da desteğini aldı. Doğu'da ise Nureddin gücünü tamamen kanıtlayarak Haçlıların üzerinde baskısını arttırdı. Sonuçları hasebiyle tam bir başarısızlık örneği olan sefer Haçlı Devletleri için de sonun başlangıcını teşkil etti. Zira bundan sonra gelecek seferler de çoğunlukla aynı kaderi paylaşacaktı.

2.3. III. Haçlı Seferi

2.3.1. İkinci Seferin Sonundan Selahaddin Dönemine Kadarki Süreç

Başarısız Urfa kuşatmasını takiben bölgeye gelenlerin Avrupa'ya gitmelerinden sonra Haçlı ve Müslüman devletleri günlük siyasi ve askeri yaşamlarına geri döndüler. Trablus Kontu II. Raymond kendi tahtına karşı yapılan iddialar için Muînüddin Üner ile ittifak kuruyor, Urfa'yı kuşatan Nureddin'e karşı ise Atabey Mucireddin Abak, Kudüs Kralı III. Baudouin'den yardım istiyordu.¹⁶⁸ Aslında bu durumlar bölge devletleri için artık alışılacalmış durumlar olmaya başlamıştı. Haçlı kontlarının pek çoğu komşu Müslüman emîrlerle ve bölge halklarıyla sulh içinde yaşamaları gerektiğine inanıyorlardı zira batıdan bekledikleri nüfus desteği gelmiyor böylece azınlık olmaya mecbur kalıyorlardı.

¹⁶⁷ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târih*, 1987, C. 11, ss. 120-21; Altan, *İkinci Haçlı Seferi*, ss. 106-13.

¹⁶⁸ Usta, *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*, ss. 175-77.

İlerleyen süreçte Haçlılar da boş durmamış ve Fâtımîlerin elinde bulunan Askalân'ı ele geçirmişlerdi.¹⁶⁹ Ertesi yıl ise Nureddin Mahmud, Abak'ın Haçlılar ile olan ilişkisinden dolayı kendisine sırt çeviren Dımaşk halkının da yardımıyla şehri ele geçirdi.¹⁷⁰ Mısır'daki Fâtımîlerin içinde bulunduğu kaos ortamı Haçlıların iştahını kabartmıştı zira zengin Nil havzası ve ticaret yolları pek de göz ardı edilebilecek türden değildi. Bölge devletlerinin ve özellikle Haçlıların Mısır'a karşı artan bu ilgisi gelecek seferleri de etkileyecek, bazı seferlerde Kudüs ana hedef olmaktan çıkacak ve Mısır ana odak olacaktı. Mısır üzerine ilk giden Haçlılar oldu ve bu harekât onlara Mısır'dan gelecek bir vergi olarak geri döndü.¹⁷¹ Fâtımîlerin içinde bulundukları karışıklık sırasında bölgeden uzaklaştırılan ve Nureddin'e sığınan Şaver pek çok taviz karşılığında onu Fâtımîlere karşı bir harekât düzenlemeye ikna etti. Kumandanı Şirkuh ve onun yeğeni Selahaddin Eyyubi'nin bölgeye gönderilmesiyle Mısır üzerinde Fâtımî, Haçlı ve Zengî çekişmeleri de başlamış oldu.¹⁷² Son olarak Haçlıların Kahire'yi kuşattığı sırada Şirkuh 7000 süvariyle Kahire önlerine gelerek Haçlıların geri çekilmesini sağladı ve şehre girerek vezir unvanını aldı. Bu sayede Mısır'da idari ve askeri güç Sünnîlerin eline geçmiş bulunuyordu. Şirkuh'un kısa zaman sonraki ölümünün ardından yerine yeğeni Selahaddin geçti.¹⁷³

2.3.2. Müslümanların Yeni Lideri: Selahaddin Eyyubi

İmparator Manuel ve Amaury'in 1169 yılındaki başarısız seferinden sonra Selahaddin tam anlamıyla gücünü kanıtlamış fakat bağlı bulunduğu Nureddin Mahmud ile ilişkileri gerginleşmeye başlamıştı.¹⁷⁴ Nureddin'in 1174'teki

¹⁶⁹ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târih*, 1987, C. 11, s. 163; Usta, *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*, s. 179.

¹⁷⁰ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târih*, 1987, C. 11, ss. 169-70; Willermus Tyrensis, *A History of Deeds Done*, 1943, Vol. II, ss. 224-25; Runciman, *A History of the Crusades*, 1987, Vol. II, ss. 340-41; Usta, *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*, ss. 179-80.

¹⁷¹ Runciman, *A History of the Crusades*, 1987, Vol. II, s. 373.

¹⁷² İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târih*, 1987, C. 11, ss. 237-38.

¹⁷³ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târih*, 1987, C. 11, s. 278; Runciman, *A History of the Crusades*, 1987, Vol. II, s. 383; Demirkent, *Haçlı Seferleri*, s. 128; Usta, *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*, ss. 182-92.

¹⁷⁴ Demirkent, *Haçlı Seferleri*, s. 128.

ölümünden¹⁷⁵ sonra Zengî Hanedanı iyice güçten düşmüş vaziyetteydi ve buna ek olarak varisi Salih İsmail de genç yaşta hayatını kaybedince Selahaddin, Zengîlerin Musul Atabeylerini de saf dışı bırakarak birkaç yıl içerisinde bölgeye hâkim oldu. Haçlıları çevreleyen topraklara Selahaddin'in sahip olması yıllardır korkulu rüyaları olan tamamen kendilerini çevrelemiş ve tek bir bayrak altında toplanmış olan Müslüman gücü tam olarak onların karşısına koymuştu. Kudüs Latin Krallığının iç sancılar yaşadığı dönemde IV. Baudouin ölüp yeğeni V. Baudouin tahta geçince krallık konseyi Selahaddin ile 1185 yılında dört yıllık bir anlaşma yaptı.¹⁷⁶ Fakat ertesi yıl V. Baudouin de hayatını kaybedince taht Sibylle aracılığıyla Guy de Lusignan'a kaldı.¹⁷⁷ Aynı yıl daha önceki hareketleri yetmezmiş gibi Renauld de Châtillon, Dımaşk'a giden bir kervana saldırarak anlaşmanın bozulmasına sebebiyet verdi.¹⁷⁸

Esasında Kudüs'ün fethini mümkün kılan olay sadece birkaç ay önce gerçekleşmiş olan Hittin Zaferiydi. Kalelerinden ve şehirlerinden gelen Guy de Lusignan komutasındaki 20,000 kadar kişilik Haçlı ordusu kaybedilen savaş sonucunda ya esir ya da idam edilmişti ki bu idam edilenler arasında iki yüz kadar da Tapınak Şövalyesi bulunmaktaydı. Haçlılar için sıkıntılar bu kadarla kalmamış Guy de Lusignan da savaş sonucunda Selahaddin'e esir düşmüş ayrıca gerçek haç da ele geçirilmişti.¹⁷⁹ Bu kadar kayıp verilmesi sonucunda pek çok bölgede o bölgeyi savunabilecek yeterli birlik kalmaması ilerleyen aylar boyunca sürecek Selahaddin'in fetihlerinde işini oldukça kolaylaştıracaktı ve bu fetih zincirinin sonunda Kutsal Şehir Kudüs vardı. 10 Temmuz'da Akkâ'yı¹⁸⁰ ele geçiren Selahaddin, ardından 2 Eylül'de Askalân'ı aldı.¹⁸¹ Kudüs kuşatması başladıktan sonra Hittin'den canlı olarak kurtulan ve şehrin savunmasını üstlenen Balian of İbelin ile teslim şartlarını görüşen Selahaddin, Hristiyanlara fidye karşılığında

¹⁷⁵ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târih*, 1987, C. 11, s. 322.

¹⁷⁶ Demirkent, *Haçlı Seferleri*, s. 134.

¹⁷⁷ Usta, *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*, s. 201.

¹⁷⁸ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târih*, 1987, C. 11, s. 417; Demirkent, *Haçlı Seferleri*, s. 135.

¹⁷⁹ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târih*, 1987, C. 11, ss. 422-24; Runciman, *A History of the Crusades*, 1987, Vol. II, ss. 456-59; Demirkent, *Haçlı Seferleri*, ss. 135-41; Usta, *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*, ss. 205-7.

¹⁸⁰ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târih*, 1987, C. 11, s. 425.

¹⁸¹ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târih*, 1987, C. 11, s. 430.

kıyı şeridinde güvenli geçiş hakkı verdi, fidyelerini ödeyemeyen pek çok kişinin de gidişine izin vererek şehre girdi. Başta Mescid-i Aksa olmak üzere diğer pek çok dini yapı eski hallerine geri çevrilirken şehirde yağma da yasak edildi.¹⁸²

Selahaddin'in 2 Ekim 1187 tarihinde şehri zaptı¹⁸³ Avrupa'da İkinci Haçlı Seferi'nin ardından yeni ve büyük bir şok etkisi yaratmıştı, üstelik bu kez kaybedilen Urfa değil, seferlerin pek çokları için yegâne amacı olan Kudüs'tü. Haber derhal Avrupa'ya ulaşmış Papa VIII Gregory Ekim sonunda yayınladığı fermanla yeni bir sefer çağrısında bulunmuştu.¹⁸⁴ Bir önceki seferin acı hatıraları halen taze olduğundan Haçlı liderleri bu kez deniz yoluyla Levant'a gitmeye karar vermişler ve bu yolculuğun planlanmasının aldığı zaman nedeniyle çoğunluğun bölgeye varışı 1189-1191'e kadar mümkün olmamıştır.

2.3.3. Kralların Seferi

Avrupa'dan yola ilk çıkan Kutsal Roma Germen İmparatoru Friedrich Barbarossa olmuştu. Artık yetmişli yaşlarına gelmiş olan imparator bir önceki seferde başına gelenler hafızalarda halen tazeyken yeni bir sefere girişti. 1189'da Regensbur'tan yola çıkan imparator Macaristan ve Trakya yolunu takip ettikten sonra önceki seferlerin aksine Çanakkale üzerinden Anadolu'ya girdi.¹⁸⁵ Alaşehir, Denizli hattı üzenden orta Anadolu'ya yöneldi Akşehir'i geçtikten sonra Selçuklular tarafında boşaltılmış Konya'ya girdi fakat burada ihtiyaç duyduğu yiyecek teminini sağlayamadığından Meram'da altı gün ordusunu dinlendirdikten sonra Karaman üzerinden Göksu vadisine indi.¹⁸⁶ Göksu nehrinde imparatorun ölümünün ardından ordusunun büyük bir kısmı dağıldı.¹⁸⁷ Komutayı devralan oğlu Swabia Kontu Friedrich ise emrinde az sayıda ve yıpranmış bir birlikle Çukurova üzerinden Antakya'ya geldi ve babasını buraya defnedip ordusunu

¹⁸² İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târih*, 1987, C. 11, ss. 431-36; Runciman, *A History of the Crusades*, 1987, Vol. II, s. 465; Demirkent, *Haçlı Seferleri*, s. 141; Usta, *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*, ss. 207-8.

¹⁸³ Demirkent, *Haçlı Seferleri*, s. 141.

¹⁸⁴ Steven Runciman, *A History of the Crusades*, Cambridge University Press, Cambridge 1987, Vol. III, s. 5; Demirkent, *Haçlı Seferleri*, s. 145.

¹⁸⁵ Demirkent, *Haçlı Seferleri*, ss. 150-51.

¹⁸⁶ Runciman, *A History of the Crusades*, 1987, Vol. III, ss. 14-15.

¹⁸⁷ Runciman, *A History of the Crusades*, 1987, Vol. III, s. 15.

dinlendirdikten sonra 1190 yılının Ekim ayında Akkâ'ya ulaştı. Devam etmekte olan Akkâ kuşatması ve çatışmalarına katılan Kont Friedrich de 1191 ilkbaharında hayatını kaybetti ve ordusunun komutasını kuzeni Leopold aldı.¹⁸⁸

Haçı 1188 yılında kabul etmiş olan Fransa Kralı II. Philippe Augustus ve İngiltere Kralı II. Henry bu sırada birbirleriyle savaş halinde bulunuyorlardı. Yaptıkları toplantıda saldırmazlık yemini etmişler ve konuşulan üzerine sefere aynı anda çıkma kararı almışlardı. Hazırlıklar sürdüğü sırada krallıklar arasında çatışmalar yaşanırken Papa'nın aforoz tehdidi de işe yaramadı fakat II. Henry'nin ölümü ve ona karşı Fransızların yanında çarpışan I. Richard'ın (Aslan Yürekli) tahta çıkmasıyla ateşkes sağlanmış oldu. İki kral Temmuz 1190'da Vezelay'dan yola çıktı, Lyon'da ayrılan ordular Messina limanında tekrar bir araya geldiler. Buradan birbirinin peşi sıra gemilerle yola çıkan iki ordudan önce Fransızlar 1191 yılında Akkâ önlerine ulaştı. Richard ise yolda fırtınaya yakalanmış ve Kıbrıs'a çıkmıştı. Burada karşılaştığı manzaradan memnun olmayan Richard ve ada hâkimi asi Isaakios Dukas Komnenos arasındaki çatışmanın ardından Richard Kıbrıs'ı ele geçirdi ve Philippe'ten iki ay sonra Akkâ'ya ulaştı.¹⁸⁹ Kudüs'ün düşmesi ve daha sonrasında Sibylle'in ve iki kızının ölmesi nedeniyle Guy'in taht üzerindeki iddiası zora girmişti. Bölgeye daha sonra gelmiş ve Haçlılar adına başarılı işlere imza atmış olan Conrad of Montferrat ise Kral Amaury'in İsabella ile evlenmiş ve tahtta iddiacı olmuştu. Bu ikisinin çekişmesinde bir orta yol bulunamamış ve kralların gelişi beklenmeye başlanmıştı.¹⁹⁰ Philippe bu iddiasında Leopold, yerel baronlar ve lordların çoğu gibi Conrad'ı destekledi. Guy ise Kıbrıs'ta olduğu sırada Richard ile bir görüşme yapmış ve onun desteğini almıştı. Richard'ın da gelmesiyle Akkâ kuşatması sıkılaştırıldı. 7 Temmuz'da Akkâ'yı takviye olarak gönderilen birliğin Richard'ın filosunca mağlup edilmesi üzerine Selahaddin'in pek fazla bir seçeneği kalmadı. 12 Temmuz tarihinde kale garnizonu teslim oldu ve Akkâ düştü.¹⁹¹ Akkâ'nın düşüşünde önemli pay

¹⁸⁸ Demirkent, *Haçlı Seferleri*, ss. 152-53; Usta, *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*, s. 214.

¹⁸⁹ Demirkent, *Haçlı Seferleri*, ss. 154-56.

¹⁹⁰ Runciman, *A History of the Crusades*, 1987, Vol. III, s. 21; Usta, *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*, s. 215.

¹⁹¹ Demirkent, *Haçlı Seferleri*, s. 156.

sahiplerinden ikisi de Pisa ve Cenovalılardı. Papalığın Mısır ile ticareti yasaklaması nedeniyle Doğu Akdeniz'in limanları çok daha önemli bir hal almıştı.

Şehrin zaptından sonra bölgede daha fazla vakit geçirmek istemeyen Philippe ordusunun büyük bir bölümünü orada bırakıp Fransa'ya geri döneceğini açıkladı. O gitmeden evvel ise krallık tahtı mevzusunun çözülmesi gerekliydi. Karar sonucu Guy de Lusignan kral olarak kaldı, Conrad'a ise Sur şehri iktâ edildi ve tahtın varisi olarak seçildi. Richard'a topraklarına saldırmama sözü veren Phillip Sur'dan yelken açtı. Onu takiben de Leopold Levant'tan ayrıldı ve Richard seferin artık tek lideriydi.¹⁹²

Seferlere katılma amacı olan Kudüs'ün ele geçirilebilmesi için Richard Haçlıların lideri olarak bir süre daha bölgede kaldı. Kudüs'e doğru ilerleyen Haçlı ordusunu Kaysâriye ve Arsûf'da iki kez durdurmaya çalışan Selahaddin başarılı olamadı.¹⁹³ Fakat ordusu yıpranan ve Kudüs'te savunmaların güçlendirildiği bilgisini alan Richard ordusuna geri dönüş emri verdi. Bundan sonraki süreç Selahaddin ve Richard arasındaki uzunca görüşmelerle geçti. Elçiler aracılığıyla yapılan bu görüşmelerde Richard'ın kız kardeşi Joanne ile Selahaddin'in kardeşi el-Adil'in evliliği dahil pek çok konu ve çözüm önerisi gündeme geldi fakat hiçbirinden sonuç alınamadı. Görüşmelerin kesilmesinin ardından 1192 başlarında Richard yeniden Kudüs'e doğru hareket etti fakat ordu içinden kuşatmaya karşı çıkanların da olması hasebiyle bundan vazgeçti. Richard'ın artık bölgede kazanabileceği pek fazla şey yoktu ve ülkesinde işler iyi gitmiyordu. Bölgedeki sorunları çözerek İngiltere'ye dönüş hazırlıklarını yapmaya gayret etti. Doğulu Haçlıların ısrarı üzerine Konrad kral olarak atanacak Guy ise Kıbrıs hâkimi olacaktı fakat 10 Nisan 1192'de Konrad'ın Haşhaşilerce öldürülmesi üzerine aynı zamanda Richard ve Philippe'in de yeğeni olan ve yerel güçlerce desteklenen Henry of Champagne İsabella ile evlendirilerek Kudüs Kralı ilan edildi. Selahaddin ile ise tarafların o sırada ellerinde bulundurdıkları yerlerde

¹⁹² Usta, *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*, s. 117.

¹⁹³ Usta, *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*, s. 118.

hâkim olmaları, gerçek haçın iadesi ve Hristiyanların Kudüs'ü rahatça ziyaret edebilmeleri şartlarıyla anlaşma sağlandı. Anlaşmanın ardından 9 Ekim 1192 tarihinde Richard'ın Avrupa'ya yelken açmasıyla III. Haçlı Seferi de sona ermiş oldu.¹⁹⁴

Kudüs'ün tekrar ele geçirilmesi ve doğudaki Latin varlığının korunabilmesi amacıyla başlatılan ve bu kez Avrupa'nın en önemli krallarının tamamının katılımıyla güçlenen III. Haçlı Seferi'nin de sonu II. Haçlı Seferi'nden farklı olmadı. Müslümanların uzun bir aradan sonra tek bir bayrak altında toplandığı yegâne dönem olan bu dönemde Haçlılar büyük umutlarla geldikleri Levant'tan yine neredeyse elleri boş döndüler. Seferin en önemli kazanımları Akkâ'nın ele geçirilmesiyle bölgede ömrü hemen hemen yüz yıl kadar uzatılan Kudüs Krallığı ki bundan sonraki dönem için kaynaklarda İkinci Krallık isimlendirmesine de sıkça rastlanılmaktadır ve Richard'ın ele geçirdiği Kıbrıs'ın uzunca süre batılıların elinde kalması olmuştur. Batı adına seferin kazananlarının ise İtalyanlar olduğu çok açıktır, zira bölgede ticari anlamda pek çok imtiyaza ve kendi bölgelerine sahip olan İtalyanlar el-Adil dönemiyle beraber Müslümanlarla da pek çok anlaşma imzalamış ve deniz ticaretinin büyük çoğunluğuna hâkim olmuşlardır.

¹⁹⁴ Runciman, *A History of the Crusades*, 1987, Vol. III, ss. 64-66; Demirkent, *Haçlı Seferleri*, ss. 161-62.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. KUDÜS HAÇLI KRALLIĞININ İDARİ YAPISI

Kudüs'ün 1099 yazında ele geçirilmesi, Birinci Haçlı Seferi'nin liderleri ve askeri güçleri arasında muazzam bir güven ve gurur duygusu uyandırdı.¹⁹⁵ Daha önceki başarıları İznik, Antakya ve Urfa gibi efsanevi şehirleri ele geçirmeyi içeriyor olsa da en saygı duyulan yerlerin başında gelen Kudüs'ün Hristiyanların eline tekrar geçmesi uzun ve zorlu bir seferin başarı ile taçlandırılmasıydı.

Önce Kudüs ve ardından Askalân galibiyetleri sonrası Haçlılar için bir süreliğine de olsa idâri işlerle ilgilenme zamanı gelmişti. Kendileri için tebaa, iklim ve kültür gibi pek çok konuda yabancı olan bu bölgede yeni bir idâri sistem kurmaları gerekiyordu. Avrupa'dan getirdikleri idâri sistem ile bölgenin uzun yıllardır var olan yapısını bir arada kullanacaklardı.

Uzun yıllardır Batı'da ordu kavramı toprak sahibi şövalyelerden oluşuyordu. Bu sistem kendi içerisinde Avrupa'yı hem geliştirmiş hem de ilerde gün yüzüne çıkacak sorunların temelini oluşturmuştu. Bu toprak sahibi 'savaşçılar' halkın huzurunu sağlayan en önemli güçlerdi. Merkezi otoritenin yokluğunda uzun yıllardır Müslüman ve Viking gibi 'istilacıların' insafına kalmış olan köylülerin de bu sistem içerisinde feodalizmden başka güvenecek bir yapıları bulunmuyordu. Ufak bir toprak parçası içerisinde büyük bir ordunun da doyurulması mümkün olmadığından feodalizm yeni toprak kazanımları, ilhaklar ve istilalar sistemine evirildi. Özellikle XI. yüzyılda Avrupa'da yaşanan nüfus artışı şövalye sayısı kadar aristokrasi içerisindeki hak sahibi kişileri de arttırdı. Bunların pek çoğu toprağı veya bir geliri olmayan kişiler olarak sayıları gitgide arttı. Her ne kadar tarım alanları ve bu alanları işleyecek kişilerin sayısı artsa da yönetici sınıfında olanların sayılarının artışı ve bu kişilerin maddi ihtiyaçlarını karşılama gereksinimi diğer nüfusun artışını önemsiz kılıyordu.

¹⁹⁵ Willermus Tyrensis, *A History of Deeds Done*, 1943, Vol. I, ss. 377-78.

Diğer yandan soylular arasındaki eşit miras hakkı toprağın pek çok parçaya bölünmesine yol açıyordu. Sistem burada mirasın en büyük çocuğa bırakılması (*premoneniture*) ilkesiyle çözümünü geliştirdi. Miras hakkından mahrum kalan diğer çocuklar ve yukarıda belirttiğimiz bir toprağı veya geliri olmayan şövalyeler ise kendilerine yeni rotalar çizmek zorunda kalıyorlardı. En iyi çıkar yol ise yeni topraklar ele geçirmek, kullanıma uygun olmayan veya gözden çıkarılmış arazilere el koymak gibi aslında yine çatışmayı körükleyecek girişimlerdi. Soylular için bir diğer yöntemse bir manastıra katılmak ve şansını din adamı olarak denemektir ki bu denemelerin en önemli örneklerinden biri ilk Haçlı devleti olan Urfa Kontluğu'nu kuracak ve daha sonra Kudüs Kralı olarak taç giyecek olan I. Baudouin'dir.¹⁹⁶

İşte Doğu'da yeni ele geçirilecek ve kimsenin sahip olmadığı topraklar özellikle bu tarz şahısların da iştahını kabartıyordu. İdeal olarak, bu yeni rejim tüm seküler Avrupa etkilerinden hem politik hem de ekonomik olarak özerk olmalıydı.¹⁹⁷ Hatta seferin başlangıcında Katolik Kilisesinin temsilcisi olarak sefere katılan Adhémar'ın ölümünden sonra sadece Avrupa devletlerinden değil, kilisenin istediğinin aksine bir din devleti tahakkümünde olmayan ve ruhbanlar tarafından yönetilmeyen bir devlet kurma arzuları nihayete ermiş olacaktı.

Kudüs'ün alınmasını takiben yine 1099'da Haçlıların Fâtımîler karşısında aldıkları Askalân galibiyeti onlara yapılanabilmeleri için uygun bir zemin hazırlamıştı. Franklar, Doğu'ya pek çok muhtelif soylu ve komutanın takipçisi olarak gelmişlerdi, bu sebeple tüm Haçlıları yönetebilecek tek bir isim üzerinde uzlaşamayacağı aslında çok açıktı.¹⁹⁸ Kont Raymond'un yeni kurulacak olan Haçlı Krallığının lideri olma isteği, seferin başından beri özellikle soylular arasında pek dile getirilmese de biliniyordu ve Kudüs'ün ele geçirilmesine kadar

¹⁹⁶ Işın Demirkent, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1098-1118)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2013, C. I, s. 2.; Ailesinin sahip olduğu topraklar ağabeyleri III. Eustache ve Godefroi de Boullion arasında paylaştırıldığından, Baldwin herhangi bir mülke sahip değildi. Bu sebeple ailesi tarafından çeşitli ruhban okullarında tahsil etmesi kararlaştırılmıştı.

¹⁹⁷ Fulcherius Carnotensis, *Expedition to Jerusalem*, s. 128.

¹⁹⁸ Willermus Tyrensis, *A History of Deeds Done*, 1943, Vol. I, s. 380; Usta, *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*, ss. 80-81.

şu veya bu şekilde geriye atılmıştı. Kendi içinde oldukça kırılğan olan bu birliktelik Kudüs'ü ele geçirerek Haçlı yeminini yerine getirdiğini düşünen birtakım soyluların ve onların takipçilerinin de tekrar Batı'ya dönme arzusuyla birlik içinden ayrılmasıyla daha da fazla güç kaybetmişti.

Bu durum yerel kontrolün ve siyasi gücün geniş çapta dağılmasına neden oldu. Çeşitli fraksiyonlar, kendi feodal derebeylerinin hüküm sürdüğü bölgeler içinde toplanmaya ve yerleşmeye başladı. Sicilya'dan gelen Normanlar hızla bölgeden ayrıldı ve Antakya Prensi Bohemund'un yönettiği kuzey Suriye bölgelerine ve yeğeni Tancred'in komutasındaki Celile prensliğine göç etti. Urfa kontu ve Godefroi de Boullion'un erkek kardeşi Baudouin'in hizmetinde bulunan şövalyeler ve halk Fırat nehri kıyısında kendilerine yeni bir hayat kurdular. Raymond de Toulouse komutası altında savaşan Franklar daha sonra günümüz Lübnan bölgesini oluşturan topraklarda Trablus Kontluğu olarak bilinen bir devlet kurdular. Aşağı Lorraine Dükü Godefroi de Boullion'a sadık olan vasalları ise, yakında kurulacak olan ve bol miktarda toprak ve kaynak bulacakları Kudüs Latin Krallığı'nda onu takip ettiler.¹⁹⁹

Devletlerinin ve soylularının farklı bölgelere ayrılması onlar için iletişim ve birliktelik kavramlarını daha zor bir hale getirdi. Aynı şekilde, komşu bölge beylikleri için de Haçlı işgallerinin neden olduğu sınır çatışmaları ve kervanlara saldırılardan meydana gelen karışıklıklar ana gelir kaynakları olan ticareti ya zayıflattı ya da durdurdu. Her iki taraf da birbirlerinin varlığının kaçınılmaz bir gerçek olduğunu ve bir tür uzlaşmaya ihtiyaç olduğunu fark etti. Zira herkes için esas büyük endişe bölgenin ekonomik ve ticari doğasıydı. Hem Haçlıların hem de bölgedeki emîrlerin Levant ticaretinin canlanması ve desteklenmesi için yer yer bir arada hareket etmeleri gerekliliğini görmeleri zor olmadı.²⁰⁰

¹⁹⁹ Willermus Tyrensis, *A History of Deeds Done*, 1943, Vol. I, ss. 397-99; Harold Fink, "The Foundation of the Latin States", *A History of The Crusades – First Hundred Years*, ed. Kenneth Setton, Wisconsin University Press, Wisconsin 1969, Vol. I, s. 409.

²⁰⁰ İbn Al-Qalanisi, *The Damascus Chronicle of the Crusades*, s. 376.

Haçlılar, insan kaynağı yaratmadan hayatta kalmalarının ve sürdürülebilir yapı kurmalarının imkânsız olduğunun farkında olduklarından bölgede bir canlılık yaratmaları gerektiğini biliyorlardı. Ele geçirdikleri hemen her yerde Müslüman ve Yahudi toplulukları kılıçtan geçirmeleri veya topraklarından uzaklaştırmaları sebebiyle yeni insan gücüne ihtiyaç duydular. İlk yapılan şeylerden birisi bölgedeki diğer Hristiyan unsurları topraklarına davet etmek oldu. Sayısal olarak bakıldığında yerel Ortodoks Rum, Maruni, Nasturi, Yakubi ve Ermeni Hristiyan nüfusu Frank ve İtalyan nüfusundan katbekat fazlaydı. Bu toplulukların pek çoğu Kuzey Suriye’de yerleşik bulunsalar da ilk seferler öncesinde kurtarıcı ve din kardeşi olarak gördükleri Latinlerin koruması altında olmaktan ve onlarla iş birliği yapmaktan kaçınmadılar. Bu toplulukları kendi krallığı içerisinde yerleştirme ve özellikle Kudüs’ü canlandırma politikası ilk olarak 1115’te I. Baudouin tarafından yürürlüğe kondu. Krallığı içerisinde yaşayan topluluklara ve hatta pek çok Müslüman tüccara imtiyazlar sağladı fakat bu girişimi halefleri tarafından çok rağbet görmedi.

Bu noktada Ermenilerin bu teklife sıcak baktıkları gözlemlenebilmektedir. Ermenilerin yarı otonom siyasi durumları ve yetenekli savaşçıları sayesinde bölgede güç kazanmaları muhtemeldi. Özellikle Ermeni prensesi Morphia ile bir evlilik gerçekleştiren II. Baudouin ile birlikte kraliyet ailesi yarı Ermeni bir yapıya büründü fakat genel olarak bakıldığında aristokrasi pek de bu geleneği takip etmedi ve Batılı yapıları korumayı sürdürdüler. Yine de Ermeniler bölgede güç kazanmaya devam ederken bu duruma Katolik Kilisesi el koydu. Kral Amaury döneminde Ermeni krallarından II. Thoros 30.000 Ermeni askeri aileleriyle birlikte Kudüs’e yerleştirmeyi teklif etse de bu görüşmeler kilisenin girişimleriyle başarısız oldu. Katolik Kilisesi Ermenilere eşit dini haklar vermeyi kabul etmedi.²⁰¹ Benzer bir şekilde diğer Hristiyan topluluklara da kilise tarafından hiçbir zaman eşit muamele yapılmadı. Bu sebeple bölge halkları dönem dönem Franklar ve Müslümanlar arasında kalan azınlık gruplar olarak yaşamlarını sürdürmeye devam ettiler. Kilisenin bu yaklaşımı sebebiyle bölgede

²⁰¹ Aydın Usta, “Haçlılar ve Doğu Hristiyanları Arasındaki İlişkiler”, *Belleten*, C. LXXVII, S. 279 (2013), s. 387.

hiçbir zaman tam anlamıyla bir Frank-Suriye topluluğu kurulamadı. Başarılı olup farklı etnik, mezhepsel ve dini yapıları bir araya getirebilen bölgeye özgü bir toplum yaratılabilmiş olsa Haçlı Devletlerinin bölgedeki kalıcılık sağlayabilmesi daha makul bir sonuç olabilirdi.

Batı Suriye ve Filistin bölgeleri her zaman çeşitli imparatorluklar, hanedanlar ve rejimler için ticari bir kavşak noktası olmuştur. Bu nedenle Kudüs Latin Krallığı'nın bölgedeki egemenliği de bu durum için bir istisna değildi. Kuşaklar boyunca, bölge ve halkı Helenistik Yunan, Roma, Bizans, Arap ve Türklerin maddi ve entelektüel miraslarından büyük ölçüde etkilendi.²⁰² Ayrıca, bu bölgede ikamet eden insanların etnik kökenleri de bölgenin arazisi kadar çeşitlilik arz etmekteydi. Antakya ve Urfa'nın prensliklerinde büyük oranda Ermeni ve Rum tebaa vardı. Bu tebaanın birçoğu tüccar, esnaf ve zanaatkar olup maharet ve yeteneklere sahipti. Filistin'de ve Lübnan'da şehir nüfusunu çoğunlukla Suriyeliler, Mısırlılar, Yahudiler ve Araplar oluşturmuyordu. Hepsinin kendine has kültürel özellikleri ve dilleri vardı. Haçlıların en önemli yükümlülüklerinden biri bu yeni tebaası için güven ortamı sağlamaktı.²⁰³ Eğer yeni kurdukları devletlerinin devamını sağlamak istiyorlarsa kendilerine yardımcı olacak bu tebaayı katletmek veya yerlerinden etmek pek akıllıca bir seçenek değildi. Bunun yerine, Doğu Akdeniz ticaretinin yeniden yapılandırılmasında bu tebaanın sadakat, bilgi, deneyim ve uzmanlıklarına başvurmak zorundaydılar.

Önceki Bizans ve İslam yöneticilerine hizmet veren birçok yetenekli ve profesyonel insan, Haçlı Devletlerinde kendilerine yeni hâmler ve işverenler buldular. Franklar genel olarak büyük ölçekli bir ticaret sisteminin sürdürülmesi ile ilgili becerilere aşina olmadıkları için, yerli halktan pek çok kişi şehir idareciliği, vergi tahsildarlığı, gümrük memurluğu ve tercümanlık gibi pozisyonlarda yer aldılar.²⁰⁴ Latinler, Levant'ı zapt ettiklerinde yapmaları

²⁰² Fulcherius Carnotensis, *Expedition to Jerusalem*, s. 150; Joshua Prawer, *The Crusaders' Kingdom: European Colonialism in the Middle Ages*, Praeger Publishers, New York 1972, s. 73.

²⁰³ İbn Al-Qalanisi, *The Damascus Chronicle of the Crusades*, s. 109; Jean Richard, *The Latin Kingdom of Jerusalem*, çev. Janet Shirley, North-Holland Pub. Co., Amsterdam 1978, s. 136.

²⁰⁴ İbn Al-Qalanisi, *The Damascus Chronicle of the Crusades*, s. 143; Runciman, *A History of the Crusades*, 1987, Vol. II, s. 307.

gereken, kendi geleneksel feodal sistemlerini uygulamaktı. Böylece, Haçlıların Levant'ın tekrar bir istikrara kavuşturulmasındaki bu ilk adımında, iki kültür arasındaki etkileşim imkanı ortaya çıkmıştır.

3.1. Yüce Divan

Her ne kadar Haçlı Prenslikleri otonom bir yapı içerisinde bulunsalar da Kudüs'ün ele geçirilmesinden sonra merkezi bir yönetimin ve yasama organlarının oluşturulması gerekliliği ortaya çıktı. Bu yönetim hem pek çok adli konuda kararlar alacaktı hem de bölgenin dışardan gelecek olası saldırılara karşı korunmasında bir koordinasyon merkezi olarak hareket edecekti. Oluşturulan Yüce Divan (*The Haute Cour – High Court*) ana yönetim ve yargı merkezi işlevi görüyordu.²⁰⁵ Zaten Kudüs'e gelene kadar Haçlı Liderlerinin ve bazı ruhbanların yer aldığı bir konsey, yolculuk boyunca alınacak kararlarla ilgili olarak söz sahibiydiler. Kudüs'ün zaptından sonra ise bu yapının yasal bir dayanak üzerinde bulunmasına karar verildi. Ortak bir karar sonucunda, oluşturulan bu konseyin ilk işlerinden biri karşılıklı mutabakat sonucunda kendi aralarından bir kral seçmek oldu.

Aralarında çekişme olmasına rağmen Haçlı liderlerinin temel düşüncesi Avrupa ve Papalık tarafından onaylanacak ve ruhbanların arasından olmayacak seküler bir lider seçilmesi yönündeydi.²⁰⁶ Bazı tartışmalar yaşanmış olsa da Haçlı liderleri arasında yaşça en büyük olan ve şövalyelerin, ruhbanların ve diğer sivillerin gözünde yektin olduğuna inanılan Godefroi de Boullion, Kudüs Latin Krallığının ilk yöneticisi olarak bu konsey tarafından seçilmiş oldu.²⁰⁷ Haçlı Devleti'nin feodal sistemi içinde kralın ne kadar söz sahibi olduğu konusu, aslında çok tartışılmıştır. Avrupa'da alışlagelmiş feodal sistem içerisinde kralın gücü zayıftı ve bu güç lordlar ve diğer soyluların elindeydi. Fakat Kudüs Haçlı

²⁰⁵ John L. La Monte, *Feudal Monarchy in the Latin Kingdom of Jerusalem 1100 to 1291*, Medieval Academy of America Publications, Maryland 1932, s. 95.

²⁰⁶ Willermus Tyrensis, *A History of Deeds Done*, 1943, Vol. I, ss. 380-83; Runciman, *A History of the Crusades*, 1987, Vol. II, s. 301.

²⁰⁷ Willermus Tyrensis, *A History of Deeds Done*, 1943, Vol. I, ss. 381-83; Jonathan Riley-Smith, "The Motives of the Earliest Crusaders and the Settlement of Latin Palestine: 1095-1100", *English Historical Review*, C. XCVIII, S. CCCLXXXIX (1983), s. 730.

Krallığı'nda en yüksek ve şerefli mevki krala verilmişti. Kralın yetki ve otoritesi Avrupa'ya göre daha geniş olmasına rağmen asıl güç Yüce Divan'ın elindeydi.²⁰⁸

Yüce Divan her açıdan büyük bir güce sahipti. Divandan çıkan kararlara soyluların büyük çoğunluğu karşı gelmiyor ve saygı duymak zorunda kalıyordu. Bazı dönemlerde kararlara muhalefet edenler olsa bile karşılarında birleşik bir güç olarak bulunan konseyin diğer üyeleri onları yollarından döndürmeyi başarabiliyorlardı. Tabi bu noktada Yüce Divan'ın uzunca bir süre kralın adeta bir danışma meclisi konumunda olduğunu vurgulamakta fayda vardır. IV. Baudouin dönemine kadar kararların alındığı bu divan bir konsey olarak karar almamış, sadece kralın kararlarının onaylandığı veya dile getirildiği yer olmuştur.²⁰⁹

Divan kral, kralın vasalları, ona bağlı olan lordlar, ileri gelen kilise üyeleri ile bazı durumlarda Venedik ve Ceneviz gibi bölgede toprağa sahip olan yabancı toplulukların temsilcilerinin katılımıyla oluşuyordu.²¹⁰ Bunun dışında bölgede bulunan yüksek mevkili kişilerin de divana katıldığı olmuştur; İkinci Haçlı Seferi sırasında Akkâ'da toplanan divana Fransa Kralı VII. Louis ve Alman Kralı III. Konrad ve bazı diğer yüksek mevkie sahip kişiler divanda hazır bulunmuştu.²¹¹ Divanın belli bir merkezi ya da toplanma noktası yoktu. Kral arzu ettiği bir noktada üyeleri toplayabiliyordu ama genelde Kudüs ve Akkâ'da bir araya geliyorlardı.

Yüce Divan'ın toplanması için her zaman belirli bir sayıya ihtiyaç yoktu. Bazı durumlarda kral ve birkaç kilise mensubundan oluşan bir toplulukla da toplanmıştır. Divanın rutin görevleri arasında toprağın yönetimi ile ilgili konular bulunmaktaydı. Belli bir toprak veya işletmenin kime verileceği veya kiralanacağı, bu toprağın nasıl değerlendirileceği ile kime ve nasıl miras kalacağı

²⁰⁸ Işın Demirkent, "Kudüs Haçlı Krallığında Devlet İdaresi", *Haçlı Seferleri Tarihi Makaleler-Bildiriler-İncelemeler*, Dünya Yayıncılık, İstanbul 2012, s. 250.

²⁰⁹ Demirkent, "Kudüs Haçlı Krallığında Devlet İdaresi", s. 253; La Monte, *Feudal Monarchy*, s. 89.

²¹⁰ İbn Al-Qalanisi, *The Damascus Chronicle of the Crusades*, s. 265; Runciman, *A History of the Crusades*, 1987, Vol. II, s. 300.

²¹¹ Willermus Tyrensis, *A History of Deeds Done*, 1943, Vol. II, ss. 184-85; Demirkent, "Kudüs Haçlı Krallığında Devlet İdaresi", s. 254; La Monte, *Feudal Monarchy*, s. 90.

divan tarafından karar veriliyordu.²¹² Divan zaman zaman din adamlarının da seçiminde etkili oluyordu. Lordların ve vasallarının arasındaki davalar da I. Amaury döneminden itibaren Yüce Divan'da görülmeye başlandı. Kral Amaury'nin saltanatının ilk yılında, Gérard de Sidon ile bir vasalı arasında çıkan bir problem sonucunda Gérard, kralın ve divanın bilgisi olmadan vasalından toprağını almış, fakat bu vasaldan taraf olan kral toprağın iade edilmesini sağlamıştır. Bu dava sebebiyle çıkardığı meşhur *Assise sur la ligece* isimli yasa ile vasalların lordlarına karşı olan davaların Yüce Divan'da görüleceğini ve davalı lordun da kesinlikle duruşmada hazır bulunması gerektiği belirtmiştir. Kral bu yasayla vasalları lordlarına karşı koruma altına almış bulunuyordu.²¹³

Yüce Divan, Haçlı aristokrasisinin tüm meselelerinin görüldüğü bir merci haline geldi. Bu merci tam yapılanmasını oturttuğunda hem oldukça etkili bir merkezi sistemin oluşmasını sağlamış hem de feodal bağımsızlığı desteklemiş oluyordu.²¹⁴ Haçlı topluluğu hem farklı etnik gruplardan bir araya geldiğinden hem de yüksek ölüm oranları sebebiyle Haçlı yönetimi, asiller arasındaki karşılıklı ilişkileri düzenleyecek ve sorunları çözecek yer olarak divanı işaret etmişti. Yeni kralın seçilmesinin yanında divan sınırlarını Latin soyluları arasındaki evlilikleri ayarlayama ve bunlara onay verme noktasına kadar genişletti.²¹⁵

3.2. Soylular

Franklar bölgede uygulanan bazı yapıların yanına kendi feodal yönetim sistemlerini de ekleyerek hem soyluların kendi aralarındaki hem de onlara bağlı olan tebaa içerisindeki sorunları çözebilmek adına kendi hukuk sistemlerini geliştirdiler. Bunun yanında şövalyelerin ve soyluların krala ve diğer yöneticilere karşı sorumluluklarını da belirleyen bir sistem oluşturuldu. Yılın belirli

²¹² Riley-Smith, "The Motives of the Earliest Crusaders and the Settlement of Latin Palestine: 1095-1100", s. 66.

²¹³ La Monte, *Feudal Monarchy*, ss. 21-22.

²¹⁴ La Monte, *Feudal Monarchy*, s. 90.

²¹⁵ Willermus Tyrensis, *A History of Deeds Done*, 1943, Vol. II, s. 213; Bernard Hamilton, "Women in the Crusader States: The Queens of Jerusalem, 1100-1190", *Medieval Women*, ed. Derek Baker, Basil Blackwell, Oxford 1978, s. 174.

zamanlarında, askerler savaş alanlarında ve sınır kalesi garnizonlarında görev yapmak üzere çağrılıyordu. Bu yıllık görev ve yükümlülük sistemi sayesinde, neredeyse hiçbir eyalet baronu komşu Frank topraklarını başarılı bir şekilde işgal edemedi. Böylece, soylular ve seçilmiş kralları arasında genel olarak eşit bir güç dengesi sağladı.²¹⁶

İlk Haçlı Seferi ile gelen yüksek sınıf asillerin çoğu Avrupa'ya geri döndüğünden geride kalanlarla daha sonraki seferlerde bölgeye gelen asillerin çoğu Avrupa'nın köklü ailelerine mensup ve ismi tanınan kimseler değillerdi. Prawer, Haçlıların soylularını oluşturan bu ailelerin büyük çoğunluğunun Kutsal Topraklarda ortaya çıkan aileler olduğunu belirtmektedir.²¹⁷ Fulcherius de bu kişilerin pek çoğunun Levant'taki yer isimlerini soyadları olarak kullandıklarını şaşkınlıkla dile getirmektedir.²¹⁸ Bu noktada tanınmamış bu kişilerin kraliyet vasalları olarak savaşlarda yer aldıkları fakat batıdaki uygulamanın aksine kendilerine toprak verilmediği kralın kendi gelirlerinden bu kişileri beslediği görülmektedir.²¹⁹ Fakat ilerleyen yıllarda özellikle I. Baudouin ile başlayan dönemde bu kişilere iktâların dağıtıldığı ve krallığın genel politik ve idâri yapısının oluşturulduğunu görmekteyiz. Bu düşük mevki tanınmamış kişilere verilen topraklar bir aile mülküne dönüşmemiş ve iktâ sahibinin ölümünden sonra kral bu toprakları başkasına iktâ etmiştir. Fakat baron ve senyörlerin güçlenmesinden sonra aile mülküne dönüşen bu toprakların sonucunda bölgede köklü aileler ortaya çıkmıştır.²²⁰

Avrupa'daki feodal sistemin aksine Kudüs Haçlı Krallığında soylular kendilerine iktâ edilmiş topraklarda bulunmak yerine sadece buraların gelirlerini almakla yetindiler. Bu yeni oluşturulmuş sistem soyluların belirli bir gelir sayesinde topraklarının diğer işlerine vakit ayırmayıp sürekli olarak şehirlerde ve

²¹⁶ William Laurence King, *Cultural Diffusion in the Crusader States, 1098-1187*, California State University, Fullerton 1994, s. 38; Prawer, *The Crusaders' Kingdom*, s. 121.

²¹⁷ Joshua Prawer, *Crusader Institutions*, Clarendon Press, Oxford 1980, s. 7.

²¹⁸ Fulcherius Carnotensis, *Expedition to Jerusalem*, s. 270.

²¹⁹ Demirkent, "Kudüs Haçlı Krallığında Devlet İdaresi", s. 252.

²²⁰ Demirkent, "Kudüs Haçlı Krallığında Devlet İdaresi", s. 252.

askeri harekatlarda bulunmalarına olanak sağladı.²²¹ Şövalyeler ve din adamları kendilerine verilen topraklarda tarım ürünleri, büyük ve küçük baş hayvanlar ve bölgede yaşayan yerel halk üzerinde tam bir yetkiye sahip oluyorlardı. Burada, kıyı boyunca iktâ sahibi olan vasallar da olduğu gibi, yerel derebeyleri çeşitli kamu tesisleri üzerinde tüm haklara sahiptiler. Derebeyi ve akrabaları, ortak değirmenler, zeytin presleri, kuyular ve fırınların kullanımlarından istedikleri yüzdeyi almakta serbesttiler.²²² Buna ek olarak, giriş ücretleri, yol ücretleri ve vahalardan elde edilen gelirler de bu toprak sahiplerine aitti. Bu mülkiyetlerinin yanı sıra kendi bölgeleri içerisinde yer alan hisarlar ve bunların garnizonlarının asker ihtiyacının karşılanması ve bakımlarının kontrolleri de kendilerindeydi.

3.3. Krallıkta Görevli Diğer Yetkililer

Kudüs Haçlı Krallığı içerisinde idâri işlerin sürdürülebilmesi için bazı yetkililerin ve memurların görevlendirilmesi gerekiyordu. Bu kişiler tebaanın ve toprağın yönetilmesinden davalara bakılmasına kadar farklı pozisyonlarda görevler almışlardır. Bölgenin yeni yöneticileri olan Haçlılar da kendilerinden önce bölgede kurulmuş olan sistemleri devam ettirmeye özen gösterdiler. Zira ele geçirdikleri bu bölge uzun yıllar içerisinde gelişmiş bir yönetim yapısına sahipti. Doğu Akdeniz bölgesinde önceden kurulmuş olan Roma ve Bizans sistemleri ve onları takiben bölgeye hâkim olan Müslümanların geliştirdikleri sistemler, Haçlılar için de alt yapı oluşturdu.²²³ Yüksek memuriyetler genelde Fransa'dan örnek alınmışlardı. E. Altan bu kişilerin iktâ sahibi asillerden seçildiğini belirtmiştir. *Seneşal* (*seneschal*), *konnetabl* (*constable*), *marşal* (*marshal*), *çemberlayn* (*chamberlain*), *şansölye* (*chancellor*) yüksek memuriyet unvanları

²²¹ Prawer, *The Crusaders' Kingdom*, ss. 126-27.

²²² Helen Gertrude Preston, *Rural Conditions in the Kingdom of Jerusalem During the Twelfth and Thirteenth Centuries*, Avil Printing Company, Philadelphia 1903, s. 8.

²²³ Jonathan Riley-Smith, *The Crusades: A Short History*, Yale University Press, New Haven 1987, s. 64.

idi.²²⁴ Reis, dragoman, kâtip gibi unvanlar ise daha düşük rütbeli olan memurlara verilen unvanlardı.

Bütün memurların ve hazine dairesinin bağlı olduğu *seneşal*, teşrifat nazırı olarak en yüksek rütbeli memurdu. Yüce Divan'ı toplayabilme, kral veya temsilcisi olmadığı zaman davalara bakabilme, kaleleri ve şatoları teftiş etme gibi görevleri bulunan bu memur, savaşlarda krala refakat eder, kral savaşa katılmadıysa onun ordusundan sorumlu olurdu. Ordunun kumandası, idaresi ve organizasyonu *konnetabl* ve *marşalın* görevleriydi. Avrupa'daki uygulamanın aksine, Haçlı Krallığında *konnetabl* oldukça önemli bir görev olarak görülmüş ve pek çok baron bu görevi ifa etmişti. Marşal ise genel manada *konnetablin* yardımcısı olarak görev yapmaktaydı. Savaş sonunda kazanılan ganimetlerin dağıtılması onun göreviydi. Demirkent, *çemberlaynın* saray nazırı olarak görev yaptığını belirtir. Kralın harcamalarının kontrolü ona verilmiştir. Ayrıca sarayın masraflarıyla da o ilgilenmiştir. Bir diğer görevli olan *viskont* ise taşranın idari ve mali işlerinden sorumlu olan memurdu. *Matheseb* ise *viskontun* vekilliğini yapmıştır. Güvenlik kuvveti olarak görev yapan *sergantlar* ise bu iki memura bağlı olarak çalışmışlardır.²²⁵

Birçok kuşak boyunca kökleşmiş gelenekleri takiben, köylüler ve Frank yetkililer arasındaki tüm iletişim, ilgili bölgenin kendi yerel topluluklarının saygın üyelerince sağlanacaktı. 'Reis' olarak adlandırılan bu unvan, genellikle bir köy ileri gelenlerine veya yaşlısına verilmiştir. Riley-Smith reis unvanı verilen kişilerin genelde yerli Hristiyanlardan seçildiğini belirtir.²²⁶ Riley-Smith reis unvanını iki gruba ayırırken bir grubun şehirlerde bulunduğunu ve özellikle mahkemelerde görev aldığını aktarmaktadır.²²⁷ Reise bu işte benzer etnik kültürden eşitlerden oluşan on iki üyeli bir jüri yardımcı oluyordu. Herhangi bir

²²⁴ Ebru Altan, "Haçlı Devletlerinde (Outremer) Kullanılan Unvanlara Dair", *Tarih Dergisi*, S. 71 (2020), s. 77.

²²⁵ Demirkent, "Kudüs Haçlı Krallığında Devlet İdaresi", ss. 256-57; Altan, "Haçlı Devletlerinde (Outremer) Kullanılan Unvanlara Dair", ss. 77-79.

²²⁶ Riley-Smith, *The Crusades: A Short History*, s. 66.

²²⁷ Jonathan Riley-Smith, "Some Lesser Officials in Latin Syria", *The English Historical Review*, C. 87, S. 342 (1972), ss. 2-7.

dava konusu sadece köyü ve köylüyü ilgilendiriyorsa Frank yasaları yerine bölgenin geleneksel uygulamaları üzerinden karar veriliyordu. Aksi takdirde hem davacı hem de davalı daha üst mahkemeye yönlendiriliyordu.²²⁸ Köylerde görevli olanlar ise köyün genel idaresiyle meşgul olmuşlardır.²²⁹ Bazı durumlarda bir reisin birden fazla köyden sorumluluğu olduğu örnekler de bulunmaktadır.²³⁰ Hasatların düzgün işlenmesini denetlemek ve genel olarak köyün idaresini sağlamak onun sorumluluğuydu. İbni Cübeyr, Akkâ'dan bir fersah uzaklıkta bir arazide konakladıklarını ve kervandakilere ziyafet veren kişinin Fransızlara ait olan araziye işleyen Müslümanların başına getirilmiş olan bir reis olduğunu söylemektedir.²³¹

Reislerden başka yerel halk ile idarecileri arasında iletişimi sağlayan diğer görevliler ise tercümanlardı. Bu tercümanlara *dragoman* adı veriliyordu- ki bu kelime tercüman kelimesinden türemiş olmalıdır- ve bu kişiler de bölgede etkin rol oynuyorlardı.²³² Daha önceki dönemlerde bu görev Müslüman idareciler tarafından da kullanılmaktaydı ve Franklar tarafından da benimsenmişti.²³³ Bu kişiler Fransızca bilmeyen yerel halk ile Frank derebeyleri arasında bir tercüman ve aracılık rolü üstleniyorlardı. Bu zaman içinde olgunlaşmış yöntemi kullanarak Haçlılar, hem yerli kentli nüfusu tarafından uygulanan pek aşına olmadıkları çeşitli uygulamalara doğrudan dahil olmamakta, hem de yeni tebaaları ve diğer Müslüman topraklardan gelen tüccarlarla iletişim kurabilmekteydiler.

²²⁸ İbn Al-Qalanisi, *The Damascus Chronicle of the Crusades*, s. 235; Runciman, *A History of the Crusades*, 1987, Vol. II, s. 323.

²²⁹ Riley-Smith, "Some Lesser Officials", s. 9.

²³⁰ Riley-Smith, "Some Lesser Officials", s. 10.

²³¹ Usāmah Ibn Munqidh, *An Arab-Syrian Gentleman and Warrior in the Period of the Crusades: Memoirs of Usāmah Ibn-Munqidh (Kitāb Al-I'tibār)*, çev. Philip K. Hitti, Columbia University Press, New York 2000, s. 169; İbni Cübeyr, *Endülüsten Kutsal Topraklara*, çev. İsmail Güven, 4. Baskı Selegne Yayınları, İstanbul 2019, s. 223; Amin Maalouf, *The Crusades Through Arab Eyes*, çev. John Rothchild, Schocken Books, New York 1984, s. 85.

²³² Usāmah Ibn Munqidh, *Kitāb Al-I'tibār*, s. 169; Joshua Prawer, "The Roots of Medieval Colonialism", *The Meeting of Two Worlds: Cultural Exchange Between East and West During the Period of the Crusades*, ed. Vladimir Goss, Medieval Institute Publications, Kalamazoo, Mich 1986, s. 28; Riley-Smith, "Some Lesser Officials", s. 15.

²³³ İbn Al-Qalanisi, *The Damascus Chronicle of the Crusades*, s. 323; Prawer, *The Crusaders' Kingdom*, s. 118.

Genellikle yerel halktan seçilen bu tercümanlar toprak sahibinin direkt bir temsilcisi olarak görülüyorlardı. Çeşitli dilleri bilmenin avantajına sahip olan bu tercümanlar hem bölge ve toprağın denetiminde hem de köylüyle kurulacak iletişimde büyük role sahiptiler. Hasat zamanında, bir kâtip ile birlikte, mahsulden ve diğer kiralardan uygun yüzdeleri tahsil etme görevi tercümanlara aitti.²³⁴ Tercüman, efendisi için üç aylık vergi kayıtlarını tutmakla meşgulken, kâtip genellikle toprakla ilgili faaliyetlerle uğraşıyordu. Bu, bir yandan Frank toprak sahiplerinin depolarına ürünlerin transferini güvenli bir şekilde ulaştırılmasını sağlarken bir yandan da yerlilere, bölgenin kontrolünün Haçlılarda olduğunun hatırlatılmasına yardımcı oluyordu.²³⁵

Scribe adı verilen katipler ise iktâlar ve diğer kaynaklardan sağlanan gelirlerin toplanması ve kayıtların tutulması açısından önem arz ediyordu. Riley-Smith bu görevin Müslüman idarecilerden Haçlılara miras kaldığını belirtir.²³⁶ Bu kişiler yerel dilleri de bilmelerinden dolayı genellikle yerli halklardan seçilmiş olmalıydılar. İbni Cübeyr 1184 yılında Akkâ'da bulunduğu sırada gümrükte görevli yapan Hristiyan katiplerden bahseder ve bunların Arapça okuyup yazabildiklerini belirtir.²³⁷

Reis, tercüman ve kâtip gibi görevlileri kullanarak, özellikle kırsal bölgelerdeki idarenin sürmesini ve gelirlerin kesintiye uğramadan ellerine ulaşmasını sağlayan Frank soylular, Avrupa'daki sistemin aksine şehirlerde yaşamlarını sürdürüyorlardı.

²³⁴ İbn Al-Qalanisi, *The Damascus Chronicle of the Crusades*, s. 106; Riley-Smith, *The Crusades: A Short History*, s. 62.

²³⁵ Fulcherius Carnotensis, *Expedition to Jerusalem*, s. 150; Meron Benvenisti, *The Crusaders in the Holy Land*, MacMillan Company, New York 1972, s. 20.

²³⁶ Riley-Smith, *The Crusades: A Short History*, ss. 64-65.

²³⁷ İbni Cübeyr, *Endülüsten Kutsal Topraklara*, s. 223.

3.4. Yargı Sistemi

3.4.1. Burjuva Mahkemeleri (Cour des Bourgeois)

Latin Krallığı için, Levant kıyılarının ticaret trafiğinin kontrolünün kendilerine geçmesinden sonra, tebaasının refahını sağlamak ve adil bir hukuk sistemi kurmak bir zorunluluk haline gelmişti. Frank tebaa ve yerel satıcılar için, liman kentlerinde sık rastlanan kaotik koşullarında adalet ve tüketicinin korunması tam olarak nasıl sağlanabilecekti? Çözüm Burjuva Mahkemelerinin (*Cour des Bourgeois*) kademeli olarak kurulmasında bulundu.²³⁸ Bu mahkemelerde eşitler jürisi (*jury of peers*) sistemi uygulanıyordu. Bir suçla itham edilen kişinin yargılanmasında kendisiyle aynı etnik veya dini inanışa mensup kişiler jüride görev alıyorlardı. Bu sistem çoğunlukla adil ve tarafsızdı. Buna ek olarak, tanıklıkları üzerine yemin etmesi gereken her şahıs kendi kutsal kitapları üzerine yemin edebiliyordu.²³⁹ Bu sadece eşitliği sağlamakla kalmadı, aynı zamanda Haçlılar ve kendilerine bağlı bölge nüfusu arasındaki hassas güven bağının korunmasına da büyük ölçüde yardımcı oldu. Ancak, jüri seçimi ve delillerin doğrulanması gibi adil uygulamalara rağmen, elinde kızgın demir tutma, suya batırılma (*ordeal by water – su ordali*) ve davalılar arasında düello yapılması gibi Orta Çağ Avrupası'nda uygulanan bazı gelenekler de burada devam ettirildi. Bunların bazılarını şahit olan Üsâme eserinde düello ve su ordali hakkında bilgi vermektedir. Hırsızlara yardım ettiği iddia edilen bir Frank, kral Foulques'tan düello ile yargılanma talep etmiş ve talebi kabul eden kral iktâ olarak araziye verdiği kişiden zanlı ile dövüşecek birisini seçmesini istemiştir. Viskont genç ve güçlü bir demirciyi seçmiş ve zanlının karşısına çıkartmıştır. Demircinin zanlıyı öldürmesinden sonra lord tarafından kendi pelerini ona verilmiş ve lord onu atının arkasına alarak götürmüştür. Öldürülen zanlı ise boynundan bir ip bağlanıp sürüklenerek götürülmüş ve asılmıştır. Diğer bir örnek ise Frank hacılara saldırdığı iddia edilen bir gencin yargılanmasıdır. Bir Frank ile

²³⁸ Runciman, *A History of the Crusades*, 1987, Vol. II, s. 301.

²³⁹ Usâmah Ibn Munqidh, *Kitâb Al-I'tibâr*, ss. 93-94; Thomas A. Archer, Charles L. Kingsford, *The Crusades: The Story of the Latin Kingdom of Jerusalem*, G. P. Putnam's Sons, New York 1984, s. 126.

evli olan ve onu öldüren annesiyle beraber Frank hacılara saldıran ve onları öldüren bu genç, Frank usullerine göre yargılanmıştır. İçi su doldurulan bir fıçıya bırakılan genç eğer suya batar ise omuzlarına bağlı bir ip ile yukarı çekilecek suçsuzluğu ortaya çıkacaktır, eğer batmaz ise suçlu olduğuna kanaat getirilecektir. Suya batmak için çok çabalayan genç bunu bir türlü başaramadı ve kendisine verilecek cezayı kabullendi. Verilen cezaya göre ise gözlerine mil çekilerek kör edildi.²⁴⁰

Burjuva Mahkemelerine kral veya bölgenin hâkimi tarafından atanmış bir yönetici- ki bu yönetici genellikle *reis* olarak adlandırılmıştır- veya viskont başkanlık ediyordu.²⁴¹ Viskontun diğer görevleri arasında mal ve hizmetlerin bölgeden güvenli bir şekilde geçişini denetlemek, yasaları uygulamak ve düzeni sağlamak yer alıyordu. Yüce Divan'ın (*Haute Cour*) düzensiz yapısının aksine Burjuva Mahkemelerinde, gelecek davalarda da emsal olması adına hemen her şeyin kayıt altına alınmasına ve muhafaza edilmesine çaba gösteriliyordu.²⁴² Mahkeme lordun Latin tebaası içerisinde seçtiği on iki jüri üyesinden müteşekkildi. Yüce Divan'ın aksine burada görülen tüm davaların kayıt altına alınmasına özen gösterilmiştir. Mahkeme özel günler hariç pazartesi, çarşamba ve cuma günleri toplanmıştır.²⁴³ Sadece tebaa veya tüccarlar arasındaki değil bir asil ve ahâli arasından birinin davasına da bu mahkemeler bakmıştır.²⁴⁴

3.4.2. Ticaret Mahkemeleri (*Cour de la Fonde*)

Burjuva Mahkemelerinin yanı sıra adalet duygusunu yeniden teyit etmek isteyen Franklar, ticaret standartlarını korumak için yardımcı bir yargı organı da geliştirdi. *Cour de la Fonde* adı verilen bu Ticaret Mahkemelerinin işlevi, şehir pazarlarında yapılan ticaretlerde meydana gelen birçok işlemin ve alım satımın

²⁴⁰ Usāmah Ibn Munqidh, *Kitāb Al-I'tibār*, ss. 167-69.

²⁴¹ Benvenisti, *The Crusaders in the Holy Land*, s. 20.

²⁴² Prawer, *The Crusaders' Kingdom*, s. 147.

²⁴³ Demirkent, "Kudüs Haçlı Krallığında Devlet İdaresi", s. 255.

²⁴⁴ La Monte, *Feudal Monarchy*, ss. 105-8; Peter W. Edbury, *John of Ibelin and the Kingdom of Jerusalem*, The Boydell Press, Woodbridge 1997, s. 166.

sorunsuz bir şekilde yürütülmesini denetlemektir.²⁴⁵ Bu sistem de viskont ve ona yardımcı olan bir çavuş veya *matheseb*²⁴⁶ tarafından yönetiliyordu. Bu iki yetkili sürekli olarak doğru ve adil ağırlıkları ve ölçüleri, ürün kalitesinin denetlenmesi, bölge güvenliğinin sağlanması ve Burjuva Mahkemelerinde görev yapmak üzere tanık ve jüri üyeleri temin edilmesinde yetkiliydiler.²⁴⁷ Bunun dışında satış kayıtları, ticari anlaşmalar ve vergi kayıtları bu mahkemece yapıldı. Mahkeme bir *bailli*²⁴⁸ ve altı hâkimden oluşur, herkes kendi din kitabı üzerine yemin ederdi.²⁴⁹

3.4.3. Yerel Mahkemeler (Cours des Syriens - Cour de Rais)

Yerli Hristiyanlar, Krallığın ilk yıllarında kendi kanunlarınca kendi mahkemelerinde yargılanıyorlardı. Mayer bu mahkemelerin *Cours des Syriens* ve *Cour de Rais* olarak adlandırıldığını fakat buralarda sadece Yerli Hristiyanların değil Müslümanların davalarının da görüldüğünün muallak olduğunu, kesin bir bilgi olmaması sebebiyle bunun genelde okuyucuya bırakıldığını belirtir.²⁵⁰ Bu mahkemeler yerli bir jüriden ve mahkeme başkanı olarak da bir reisten oluşuyor ve bir uzuv veya can kaybı olmayan düşük seviyedeki davalara bakıyordu. Bu mahkemeler şehirlerde zaman içerisinde *Fonde* mahkemelerine aktarılmış ve sadece taşrada bazı yerlerde kalmıştır.²⁵¹ Yerli Hristiyanlar belli bir noktaya kadar kendi mahkemelerine sahip olsalar da Frank yasalarına göre Müslüman ve Yahudilerden farklı tutulmamışlardı. Frank ve Frank olmayan kavramı burada önemlidir. Günlük yaşamda bu Hristiyanlar, Müslüman ve Yahudilere göre daha rahat olsalar da yasalar önünde diğerleriyle aynı statüde yer alıyorlardı.²⁵² Onların

²⁴⁵ Archer, Kingsford, *The Crusades: The Story of the Latin Kingdom of Jerusalem*, s. 126.

²⁴⁶ Bu ifade “muhtesip” kelimesinin bozulmuş bir hali olmalıdır.

²⁴⁷ Riley-Smith, *The Crusades: A Short History*, s. 66.

²⁴⁸ Krallığın bir eyaleti üzerinde adalet ve askeri yetkileri kullanan kraliyet memuru

²⁴⁹ Demirkent, “Kudüs Haçlı Krallığında Devlet İdaresi”, s. 255.

²⁵⁰ Hans Eberhard Mayer, “Latins, Muslim and Greeks in the Latin Kingdom of Jerusalem”, *History*, C. 63, S. 208 (1978), s. 185.

²⁵¹ La Monte, *Feudal Monarchy*, s. 108.

²⁵² Joshua Prawer, “Social Classes in the Crusader States: The Minorities”, *A History of the Crusades-The Impact of the Crusades on the Near East*, ed. Kenneth Setton, Wisconsin University Press, Wisconsin 1985, Vol. V, s. 71.

da aynı Müslümanlar ve Yahudiler gibi Yüce Divan önünde kadın-erkek fark etmeksizin şahitlikleri kabul edilmiyordu.²⁵³

3.4.4. Zincir Mahkemeleri (*Cour de la chaine*)

Haçlı Devletlerinin toprakları genişledikçe, Levant'taki Frank toplumunun istikrarına yardımcı olmak için kurulmuş başka bir mahkeme ortaya çıktı. Bu özellikle deniz ticareti ve denizcilikle ilgilenen yasal bir yapıydı. Ticaret Mahkemeleri gibi Kral I. Amaury'nin (1163-1174) hükümdarlığı sırasında ortaya çıkan bu yapı, kıyı kentlerinin geceleri limanlarını kapatmak için kullanılan zincirlerden yola çıkarak Zincir Mahkemesi (*Cour de la chaine*) olarak biliniyordu.²⁵⁴ İbni Cübeyr, Sur kentinin limanında bu zincirleri gördüğünü ve bunların iki kule arasında gerili olduğunu, zincir gergin olduğunda geçmenin imkansız olduğunu fakat zincir gevşetildiği zaman gemilerin giriş ve çıkış yapabildiğini aktarmaktadır.²⁵⁵ Bu yapı, krallık içinde bulunan tüm ticaret ve hac gemileri için bir merci olarak hizmet veriyordu. Temel işlevlerinden biri, malların farklı sebeplerle yıkıma uğraması veya korsanlık sebebiyle ortaya çıkan zararların görüşülmesiydi. Gelirini gümrük vergileri ve liman demirleme ücretleri oluşturuyordu. Bunun dışında, mahkeme, adil davranılmayan veya Haçlı topraklarında kaldıkları sırada tacize uğrayan denizci tüccarların şikayetlerini dinliyordu.²⁵⁶

3.4.5. Kilise ve Konsolosluk Mahkemeleri

Yukarıda belirttiğimiz yargı organlarına ek olarak Kilise ve Konsolosluk Mahkemeleri de kurulmuştu. Kilise Mahkemeleri Katolik inancı, evlilik, dini kurallar ve vasiyet gibi konuların yanında şövalye tarikatlarının davalarına bakarken, Konsolosluk Mahkemeleri özel izinlerle kurulan ve imtiyaz sahibi İtalyan Ticaret Kolonilerinin kendi içindeki davalara bakıyorlardı. Venedik, Pisa

²⁵³ Usta, "Haçlılar ve Doğu Hristiyanları Arasındaki İlişkiler", s. 391.

²⁵⁴ Prawer, "The Roots of Medieval Colonialism", s. 155.

²⁵⁵ İbni Cübeyr, *Endülüsten Kutsal Topraklara*, s. 226.

²⁵⁶ İbni Cübeyr, *Endülüsten Kutsal Topraklara*, ss. 223-24; Runciman, *A History of the Crusades*, 1987, Vol. II, s. 302; Demirkent, "Kudüs Haçlı Krallığında Devlet İdaresi", s. 256.

ve Cenova topluluklarının ardından ilerleyen yıllarda Marsilya ve Barselona kolonilerine de bu hak verilmişti. Bir İtalyan ve Frank arasındaki dava direk olarak Konsolosluk Mahkemeleri yerine davacı tarafın mahkemesince görülüyor fakat büyük suçlar her zaman Burjuva Mahkemelerine götürülüyordu.²⁵⁷

3.5. Toprak ve Vergi Sistemi

Haçlı Devletlerindeki feodal topraklar, ‘*carruca*’ olarak adlandırılan birimlerde ölçülüyordu.²⁵⁸ Yaklaşık seksen ila yüz dönümlük bir alana denk düşen ‘*carruca*’, hem Orta Doğu’da hem de Avrupa’da ekilebilir alanların parsellendiği standartlardı. Normanların Sicilya Krallığı içindeki iktâlarını (*fief*) paylaşırma yöntemlerine benzer şekilde, ‘*carruca*’ tarlalarla çevrili küçük ev veya köy grupları olarak sınıflandırıldı.²⁵⁹ Boas, *street village* veya *string village* diye adlandırdığı tek sıra halinde evlerden oluşan yapılardan bahsetmektedir ve bunların bölgede bilinmeyen yapılar olduğundan söylemektedir.²⁶⁰ Haçlılar aynı yaklaşımı kendi arazi dağıtım yapılarında kullandılar.

‘*Casale*’nin alt bölümlerine, ekilebilir arazi anlamında ‘*carrucates*’ veya ‘*ploughland*’ adı veriliyordu.²⁶¹ Kabaca, ‘*carracutes*’ veya ‘*ploughland*’ bir hayvanın bir günde sürebileceği toprak uzunluğu veya bir yıl boyunca bir köylü ve ailesini beslemek için gerekli arazi alanına verilen isimdir.²⁶² Bir bütün olarak bakıldığında, feodal toprakların bu alt bölümleri, Frank kontrolü altındaki kırsal nüfusun nasıl vergilendirileceğini ve hizmete alınacağını gösteren ana kriter olacaktı.

Önceki fatihler tarafından uygulanan birçok yerel gelenek ve davranış şekillerini koruyan Latinler bu alanlarda halk tarafından çok az direnişle

²⁵⁷ Demirkent, “Kudüs Haçlı Krallığında Devlet İdaresi”, s. 256.

²⁵⁸ Preston, *Rural Conditions in the Kingdom of Jerusalem*, ss. 7-8.

²⁵⁹ Prawer, *The Crusaders’ Kingdom*, s. 366.

²⁶⁰ Adrian J. Boas, “Domestic Life in the Latin East”, *The Crusader World*, ed. Adrian J. Boas, Routledge, New York 2016, ss. 551-52.

²⁶¹ Jonathan Riley-Smith, *A History of the Order of the Hospital of St. John of Jerusalem: The Knights of St. John in Jerusalem and Cyprus, c. 1050-1310*, St. Martin’s Press, New York 1967, s. 19.

²⁶² Preston, *Rural Conditions in the Kingdom of Jerusalem*, s. 10.

karşılaştılar ve kolaylıkla gücü elde edebildiler. Köy ve mezra temsilcilerinden beklenen tek şey Haçlı egemenliğinin tanınmasıydı.²⁶³ Daha sonra, belirli bir efendiye mahsulden ne kadar yüzde verimi verileceğine dair talepler yapıldı. Bu vergi karşılığında tebaanın barınma ve korunma ihtiyaçları gideriliyordu.

Bu dolaylı yönetim tarzına devam etmelerinin önemli nedenleri vardı. Bu sayede köylünün ufak tefek problemleri ile ilgilenmekle vakit kaybetmeyip bunun yerine askeri harekatlara hazır olma ve Levant ticaretiyle ilgilenme gibi daha önemli işlerle uğraşabiliyorlardı.²⁶⁴ Ayrıca bölge halkının halen aşına oldukları sistemlerle yönetilmesi Haçlı yönetiminin de bölgesel istikrarı korumasında onlara yardımcı oluyordu. Ne de olsa bir yabancı grup gelip sahip oldukları her şeyi ellerinden almamış ve köylüleri tamamen yabancı oldukları farklı bir yaşam tarzına zorlamamıştı.

Hareketli kıyı ticaret kentlerinde büyük ölçüde değerli servet elde edildiğinden, birçok Haçlı ve ailelerine toprak mülkiyeti yerine gelirlerinin kendilerine ait olduğu iktâlar verildi.²⁶⁵ Şehir giriş ücretleri, liman ve rıhtım ücretleri, kiralar, satış ve gümrük vergileri aracılığıyla elde edilen düzenli bir gelir sayesinde, iktâ sahiplerine rahat bir geçim kaynağı sağlandı. Bu düzenli gelir, Bizans ve Müslümanlarca kademeli olarak mükemmelleştirilen standart muhasebe yöntemlerinde ve fonların artırılmasında bulundu.

Taşra yönetim sistemi mevcut vergi sistemlerinin uygulanmasıyla doğrudan iktâ sistemine benzer bir şekilde uygulandı.²⁶⁶ Derebeylerine yıllık hasatlarından belli bir yüzde ödeyen köylüler, önceki Müslüman idarecileri dönemindeki hayat standartlarında yaşamaya devam ettiler. Bu yüzdeler yaklaşık olarak, tarımsal üretimlerinin üçte biri veya dörtte biri ile üzüm bağlarından,

²⁶³ İbni Cübeyr, *Endülüsten Kutsal Topraklara*, s. 223; Richard, *The Latin Kingdom of Jerusalem*, s. 133.

²⁶⁴ Richard, *The Latin Kingdom of Jerusalem*, s. 139.

²⁶⁵ La Monte, *Feudal Monarchy*, s. 173.

²⁶⁶ İbn Al-Qalanisi, *The Damascus Chronicle of the Crusades*, s. 185; Riley-Smith, *The Crusades: A Short History*, s. 62.

zeytinliklerden veya meyve bostanlarından elde edilen ürünlerin bir yarısı kadardır.²⁶⁷

Bu sistem içerisinde, sahibi oldukları toprakta yaşamlarına gerek olmayan Haçlılar bölgeden doğan gelirlerini almakla yetindiler. Bu sayede askeri hizmetleri için sürekli hazır olan Franklar bol miktarda gelirleriyle şehirlerde görece rahat yaşamlarına devam ettiler.²⁶⁸ Köylerde, Avrupa'da yaptıkları gibi bölgedeki yaşamlarını sürdürebilmek için kendilerine bir malikâne inşa etmek ve günlük işleyişi idare etmek gibi bir sorumlulukları yoktu.

3.6. Güvenlik ve Savunma Yapıları

Haçlı Devletlerinin Levant'ta devam eden varlığı, ancak toplu bir seferberlik ve tahkimat politikasıyla güvence altına alınabilir ve sürdürülebilirdi. Frank soylularının ilk etapta kendi kazanımlarını ön plana çıkaracak girişimlerde bulunmaları sebebiyle, kaynakları kendilerine doğrudan fayda sağlamayan hareketlere harcama konusunda isteksizdiler. Buna rağmen, her an hazır olan bir güvenlik gücünün gerekli olduğunun da farkındaydılar. Ürdün Nehri Vadisi ve Güney Sina bölgesi boyunca kale ve garnizon inşaatı planıyla birlikte zorunlu bir şövalye hizmeti programı oluşturdular.²⁶⁹

Suriye ve Filistin kıyı bölgeleri üzerindeki askeri ve siyasi kontrolleri yavaş yavaş ele geçirmeleriyle Haçlılar, bölgedeki güvenliklerini sağlamış gibi görünüyordular. Fakat bu aldatıcı bir kavramdı. Haçlılar, Antakya, Urfa, Yafa ve Kudüs şehirlerini zapt ettikten sonra, en az bölge yönetimi kadar önemli bir sorun karşılarında duruyordu: savunma.²⁷⁰ Buna ek olarak, bölgesel genişleme arzusu Frankları taşranın kontrolünün nasıl yapılacağı konusunda yeni adımlar atmaya itti. Kentlerin yönetiminde uyguladıklarına benzer bir sistem kullanarak kırsal

²⁶⁷ Usāmah Ibn Munqidh, *Kitāb Al-I'tibār*, s. 185; Hans Eberhard Mayer, "The Wheel of Fortune: Seignorial Vicissitudes Under Kings Fulk and Baldwin III of Jerusalem", *Speculum*, C. 65, S. 4 (1990), s. 871.

²⁶⁸ Fulcherius Carnotensis, *Expedition to Jerusalem*, s. 272; Prawer, "The Roots of Medieval Colonialism", s. 28.

²⁶⁹ King, *Cultural Diffusion*, s. 70.

²⁷⁰ Willermus Tyrensis, *A History of Deeds Done*, 1943, Vol. I, s. 439; Prawer, "The Roots of Medieval Colonialism", s. 37.

bölgede yaşayan yerel halkla da iş birliği içerisinde olmak durumundaydılar. Kentlerde uyguladıkları iç olaylara doğrudan dahil olmama yaklaşımını kullanarak hem bu bölgelerden gelecek gıdaları garanti altına almak istiyor hem de sınırlarında güvenli tampon bölgeler oluşturmuyorlardı. Haçlılar ilk seferin ardından sadece savunma amaçlı olarak değil aynı zamanda vergilerin toplanabilmesi, tarım arazilerinin ve buralarda çalışan köylülerin gözlemlenebilmesi ve kontrol altında tutulabilmeleri için tahkimatlı kuleler ve küçük kaleler inşa ettiler. 1140'lı yıllardan itibaren bu küçük kalelerin yerlerini stratejik noktalarda yer alan daha ihtişamlı ve kuvvetli kaleler almaya başladı, 1153'te Askalân'ın düşmesiyle beraber Frankların taşrada yerleşimleri ortaya çıkmaya başladı. Bu bölgelerde avlulu yapılar ortaya çıktı. Bu yapıların esas amaçları toprak sahibi adına bölgede bulunan kişiler için bir yaşam alanı olmasının yanı sıra aynı zamanda vergi olarak köylüden hasadın veya hayvanların toplandığı yer olarak hizmet vermesiydi. Önemli örneklerinden biri bugün halen kalıntıları görülebilen Hospitalier tarikatına ait Kudüs'ün dışında kalan *Aqua Bella*'dır.²⁷¹

Latin aristokrasisi ve soyluları, krallığın ortak savunmasını sağlamanın yanı sıra, bu sınır kalelerinin yakınlarında yerleşecek topluluklar bulmayı da arzuladılar. Duvarlarla çevrili, güvenli sığınakların varlığının Latin krallığında ekonomik büyümeyi kolaylaştıracağını umuyorlardı. Sadece fazladan mahsul ve erzak üretme potansiyeline sahip değillerdi, aynı zamanda seyahat eden Müslüman kervanları ve hacıları için geçiş noktaları ve sığınaklar olarak da hizmet edeceklerdi.²⁷²

Savunma işlevi açısından bakıldığında, kaleler inşa etmenin ana amacı, Frankların düşmanları tarafından başlatılan herhangi bir türden hücum veya büyük ölçekli harekata ilişkin yeterli ön bilgiye sahip olmalarına izin veriyordu. Bu bölgesel kaleler ki bunlara karakol da denilebilir, güvercinler ve işaret kuleleri

²⁷¹ Boas, "Domestic Life in the Latin East", s. 551.

²⁷² Thomas Boase, *Kingdoms and Strongholds of the Crusaders*, Bobbs-Merrill, New York 1973, s. 85.

kullanarak birbirlerine haber veriyorlardı.²⁷³ Bu yöntemler, herkesin hızlı bir şekilde savaş güçlerini toplamalarını ve gecikmeden düşmanlarının karşısına çıkmalarını sağlıyordu.

Haçlıların inşa ettiği kaleler hem savunma amaçlı hem de düşmanlarının gözlerini korkutacak yapılar olarak tasarlandı. Sarp kayalıkların, tepelerin ve antik yapıların temellerin üzerine inşa edilen bu kaleler, Orta Çağ döneminin en güzel tahkimat örneklerinden bazılarını oluşturacaklardı.²⁷⁴ Franklar, Batı'dan zorlu yolculukları esnasında, Bizans askeri mimarisinin boyutlarından ve özgünlüğünden oldukça etkilenmişlerdi. Sadece 'mütevazı' özel kalelere aşına olan Birinci Haçlı Seferi liderleri ve ordularının, Konstantinopolis, İznik ve Antakya'nın surlarla çevrili ihtişamından büyülenmeleri şaşırtıcı değildi.²⁷⁵ Burada Haçlılar için zorluk, Bizans tahkimatının yapılarını ve inşa yöntemlerini Kutsal Topraklarda yeni elde ettikleri konumlarda uygulamaktı.

Genel asker sayıları çok da fazla olmadığından kalelerini az sayıda müdafî tarafından savunulabilecek noktalara konumlandırmaları gerekliydi. Bu sebepten tahkimatlarını genelde bölgenin eski yapıları üzerine kurdular.²⁷⁶ Bu eski yıkıntılar ve kayalık temeller onlara hem çok değerli bir zaman kazandırıyor hem de askeri hazırlıklarını daha hızlı yapmalarını kolaylaştırıyordu.

XII. yüzyılın başlarında inşa edilen Haçlı kaleleri temel bir tasarıma sahipti: kalın bir taş duvarla çevrelenmiş merkezi bir kule veya iç kale.²⁷⁷ İç kalenin amacı, Frank savunucuları barınma ve korunmalarını sağlamakken duvarlarla çevrili alan içinde kalan kısım ise siviller için güvenli bir sığınak

²⁷³ İbn Al-Qalanisi, *The Damascus Chronicle of the Crusades*, s. 334; Urban T. Holmes, "Life Among the Europeans in Palestine and Syria in the Twelfth and Thirteenth Centuries", *A History of the Crusades – The Art and Architecture of the Crusader States*, ed. Kenneth Setton, Wisconsin University Press, Wisconsin 1977, Vol. IV, s. 31.

²⁷⁴ Thomas E. Lawrence, *Crusader Castles*, Michael Hagg, London 1986, s. 83.

²⁷⁵ Fulcherius Carnotensis, *Expedition to Jerusalem*, s. 79; Runciman, *A History of the Crusades*, 1987, Vol. II, s. 21.

²⁷⁶ Usamah Ibn Munqidh, *Kitāb Al-I'tibār*, s. 234; Archer, Kingsford, *The Crusades: The Story of the Latin Kingdom of Jerusalem*, s. 361.

²⁷⁷ Lawrence, *Crusader Castles*, s. 64.

görevi görüyordu.²⁷⁸ Bu ilk kalelerin çoğunluğu asiller tarafından kontrol edilmesine rağmen, yeni doğmakta olan Haçlı Devletlerine paha biçilmez bir hizmet sağladılar. Stratejik noktalarda bulunan bu Haçlı kaleleri hem ana güzergâhlar için bir kesişim noktası oluşturuyor hem de Levant limanlarını için oldukça önemli bağlantı noktaları oluşturuyorlardı.²⁷⁹

Sınırlarda yaşanan tâcizler, bazı kalelerin Haçlılarca kaybedilmesi, iktâların sık sık soylular arasında el değiştirmesi yaygın hale geldikçe ve özellikle 1148 yılında II. Haçlı Seferi ordularının başarısız Şam kuşatması sonucunda bölgesel kaleler boşalmaya başladı ve Levant'ın bir zamanlar yeterince korunan sınırları artık saldırılara karşı savunmasız hale geldi. Fakat Tapınak Şövalyeleri gibi şövalye tarikatlarının kurulması ve pek çoğunun bu kalelere nakledilmesi sonucunda sorun hızlıca kontrol altına alınmış oldu. Korumak zorunda oldukları bir aileye sahip olmamaları, bol miktarda mâli gelire sahip olmaları ve hayatlarının geri kalanını Kutsal Toprakların savunmasına adanmış olmalarından dolayı bu silahlanmış 'keşişlerin' güven verici varlıkları kale inşa tekniklerinde yeni bir dönemin başlangıcı oldu.²⁸⁰

Haçlı kalelerinin mimarisinde ve şeklinde yenilikler ortaya çıktı. Bu yenilikler Latin, Bizans ve İslami tekniklerin bir birleşiminden müteşekkil bir savunma hattı kuruyorlardı.²⁸¹ Bu kaleler genellikle çift sıra takviyeli duvarlar, dairesel koruma kuleleri, '*portcullis*' denilen demir parmaklıkların birleşiminden oluşan kayar kapılar, dik eğimli yollar, arasından ok atılmasını sağlayan mazgallar, erzak ve hayvanların saklanabilmesini sağlayan büyük mahzenler ve en önemlisi zorlu kuşatmalar sırasında su ikmalini güvence altına almak için oluşturulmuş yağışlardan elde edilen suyun toplanmasını ve biriktirilmesini mümkün kılan sistemlerden oluşuyordu.

²⁷⁸ Fulcherius Carnotensis, *Expedition to Jerusalem*, s. 216; Riley-Smith, *The Crusades: A Short History*, s. 77.

²⁷⁹ İbn Al-Qalanisi, *The Damascus Chronicle of the Crusades*, s. 199; Prawer, "The Roots of Medieval Colonialism", ss. 20-21.

²⁸⁰ Philip Hitti, *Syria: A Short History*, MacMillan Company, New York 1959, s. 191.

²⁸¹ Usāmah Ibn Munqidh, *Kitāb Al-I'tibār*, s. 85; Boase, *Kingdoms and Strongholds of the Crusaders*, s. 82.

Franklar tarafından kale tasarımına eklenen en önemli özellik ‘*meurtrieres*’ veya ‘*murder holes*’ adı verilen mazgallardı.²⁸² Bu metot oldukça zalim ama savunma açısından da bir o kadar etkiliydi. Kapı girişlerinin tavan kısımlarına açılan deliklerden, bu noktaya kadar ulaşmayı başarmış düşmanlarının üstüne ok, taş ve hatta erimiş zift ve kızgın yağ dökerek onları çaresiz bırakıyorlardı.²⁸³

Barış zamanlarında ise Haçlı ve Müslüman idareciler arasında dostane ilişkiler yaşanabiliyordu.²⁸⁴ Pek çok kez, turnuvalarda birbirlerine meydan okudular, birlikte avlandılar ve karşılıklı güvenli davranış sözü verdiler.²⁸⁵

Askeri durumlar dışında, bu ateşkes dönemlerinde iki taraf arasında ortaya çıkan muhtemelen en kalıcı olaylardan biri evliliklerdi. Her ne kadar Latin soylular evliliklerini yine Latinlerle yapsalar da alt kademelerde bulunanların bölgeden insanlarla evlendikleri görülebilmekteydi.²⁸⁶ Bu Batılı ve Doğulu arasındaki evliliklerden doğanlar ‘*poulain*’ adı verilen yeni bir kuşak ortaya çıkardılar. Bu hibrit nesil Doğu kültürünün farklılıklarını anlamada ve ona uyum sağlamada ‘*Outremer*’ bölgesinin gelecekteki yapısının değişmesinde oldukça etkili oldular.²⁸⁷

²⁸² İbn Al-Qalanisi, *The Damascus Chronicle of the Crusades*, s. 199; Lawrence, *Crusader Castles*, s. 63.

²⁸³ Riley-Smith, *The Crusades: A Short History*, s. 82.

²⁸⁴ Usāmah Ibn Munqidh, *Kitāb Al-I‘tibār*, s. 167; Dana C. Munro, *The Kingdom of the Crusaders*, D. Appleton-Century Company, New York 1935, s. 114.

²⁸⁵ Usāmah Ibn Munqidh, *Kitāb Al-I‘tibār*, s. 226; Holmes, “Life Among the Europeans”, s. 22.

²⁸⁶ Willermus Tyrensis, *A History of Deeds Done*, 1943, Vol. II, s. 213; Prawer, *Crusader Institutions*, ss. 118-19.

²⁸⁷ Fulcherius Carnotensis, *Expedition to Jerusalem*, s. 271; Raymond C. Smail, *The Crusades in Syria and the Holy Land*, Camelot Press, Southampton 1973, s. 65.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. KUDÜS HAÇLI KRALLIĞININ SOSYO-EKONOMİK VE KÜLTÜREL YAPISI

Haçlılar, kuzeyde Antakya ve Urfa, güneyde Trablus prenslikleri ile Kudüs'te Latin Krallığı'nı kurduklarında, çok çeşitli iklimsel farklılıklar barındıran bir araziye sahip oldular. Toprakları, Akdeniz'in iklimini ve büyük kurak toprakları ikiye bölen bir noktadaydı. Kıyı şeridi, verimli nehir vadileri, dağlar ve çöllerin benzersiz bir kombinasyonuna sahip olmaları Haçlılara hem tarım anlamında hem de stratejik olarak pek çok avantaj sağlıyordu.²⁸⁸ Mevsimler Avrupa'daki gibi ani değildi. Bunun yerine, kuru ve sıcak yazlar yavaş yavaş ılıman, yağışlı kışlara dönüyordu. Anadolu'nun karlı dağlarının yanında Lübnan ve Hermon dağlarından, tüm bölge için hayati önem taşıyan Fırat, Asi ve Ürdün nehirleri ortaya çıkıyordu. Bu kaynaklar, mevsimsel yağışlarla birlikte toprağı suluyor ve yerleşimin devam etmesini sağlıyordu.²⁸⁹ Bu değişken iklim bataklık alanlarının, rüzgârlı bozkırların, ormanların ve çalılık arazilerin ortaya çıkmasını sağlıyordu. Bu efsanevi ve cömert bölge üzerindeki kontrol, Haçlılara muazzam fırsatlar sundu. Artık Franklar topraktan hangi şekilde ve derecede yararlanacağına karar vereceklerdi.

Bu bölümde iki farklı husus incelenecektir. İlk önce Haçlıların bu çok farklı etnik ve dini yapılar barındıran köylü nüfus üzerinde bölgenin geleneksel yönetim yapıları ve tarım şeklini kendi uygulamalarına uyarlayarak nasıl etkili bir taşra yönetimi kurdukları irdelenecektir. İkinci olaraksa Haçlıların bölgedeki sürekli güvenlik ihtiyaçlarının sınır kale ağıyla nasıl çözülmeye çalışıldığı incelenecektir.

²⁸⁸ Willermus Tyrensis, *A History of Deeds Done*, 1943, Vol. II, s. 6; Richard Carrington, *The Mediterranean: Cradle of Western Culture*, Viking Press, New York 1971, s. 16.

²⁸⁹ Anonim, *Gesta Francorum*, s. 43; Smail, *The Crusades in Syria and the Holy Land*, s. 88.

4.1. Ekonomi

Büyük şehir yaşamı Franklar için büyük ölçüde yabancıydı bir olguydu. Bizans başkenti Konstantinopolis'te şahit oldukları kozmopolit atmosfer ve yüksek yaşam standardına tanık olmak dışında, sadece bir feodal ekonomiyi sürdürmenin yollarını ve yükümlülüklerini bilerek Doğu'ya geldiler.²⁹⁰ Bu deneyimsizliklerinin yanında, sürekli dışarıdan müdahale, mahsul kıtlıkları ve doğal afetlerden kaynaklanan tehditlere karşı teyakkuzda olma zorunlulukları vardı. XI. yüzyılın sonlarında Avrupa'daki parasal kaynaklar büyük ölçüde takas ve aynı ödeme uygulamalarına dayanıyordu. Özellikle altın gibi madeni paraların ve ticaret senetlerinin geniş çaplı kullanımı, sonraki nesiller tarafından kullanılan yenilikler olacaktı.²⁹¹ Bununla birlikte, Frank prensliklerinde ve Kudüs Latin Krallığında, altına dayalı bir takas sistemi mevcuttu. Roma dünyasının değişiminin yol açtığı çalkantılar ve buna müteakip İslam devletlerinin egemenliği altında geçen dönem aslında bölgeyi çok da büyük oranda olumsuz anlamda etkilememişti.

Bu farklı ekonomik yapının yanında bölgenin ticareti de Franklar için alışlagelmişin dışındaydı. Levant kıyı şeridinin tamamı çok sayıda limana ve büyük denizcilik kentlerine sahipti. Bölgenin deniz ticareti tarihsel dönemler boyunca devam etmişti ve şimdi de kesilmesi düşünülemezdi. Burada ticareti sürdürmeleri kendi geleceklerini de güvence altına alabilmeleri için büyük önem arz ediyordu.

Daha da önemlisi, önceki fatihler tarafından kullanılan yerel yönetim uygulamaları ve sistemleri Haçlılar geldiğinde biranda tamamen ortadan kalkmadı.²⁹² Haçlılar, büyük ölçüde, bu sistemlerin devamlılıklarını sürdürme ve teşvik etme yoluna gittiler. Öyle ki Bizans ve İslam devletlerinin bölgede uzun yıllar boyunca geliştirdiği vergi toplama ve muhasebe yöntemlerini kullanmayı ve

²⁹⁰ Fulcherius Carnotensis, *Expedition to Jerusalem*, s. 272; Benvenisti, *The Crusaders in the Holy Land*, s. 371.

²⁹¹ Chris Wickham, *Ortaçağ'da Avrupa - Batı Roma İmparatorluğu'nun Dağılmasında Reformlara Kadar*, çev. Nilüfer Epçeli, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2019, ss. 207-9.

²⁹² Usāmah Ibn Munqidh, *Kitāb Al-I'tibār*, s. 169; Riley-Smith, *The Crusades: A Short History*, s. 65.

bölge halkı arasında dostane bir ticaret sistemi kurarak bölgenin yeniden canlanması ve refaha kavuşması yoluna gitmeyi tercih ettiler. Ticaretin bölge için önemi oldukça büyüktü. Halkın refahının artması, bölgede bulunmayan ihtiyaçların karşılanabilmesi için ticaretin kesintiye uğramaması gerekiyordu. Haçlılar da gelirlerinin büyük çoğunluğunu ticarete borçluydular. Bu gelirlerin kesilmesi bölgede kimsenin işine gelmeyeceği için kervanlara saldırma, ticaret yollarını kesme gibi girişimler her zaman sıkıntılara sebep olmuştur. Örneğin, Renauld de Châtillon'un kervanlara saldırarak büyük zararlar vermesi Selahaddin'in ona karşı olan büyük öfkesinin önemli nedenlerinden biridir.²⁹³ Bu sebeple zaman içerisinde tüccarlar rahat hareket eder olmuşlardır. Kervanların Mısır, Dımaşk, Kudüs ve Akkâ gibi bölgelerde sürekli aktif olduklarını İbni Cübeyr'in Müslüman ve Hristiyan tüccarların karşılıklı olarak sürekli gidip geldiklerini ve birbirlerinin bölgelerinde vergilerini ödedikleri sürece kimseye dokunulmadığını söylemesi bu durumu göstermesi bakımından önemlidir. Ticaretin önemini en iyi vurgulayan nokta ise Selahaddin'in Kerak kuşatması olduğu anda dahi İbni Cübeyr kervanların işlediğini görebildiğini söylemesidir.²⁹⁴

4.2. İtalyanların Bölgedeki Ticari Faaliyetleri

Kıyı şeridi üzerindeki kontrol, Avrupalılarının Levant'a seyahatlerini de kolaylaştırdı. Konstantinopolis'ten Anadolu'ya uzanan rota, Selçuklu Türkleri tarafından neredeyse tamamen kapatıldığı için, bu rota üzerinden karadan yapılacak yolculuk güvenli değildi.²⁹⁵ Bizans ordusu, askerleri etkin bir şekilde konuşlandırma ve çeşitli stratejik yerleri ve hacı kervanlarını koruma şansına sahip olmadığından, Kutsal Topraklara güvenli erişim sağlamanın tek yolu deniz yoluyla idi. Hızlı ve güvenilir seyahat ve iletişim ihtiyacı, İtalyan denizci tüccarlarının rakiplerine göre gelişmiş gemileri ve denizcilik deneyimi ile karşılandı. Haçlı Devletlerinin ilk başarılarında ve refahının devam etmesinde

²⁹³ İbni Cübeyr, *Endülüsten Kutsal Topraklara*, s. 34; Seyfettin Kaya, "Renaud De Châtillon'un Kızıldeniz'de Gerçekleştirdiği Haçlı Saldırıları ve Hz. Muhammed'in Naaşını Çalma Girişimi", *History Studies*, C. 12, S. 3 (2020), ss. 1294-98.

²⁹⁴ İbni Cübeyr, *Endülüsten Kutsal Topraklara*, s. 212.

²⁹⁵ Raymond C. Smail, *Crusading Warfare*, Cambridge University Press, Cambridge 1953, s. 24.

etkili oldular. Birinci Haçlı Seferi'nin orduları 1098'de Antakya'nın kapılarına vardıklarında bu İtalyan gemiciler sayesinde silahlandırıldı ve iaşeleri tedarik edildi.²⁹⁶ Ayrıca, Fâtımî donanmasından gelen saldırıları önlemenin yanı sıra Suriye ve Filistin limanlarının daha sonra ele geçirilmesinde de Haçlıların en önemli ortakları olmuşlardı.

Bu değerli hizmetleri karşılığında Ceneviz, Venedik, Amalfi ve Pisalı tüccarlar cömertçe ödüllendirildiler. Sağladıkları önemli yardımlar karşılığında pek çok kazanım elde ettiler. Kısa bir süre içerisinde Yafa, Akkâ, Sur, Beyrut, Trablus ve diğer limanlarda pek çok İtalyan tüccar görünür olmuştu. Anlaşmalarla tüm feodal yükümlülüklerden, vergilerden ve Frank yasalarından muafiyet elde ettiler ve kendi yargı, ekonomi ve dini yönetimlerine sahiptiler. Limanların daha etkili bir gelir yapısına sahip olmasını ve buralarda nüfusun artarak gelişimin ortaya çıkmasını sağlayan onlardı ki uzun yıllardır deniz ticaretinde kazanmış oldukları tecrübe ve bilgilerini adeta bu bölgeye akıtıyorlardı. Bunlara ek olarak pek çok kıyı kentlerinde kendilerine, rahatça ticaret yapabilecekleri pazarlar ve özgür oldukları mahalleler verildi. Kendilerine verilen bölgelerdeki kontrol her haliyle İtalyanlara aitti ve itiraz edilemezdi.²⁹⁷ İtalyan tüccar toplulukları, birçok yönden, Haçlı seferlerinden en yüksek maddi faydayı sağlayan gruplardı çünkü Avrupa'dan gelen ve oraya giden tüm ticari malların taşınması ve satışı ile hacıların yolcuıkları konusunda da bir tekel olarak hareket ediyorlardı.²⁹⁸ Willermus Tyrensis, Venedikle yapılan anlaşmayı tam metin olarak kitabına eklemiştir. İtalyanların kazanımları ve rolleri açısından oldukça önemli olan bu anlaşma Haçlıların Levant'ta tutunabilmek adına ticarete verdikleri önemi gözler önüne sermektedir.²⁹⁹ Bölge sadece deniz ticareti için değil genel bir ticaret yapısı için oldukça yeterliydi. Merkezin Kudüs olduğu ticari yapı daha sürdürülebilir bir kazanç sağlayabilecek olsa da iç kesimlerde sürekli devam eden

²⁹⁶ İbn Al-Qalanisi, *The Damascus Chronicle of the Crusades*, s. 51; Hans Eberhard Mayer, *The Crusades*, çev. Jon Gillingham, Second Edition Oxford University Press, Oxford 1988, s. 181.

²⁹⁷ Richard, *The Latin Kingdom of Jerusalem*, s. 25.

²⁹⁸ Richard, *The Latin Kingdom of Jerusalem*, s. 25.

²⁹⁹ Anlaşmanın tam metni için bkz. Willermus Tyrensis, *A History of Deeds Done*, 1943, Vol. I, ss. 553-56.

çatışmalar ve İtalyanların çıkarlarına ters düşeceğini düşündüklerinden bu sistemi desteklememeleri nedeniyle, ticaret kıyı şeritlerine sıkıştı ve İtalyanların kontrolü altında kaldı. Kudüs Latin Krallığı ise Renauld de Châtillon ve Gérard de Sidon gibi bazı isimlerin cılız girişimleri hariç hiçbir zaman bir donanma kurma ve Doğu Akdeniz ile Kızıldeniz sularında hem askeri hem de ticari güce sahip olma dirayeti gösteremedi.

4.3. Tarım ve Tarımsal Ürünler

Doğu Akdeniz kıyıları ve büyük iç şehirlerdeki kentsel alanlardaki yüksek yaşam standardı dışında, kırsaldaki köylerde ve mezralarda günlük yaşam, birçok yönden Orta Çağ Avrupa'sıyla benzerdi.³⁰⁰ Bu toplulukların ana faaliyeti, ekin yetiştirilmesi ve toprağın işlenmesine odaklanmıştır. Bu görevler, hayvancılığın sürdürülmesi ve peynir, ekmek ve şarap gibi çok çeşitli gıda maddelerinin üretilmesiyle ilgili ek sorumluluklar da barındırmaktadır. Haçlı Devletlerinde, Avrupa'da olduğu gibi, kırsal topluluklar büyük ölçüde kendi kendine yeterliydi. Her yerleşimin kendine ait kuyu veya sarnıç, ortak fırın ve değirmeni vardı.

Kutsal Toprakların iklimi genel olarak düzenli olduğundan, ekim ve hasat üçlü ekim sistemi ile gerçekleştirilmiştir.³⁰¹ Arazinin yerine göre ekim işlemi döngüsel bir yapıda başlıyordu. Avrupa'da uygulanan bu metoda göre üç bölgeye bölünen alanın bir tanesine sonbaharda buğday ve çavdar ekilirken diğer alan ise farklı mahsullerin yetiştirilmesine ayrılıyordu. Üçüncü alan ise nadasa bırakılıyordu. Tarıma elverişli olan arazilerin konumuna bağlı olarak periyodik olarak ekime başlanıyordu. Seçilen alanlar yıl boyunca sürekli olarak işlenirken diğerleri hayvanlar için mera arazisi olarak bırakıldı. Buğday, arpa ve yulaf gibi tahıllar birbirinin peşi sıra tek bir zaman dilimi içinde yetiştirildi. Aynı şekilde, pirinç, darı, keçiboynuzu ve susam gibi tahıllar da aynı anda ekildi. Bu tahıl ürünleri toplanıp yerel makamlara dağıtıldıktan sonra, sebzeler ve çeşitli

³⁰⁰ Fulcherius Carnotensis, *Expedition to Jerusalem*, s. 130; Benvenisti, *The Crusaders in the Holy Land*, s. 215.

³⁰¹ İbn Al-Qalanisi, *The Damascus Chronicle of the Crusades*, s. 185; Prawer, *Crusader Institutions*, s. 172.

baklagiller ekiliyordu. Birkaç çeşit fasulye, bezelye, mercimek, salatalık, soğan, sarımsak ve patates içeren ürünler hasada hazır olduklarında toplanıyor ve ambarlarda muhafaza ediliyorlardı. Nadasa kalan topraklar hayvanların otlatılmasıyla yenilenmiş ve canlanmış oluyordu. Bu sistem sürdürülerek tarımsal arazinin verimliliğinin korunması sağlanıyordu.³⁰²

Meyveler ise mevsimlerin elverdiği sürece yıl boyunca yetiştiriliyordu. Portakal, limon, incir, zeytin, kayısı, erik ve şeftali bahçeleri köy yakınlarında ve nehir vadilerinde bulunabiliyordu. Taşra halkının hayatındaki önemli gıda maddelerinden biri hurmaydı ve hurma ağaçlarıyla tüm Levant boyunca karşılaşmak mümkündü. Mahsul alınamayan veya kıtlık yaşanan dönemlerinde, hurma, herhangi bir insan yetiştiriciliği gerektirmediği için hemen herkes için bir kurtarıcı olmuştur.³⁰³

Sulama için ise, yerel halk büyük ve yavaş hareket eden su çarklarını ekledikleri, Roma döneminden kalma su kemerlerini kullanıyorlardı.³⁰⁴ Su kemerleri olmayan alanlarda Arapça “*šādūf*” olarak adlandırılan kuyu sistemi kullanılıyordu. Bu sistem çiftçileri sulama alanlarına su taşıma işinden kurtararak hem üretkenliği büyük ölçüde artırıyor hem de onları zahmetli bir işten kurtarıyordu. Küçük tarla ve bahçelerde ise keçi derisinden yapılan mataralardaki su hasır sepetler içerisinden dökülüyordu.³⁰⁵ Bu sayede özellikle narin bitkilerin zarar görmesi ve çokça suya maruz kalması önleniyordu.

Levant tarımının bir başka yönü, gözetleme kuleleri veya platformların inşasıydı. Bahçeler veya bağlar içinde merkezi bir konuma inşa edilen bu kuleler sayesinde köylüler düzenli olarak tarlalarının durumunu denetleyebiliyorlardı.³⁰⁶ Bu kulelerin varlığı sayesinde karga veya yırtıcı hayvanlar gibi ekinler için zararlı

³⁰² Anonim, *Gesta Francorum*, s. 431; Mayer, *The Crusades*, s. 154.

³⁰³ Fulcherius Carnotensis, *Expedition to Jerusalem*, s. 146; Prawer, *The Crusaders' Kingdom*, s. 360.

³⁰⁴ İbn Al-Qalanisi, *The Damascus Chronicle of the Crusades*, s. 297; Smail, *The Crusades in Syria and the Holy Land*, s. 88.

³⁰⁵ Archibald Forder, *Daily Life in Palestine: Sites, Scenes and Doings in the Holy Land*, Marshall Brothers, London 1912, s. 40.

³⁰⁶ İbn Al-Qalanisi, *The Damascus Chronicle of the Crusades*, s. 321; Benvenisti, *The Crusaders in the Holy Land*, s. 215.

olabilecek istenmeyen misafirlerle daha rahat başa çıkılabiliyordu. Bağ ve bahçelerinde bu gözetleme noktalarından yararlanan yerli çiftçiler, bölgelerinden geçen gezginlerden ve yabancılardan haberdar olabiliyorlardı.³⁰⁷ Bugün de bölgenin pek çoğunda olduğu gibi her yolcunun bulduğu meyve veya sebzeleri yemesine ve karınlarını doyurmalarına izin verilirdi. Fakat, toplanmış veya depolanmış yiyeceklerin alınmasına izin verilmemekteydi.³⁰⁸

Frank yönetimi altında, bu asırlık tarım sistemi büyük ölçüde değişmeden kaldı. Bölgede üretilen geniş çeşitliliğe ve egzotik tatlara rağmen, Levant'ın gelişen refahına büyük katkıda bulunan üç belirli ürün vardı. Bunlar; şeker kamışı, zeytin ve üzümüdür.

4.3.1. Şeker Kamışı

Eski yaygın fikirlerin aksine, şeker Yeni Dünya'dan gelen yenilikçi bir ürün değildi.³⁰⁹ Güneydoğu Asya'nın yerli bir bitkisiydi. Yüzyıllar boyunca süren Müslüman fetihleri ve ticareti neticesinde, şeker kamışı yavaş yavaş Doğu Akdeniz'e getirildi.³¹⁰ Belli bir dizi iklim koşulları ve sulama sıklığı gerektirdiğinden, bölgedeki her doğal su yolunun veya bataklığın yakınında kamış tarlaları bulunabiliyordu.

Haçlıların gelişiyle birlikte şekerin kullanımı soylu sınıfıyla sınırlı kalmadı. Savaşçıların ve sivillerin büyük bir yüzdesi şeker kamışının tadının farkına varmışlardı ve bu ürünün denizaşırı ticareti içerisinde yer almakta istekliydi.³¹¹ Pek çok kamış tarlası ve üretim merkezi özellikle Akkâ ve Sayda gibi kıyı boyunda yer alan şehirlerde bulunuyordu ancak Celîle ve Ürdün Nehri

³⁰⁷ Fulcherius Carnotensis, *Expedition to Jerusalem*, s. 130; Forder, *Daily Life in Palestine*, s. 50.

³⁰⁸ Forder, *Daily Life in Palestine*, s. 50.

³⁰⁹ Fulcherius Carnotensis, *Expedition to Jerusalem*, s. 272; Prawer, *Crusader Institutions*, ss. 287-88.

³¹⁰ Fulcherius Carnotensis, *Expedition to Jerusalem*, s. 130; Hitti, *Syria: A Short History*, s. 192.

³¹¹ William D. Phillips, "Sugar Production and Trade in the Mediterranean at the Time of the Crusades", *The Meeting of Two Worlds: Cultural Exchange Between East and West During the Period of the Crusades*, ed. Vladimir P. Goss, Medieval Institute Publications, Kalamazoo, Mich. 1986, s. 401.

vadisini çevreleyen alanlarda da fazla sayıda kamış tarlasına rastlamak mümkündür.³¹²

Şeker kamışı sürekli nemli bir toprak talep ettiğinden, başarılı mahsullerin yetişmesi ya doğal yollarla ya da su kemerleri yardımıyla sulanmasına bağlıydı. Şeker kamışları, doğal fidelerden değil, önceden kalan saplardan yetiştiriliyordu. Dizi (*sett*) olarak adlandırılan boru şeklindeki ürün, uzun sıralar halinde düzenleniyor ve olgunlaşmaya ve dallanmaya bırakılıyordu.³¹³ Hasat zamanında, uzun kamışlar kesiliyor ve toplanıyordu. Gelecek yılki mahsulün yetişmesini sağlayabilmek adına kamışlar tabanlarına yakın bir mesafeden kesiliyordu ki böylece yeni mahsul bu taban kısımlarından tekrar uzayıp büyüebiliyordu.

Levant'taki diğer karlı mahsullerde olduğu gibi, şeker kamışı da pazarda satılmadan önce işlenmesi gereken bir bitkiydi.³¹⁴ Hasat edilmiş kamışlar bir işleme merkezine teslim ediliyor ve eşit ölçülü parçalar halinde kesiliyordu. Kesilen saplar hızlı hareket eden silindir değirmenlerde eziliyordu. Ezilmiş kamışlardan elde edilen bitki suyu toplanıyor, süzülüyor ve kaynatma işlemi için hazırlanıyordu. Uzun süren kaynatma, karıştırma ve soğutma işlemi sabır ve dayanıklılık gerektiriyordu. Düz kaplara dökülerek katılaşması sağlanan koyu renkli ve oldukça tatlı olan ve tüketiciye ulaştırılan bu ürün melastı.³¹⁵

Şekerin popülaritesi artmaya başladıkça, yaygın üretimi de arttı.³¹⁶ Yavaş yavaş, bölgenin bir zamanlar çorak olan alanlarında kamış tarlaları ortaya çıkmaya başladı. Bol miktarda su kaynağına erişim, neredeyse sağlıklı bir mahsulü garanti ediyordu ve şekerin benzersizliği çevredeki araziye canlandırıyordu. Haçlı kontrolündeki bölgelerinin bazı kısımlarında, şeker kamışı

³¹² Willermus Tyrensis, *A History of Deeds Done*, 1943, Vol. II, s. 6; Riley-Smith, *A History of the Order of the Hospital of St. John*, s. 433.

³¹³ Willermus Tyrensis, *A History of Deeds Done*, 1943, Vol. II, s. 6; Phillips, "Sugar Production and Trade in the Mediterranean at the Time of the Crusades", s. 401.

³¹⁴ Holmes, "Life Among the Europeans", s. 14.

³¹⁵ Fulcherius Carnotensis, *Expedition to Jerusalem*, s. 130; Preston, *Rural Conditions in the Kingdom of Jerusalem*, s. 43.

³¹⁶ Willermus Tyrensis, *A History of Deeds Done*, 1943, Vol. II, s. 6; Richard, *The Latin Kingdom of Jerusalem*, s. 125.

buğday ve arpa gibi ürünlere alternatif olarak büyük alanlarda ekilir olmuştur.³¹⁷ Belli dönemlerde sağlanan bol hasatlar Levant'ın Latinlerini önemli ölçüde zenginleştirdi.

Latin Krallığına yaptıkları yolculuklardan yanlarında melas ve kesilmiş kamışlar götüren hacılar ve şövalyeler şeker ihracatını ve denizaşırı ticareti büyük ölçüde hızlandırdılar.³¹⁸ Hem Frank üreticiler hem de İtalyan tüccarlar şekerin artan popülaritesinden ve satışından faydalandılar. Avrupalılar, arı sokmalarının olası rahatsızlığına yol açmayan bir tatlandırıcıya yıl boyunca sahip olma fikrinden çok hoşlanmışlardı. Haçlı rejimi büyüdükçe, şekerin önemi ve değeri neredeyse Doğu'ya yapılan silah ve yolcu taşımacılığına rakip oldu.³¹⁹

Paha biçilemez kamış bitkisi, daha sonra Yeni Dünya'nın ekonomik ve siyasi servetini etkileyen başlıca mahsullerden biri haline geldi.³²⁰ Haçlılar bu özel bilgiyi tek başlarına geliştirmediler. Onlar da yerel tebaalarından yöntem ve teknikleri özümseyerek şeker kamışı yetiştirmenin ve işlemenin çeşitli karmaşık yöntemlerini öğrendiler. Yetiştirme şeklini öğrenen ve ürünü değerinin farkında olan Franklar şeker kamışı üretimini genişlettiler.³²¹ Bu genişleme sayesinde elde edilen bol mahsulün bir kısmı Avrupa'ya ihraç edildi ve şeker bu sayede Avrupalıların beslenme alışkanlıklarında kendisine yer bulmaya başladı.

4.3.2. Zeytin

Zeytin ağacı sadece Akdeniz ikliminde yaşayabilir ve gelişebilirdi.³²² Uygarlığın başından beri, birincil gıda kaynağı ve ticaret ürünü olarak hizmet etti. Haçlıların idaresi altında zeytinin meyvesinden ve yağından benzer bir şekilde yararlanılmaya çalışıldı. Haçlılar bölgede hâkimiyetini arttırdıkça zeytinin geniş

³¹⁷ Usāmah Ibn Munqidh, *Kitāb Al-I'tibār*, s. 181; Prawer, *The Crusaders' Kingdom*, s. 363.

³¹⁸ Fulcherius Carnotensis, *Expedition to Jerusalem*, s. 130; Phillips, "Sugar Production and Trade in the Mediterranean at the Time of the Crusades", s. 396.

³¹⁹ Willermus Tyrensis, *A History of Deeds Done*, 1943, Vol. II, s. 6; Benvenisti, *The Crusaders in the Holy Land*, s. 253.

³²⁰ Preston, *Rural Conditions in the Kingdom of Jerusalem*, s. 43.

³²¹ Fulcherius Carnotensis, *Expedition to Jerusalem*, s. 130; Phillips, "Sugar Production and Trade in the Mediterranean at the Time of the Crusades", s. 396.

³²² Anonim, *Gesta Francorum*, s. 28; Benvenisti, *The Crusaders in the Holy Land*, s. 220.

ekim alanlarını kontrol altına almakla kalmıyor ürünün işlenmesinde de tekel haline geliyorlardı.³²³

Zeytinin yağının çıkarılması taş baskı denilen ve bugün halen belli bölgelerde uygulanan geleneksel yöntemle yapılıyordu. Hasat zamanında yerli çiftçiler ağaçların altındaki zemini kumaş bir bezle kaplıyorlar ve sonrasında işçiler, zeytinler dökülene kadar ellerindeki uzun sopalarla meyve yüklü ağaçlara vuruyorlar ya da ağacı sallıyorlardı. Dökülen zeytinler daha sonra çuvallara doldurularak sıkım yerlerine götürülüyordu. Su ile durulandıktan sonra zeytinler bir oluğa boşaltılıyordu ve genellikle bir öküz veya katır tarafından döndürülen büyük bir değirmende yavaşça kırılıyorlardı. Ortaya çıkan ve zeytin hamuru denen ürün büyük, ince dokunmuş çullara toplanıyordu.³²⁴ Üst üste konulan çullar elle döndürülen tahta bir döner presin altına yerleştirilerek yağ çıkarılıyordu. Çıkan yağ yavaş yavaş büyük bir taştan oyulmuş olan olukta toplanıyordu. Daha sonra dar ağızlı büyük seramik kavanozlarda saklanıyordu. Sıkımdan geriye kalan ezilmiş malzeme ise ya çiftlik hayvanlarına yem olarak veriliyor ya da kurutularak ocaklarda yemek pişirmek için kullanılıyordu. Zeytinyağı genel olarak yemekler, aydınlatma ve sabun yapımında kullanılmıştır.³²⁵ Zeytinyağı üretimi dışında zeytinler salamura edilerek yiyecek olarak da sofralarda yerini alıyordu. Ayrıca zeytin ağacından elde edilen kereste dayanıklı ve estetik açıdan oldukça hoştu. Bu sebeple zeytin ağacından elde edilen keresteler gemi yapımında ve dekoratif oyma gibi işlerde de kullanılıyordu.

Bir bütün olarak bakıldığında, zeytin ticareti hem Haçlı soylularının hem de Latin Kralının oldukça iyi gelirler elde etmesini sağladı. Hem Güney Avrupa'daki hem de kendi bölgelerinden gelen talep onlara kalıcı bir pazar ve kolayca yenilenebilir bir kaynak sağladı.

³²³ Usāmah Ibn Munqidh, *Kitāb Al-I'tibār*, s. 181; Preston, *Rural Conditions in the Kingdom of Jerusalem*, s. 37.

³²⁴ Usāmah Ibn Munqidh, *Kitāb Al-I'tibār*, s. 181; Carrington, *The Mediterranean: Cradle of Western Culture*, s. 208.

³²⁵ Usāmah Ibn Munqidh, *Kitāb Al-I'tibār*, ss. 169-70; Forder, *Daily Life in Palestine*, s. 47.

4.3.3. Üzüm ve Şarap

Latin kilisesi, Haçlı toplumunun gelişmekte olan şarap ticaretinin başlıca üreticisi olarak öne çıkıyordu.³²⁶ Şarap, Hristiyan ayinlerinin en önemli sembollerinden birisiydi. Popülerliği hem sıradan insanlar hem de din adamları tarafından oldukça sevilen bir içecek olmasıyla da bağlantılıydı. Sonuç olarak, din adamları, Avrupalı çiftçilerin Kutsal Topraklara seyahat etmeleri ve özel becerilerini bu kadim endüstri için çalışmalarını niyetiyle onları bu yolculuklarında yanlarında götürdüler.³²⁷ Köylülere üzümleri yetiştirebilmeleri için verimli araziler, üzüm bağları ve bölgeye taşınmaları için evler teklif edildi.³²⁸ Yeni gelen Latin çiftçiler, seküler lordlar ve onların yetkilileri yerine, "yöneticiler" olarak bilinen (*dispensator, locator*) yüksek rütbeli din adamları tarafından denetleniyordu.³²⁹ Aynı ırktan oldukları için, köylüler özerk hükümete sahip değillerdi, ancak dini yargı ve vergilere tabi tutulmuşlardı.³³⁰

Haçlılar tarafından kullanılan şarap yapım süreci, Romalılar tarafından mükemmelleştirilen tekniklere benziyordu. İlkbaharda üzüm bağları budanır; yaz ortasında üzüm salkımları hasada hazır hale gelirdi. Zamanlama oldukça önemliydi. Çok erken kesilen üzümler, hafif ve düşük alkol içeriğine sahip şaraplarla sonuçlanıyordu. Tersine, yaz sonunda toplanan kuru üzüm benzeri üzümler, güçlü tatlar ve aynı derecede sarhoş edici şaraplar elde edilmesini sağlıyordu.³³¹

Köylülerin aradığı şey orta olgunluktaki üzümlerdi. Her bağda birkaç gün boyunca olgun salkımlar kesilir ve sepetler içine toplanırdı. Bir ezilme alanına taşınan üzümler, devasa tahta fiçilerde ezilerek yavaş yavaş sapsarlarından ayrılırdı. Asmalardan kalan yapraklar ve sapsarlar, bölgede sahipsiz dolaşmalarına izin verilen

³²⁶ Holmes, "Life Among the Europeans", s. 14.

³²⁷ Prawer, *The Crusaders' Kingdom*, s. 358.

³²⁸ Fulcherius Carnotensis, *Expedition to Jerusalem*, s. 272; Riley-Smith, *The Crusades: A Short History*, s. 62.

³²⁹ Riley-Smith, *The Crusades: A Short History*, s. 62.

³³⁰ Prawer, *The Crusaders' Kingdom*, s. 167.

³³¹ Riley-Smith, *The Crusades: A Short History*, s. 62.

koyun ve keçiler tarafından yenilirdi.³³² Bağıın akla gelebilecek her yönü bir değere sahipti ve hiçbir şey boşa gitmezdi.

Ezilmiş meyvenin özü daha sonra elek benzeri kaplarda toplanırdı ve (zeytinlerde olduğu gibi) bir pres ile yavaşça ezilerek değerli suyu çıkarılırdı.³³³ Fermantasyon, şarabın istenen tatlarına veya belirli renk tonuna bağlı olarak genellikle birkaç hafta veya ay içinde meydana gelirdi. Meşe fıçılarda olgunlaştırılan bitmiş ürün, nihayet süzme amaçlı olarak bir bezden dökülerek satış için hazırlanırdı.³³⁴

Çeşitli pazar yerlerine ve stratejik olarak güçlendirilmiş alanlara taşınan, Levant'ta Kilise destekli bir şarap endüstrisinin tanıtılması, rahiplerin ve din görevlilerinin karşı karşıya olduğu birkaç acil sorunu çözdü. Önemli bir tüketim malzemesi olduğu için Latinlerin neredeyse anlık bir gelir kaynağına sahip olmalarını sağladı, piskoposluk alanlarını genel olarak bağımsız kıldı. Şarap ticareti, soylu olmayan Frank göçmenlerin kutsal topraklara hızla yerleşmelerini ve servetlerini ve dolayısıyla sosyal konumlarını artırma şansına sahip olmalarını sağladı.³³⁵

4.4. Haçlılar ve Yerel Halk

Haçlılar bölgede bir azınlık durumundaydı ve Batı'dan nüfus anlamında çok da fazla yardım alma şansları yoktu. Çözümleri bölgenin kültürel kimliğini yok etmek değil, bilakis o kültüre adaptasyon yoluyla olmak zorundaydı ve yerli halka muhtaç durumda olduklarını çok geçmeden anlamışlardı. Bunun en önemli örneklerinden biri 1101 Haçlı Seferi'nde bölgeye gelmekte olan topluluğun Anadolu içlerinde yok edilmesiyle yeni filizlenmekte olan Haçlı toplumunun büyük bir nüfus katkısından mahrum kalmasında görebilmekteyiz.³³⁶ Bu sebeple

³³² Claude R. Conder, *The Latin Kingdom of Jerusalem, 1099 to 1291 A.D.*, Kessinger Pub, Whitefish, Mont. 2004, s. 183.

³³³ Forder, *Daily Life in Palestine*, s. 45.

³³⁴ Carrington, *The Mediterranean: Cradle of Western Culture*, s. 208.

³³⁵ Prawer, *The Crusaders' Kingdom*, s. 362.

³³⁶ Azîmî, *Azîmî Tarihi*, s. 39.

yerli nüfus ile iyi bir ilişki kurmak veya en azından onların varlıklarını kabullenmek zorundaydılar.

Haçlıların Urfa ve Antakya şehirlerine hâkim olduktan sonra Suriye ve Filistin bölgelerinde ele geçirdikleri yerlerde, özellikle Kudüs'te, şehrin sakinlerini kılıçtan geçirmelerinin kendileri için herhangi bir fayda sağlamayacağını öğrenmeleri uzun sürmedi. Bu halkla bir şekilde birliktelik kurmaları gerekiyordu, zira şehirlerin sakinleri onlardı, taşrada köylerde yaşayan tarlaları işleyen onlardı, tüccarlar ve zanaatkârlar yine bu insanlardı. Ayrıca bu katliamlar yerel halkın gözünde itibarlarına da zarar veriyordu.³³⁷ Zaman içerisinde bir noktaya kadar birliktelik sağladıklarını söylemek yanlış olmayacaktır. Zira evlilikler ve din değiştirme gibi birtakım olgular ileriki yıllarda ortaya çıkmaya başladı. Bunun yanı sıra özellikle Yerli Hristiyanlar olmak üzere yerli halka dönem dönem veya bölgesel olarak bazı imtiyazlar da verildi. En azından önceden sahip oldukları hakları iade edildi.

Yerel halklar Müslümanlar, Yerli Hristiyanlar ve Yahudiler olarak temelde üçe ayrılabilir. Yerli Hristiyanlar ise kendi aralarında Ermeniler, Süryaniler ve Kıptiler olarak ayrılıyorlardı. Süryaniler ise Yakubiler, Nasturiler ve Maruniler olarak farklı kollarla temsil ediliyordu. Rumlar ise Batılılar tarafından genelde Grekler olarak bahsediliyorlardı. Haçlılar bölgeye ilk geldiklerinde Doğulu Hristiyanlar tarafından kurtarıcı olarak görülmüş fakat süreç onlara aksini ispatlamıştır. Zira Kudüs'ün Haçlılarca ele geçirilmesiyle Kutsal Mezar Kilisesi'nde ayin mihrapları bulunan Yerli Hristiyan cemaatlerinin din adamlarının hepsini aforoz edip buradan çıkarttılar. Patrik Daimbert zamanında ise Yerli Hristiyanların kiliseleri ve bu kiliselere ait mülklerine el konuldu, kutsal mekanların hizmetinde ise rahibeler kullanılmaya başlandı.³³⁸ Bu durumun sebebi Batılıların, Yerli Hristiyanları sapkın (*heretic*) olarak görmelerinden kaynaklanıyordu. Lakin zaman içerisinde durum değişmeye başladı çünkü Haçlı devletlerinin varlıklarını sürdürebilmeleri için bu insanlara ihtiyaçları vardı. Bu

³³⁷ Mayer, "Latins, Muslim and Greeks in the Latin Kingdom of Jerusalem", s. 180.

³³⁸ Usta, "Haçlılar ve Doğu Hristiyanları Arasındaki İlişkiler", s. 379.

sebeple I. Baudouin döneminden başlayarak ilerleyen yıllarda farklı hakları iade edildi ya da bazı imtiyazlar tanındı.

İlk önce Yerli Hristiyan cemaatlerinin dinî hak ve özgürlükleri ile ilgili düzenlemeler yapıldı. Bunların kiliselerine çok daha fazla serbestlik tanındı. Yerli Hristiyanlara ait kiliseler Kudüs'teki Latin Patrikliğine görünürdeki bağlılıklarına karşın bütünüyle bağımsız hareket etmek hakkına sahiptiler. Bunların ruhanilerine Haçlılar tarafından beratlar verildi. Kendi içlerinde yaptıkları atamalarda herhangi bir onaya ihtiyaçları yoktu. Ayrıca Latin Kilisesine ait 1/10'luk dime vergisini ödemekten muaf tutulmuşlardı.³³⁹ Her ne kadar Müslümanlar ve Yahudiler gibi baş vergisi ödeseler de bu vergi sayesinde sosyal ve dini hürriyetlerinin yanında askerlik hizmetinden de muaf oluyorlardı.³⁴⁰

Batıdan gelen Haçlılarla bölgedeki insanların evliliklerinde de genelde Yerli Hristiyanlar ön plana çıkmaktadır. Arada farklılıklar olmasına rağmen aynı dine mensup olan tarafların evlilikleri, Müslümanlar ve Haçlılar arasında gerçekleşen evliliklerden daha normal karşılanabilecek olgulardandır. Soylular arasında farklı mezheplerden yapılan evliliklere verilebilecek en güzel örnek II. Baudouin'in Ermeni eşi Morphia ile evliliklerinden doğan dört kız çocuğuydu. Bunlardan Melisende sadece Kudüs Haçlı Krallığı'nın değil tüm Haçlı toplumu için önemli bir siyasi figür haline geldi. Eşi Kral Foulques ile tahtı paylaşan ve oğlu III. Baudouin krallığı döneminde de etkinliğini sürdüren kraliçe Yerli Hristiyanların yöneticilerine daha çok ısınması için de bir etken olmuştu.³⁴¹

Aradan geçen yıllar Yerli Hristiyanların durumlarına bazı katkılarda bulundu fakat yaşanan olaylar tam bir güven ve kaynaşma ortamını hiçbir zaman oluşturmadı. Siyasi otorite bu insanlara ihtiyaç duysa ve onlara yaklaşımını zaman içerisinde değiştirse de özellikle Latin Kilisesi tutumunda bir değişiklik yapmadı. Kadıköy Konsili ile başlayan süreçte karşılıklı kinin sürdüğünü gördüğümüz bu durumda Latin Kilisesi onları halen kabullenmiş değildi.

³³⁹ Usta, "Haçlılar ve Doğu Hristiyanları Arasındaki İlişkiler", ss. 382-83.

³⁴⁰ Usta, "Haçlılar ve Doğu Hristiyanları Arasındaki İlişkiler", s. 392.

³⁴¹ Usta, "Haçlılar ve Doğu Hristiyanları Arasındaki İlişkiler", s. 386.

İlk seferle birlikte bölgeye gelen Haçlıların önemli amaçlarından biri burada bir hayat kurmak olarak karşımıza çıkıyor. Yerli nüfus ile bir *modus vivendi*³⁴² içerisinde bulunmalarının kendileri için en iyi çıkar yol olduğuna inanarak, bölgeye yerleşen Haçlıların pek çok açıdan yerli halk ile ilişkiler kurduklarını görüyoruz. Bu yaşam koşullarını oluşturmak için gereken önemli unsurlardan biri de iletişim kurabilme gerekliliği idi. Bu sebeple hem yönetici sınıfından hem de tebaadan Franklar belli dönemlerde bölgenin en yaygın dili olan Arapça'yı öğrenme ve kullanma gerekliliği hissettiler. Sayıca yerli halktan az olmaları da onları buna iten önemli sebeplerdendi. Yönettikleri veya birlikte günlük yaşamda, ticaretle ve tarımda iletişimde oldukları kişileri anlayabilmeleri gerekiyordu. Bu noktada dragomanlar adı verilen mütercimler hem yönetsel hem de günlük işlerin halledilebilmesi için Franklara yardımcı oluyorlardı. Fakat zaman içerisinde, içinde bulundukları kültüre uyum sağlamaya başlayan bazı Frankların Arapça öğrendiklerini de görüyoruz.

Soylular ve üst seviye bürokratlar arasında da yerel dilleri öğrenmenin zaman içerisinde önemle hale geldiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Bu örnekler arasında en önemlilerinden biri Willermus Tyrensis'dir. A History of the Deeds Done Beyond the Sea'nin çevirmenleri E. Babcock ve A. C. Krey'ye göre, Willermus sarayın dili dolan Fransızca'yı, ticaretle Fransızcayla birlikte önemli bir yer tutan Arapça'yı ve bölgenin önemli dillerinden olan Grekçe'yi biliyordu.³⁴³ Willermus'un Arapça bilgisiyle ilgili olarak Attiya onun Üsâme'nin kütüphanesinde bulunan kitaplardan faydalanmış olabileceğini belirtir. 1154 yılında Üsâme, Kral III. Baudouin'den Mısır'dan Dımaşk'a yapacağı yolculuk için güvenli geçiş izni almış fakat bulunduğu gemi Akkâ limanına geldiğinde kralın adamları tarafından yağmalanarak Üsâme'nin 4000 kadar kitabına burada el konmuştur.³⁴⁴ Attiya, III. Baudouin'den sonra tahta geçen Kral Amaury'in bu

³⁴² *modus vivendi* – çatışma içerisinde bulunan iki topluluğun birlikte bir yaşam oluşturmaya tanımlayan latince deyim.

³⁴³ Willermus Tyrensis, *A History of Deeds Done*, 1943, Vol. I, s. 8.

³⁴⁴ Usamah Ibn Munqidh, *Kitāb Al-I'tibār*, s. 61.

kitapları faydalanması için Willermus'un kullanımına sunmuş olabileceğini düşünmektedir.³⁴⁵

Willermus ayrıca eseri içerisinde de bölge dillerini bilen Franklara yer vermiştir. Örneğin 1147 yılında Muînüddin Üner'e gönderilen elçi her ne kadar daha önceki işleri sebebiyle güvenilmez birisi olsa da "Türklerin diline hâkimiyeti" sebebiyle seçilmişti.³⁴⁶ Yine Willermus'a göre, 1167 yılında Fâtımî Halifesi Âdîd'e, Kral Amaury tarafından gönderilen elçilerden Geoffrey Fulcher Arapça bildiği için bu göreve seçilmişti.³⁴⁷ Sidon Kontu Renaud da Arapçayı bilen önemli isimlerdendi. İbn Şeddad, Renaud bir kuşatma sırasında bizzat Selahaddin ile görüşmesinden bahsetmektedir. İbn Şeddad'a göre Renaud, Frankların soylularından olup bilge bir adamdır. Arapça bilir ve hadis ile tarih konularıyla alakalı bir kimsedir. Renaud'un kendisine bir şeyler okuyan ve bazı konularda onu aydınlatan Müslüman bir kölesi vardır.³⁴⁸

Dil öğrenimi sadece soylularla sınırlı kalmıyordu. İbni Cübeyr 1184 yılında Akkâ'da bulunduğu sırada gümrükte görevli yapan Hristiyan katiplerden bahseder ve bunların Arapça okuyup yazabildiklerini belirtmektedir.³⁴⁹ Fakat burada İbni Cübeyr'in bu katipleri Frank yerine Hristiyan olarak adlandırması onların yerli Hristiyanlar mı yoksa Frank mı olduğu sorusunu ortaya çıkarıyor. Attiya, İbni Cübeyr'in Yerli Hristiyanlardan bahsederken onları bölgeleriyle adlandırdığını burada bir ayrıma gitmediğinden dolayı katiplerin Frank olduğunu belirtirken B. Kedar'ın ise bu katiplerin Yerli Hristiyan olma ihtimallerinin daha yüksek olduğunu dile getirdiğini belirtir.³⁵⁰

³⁴⁵ Hussein M. Attiya, "Knowledge of Arabic in the Crusader States in the twelfth and thirteenth centuries", *Journal of Medieval History*, C. 25, S. 3 (1999), s. 211.

³⁴⁶ Willermus Tyrensis, *A History of Deeds Done*, 1943, Vol. II, s. 155.

³⁴⁷ Attiya, "Knowledge of Arabic in the Crusader States in the twelfth and thirteenth centuries", s. 206.

³⁴⁸ Baha' Al-Din ibn Shaddad, *The Rare and Excellent History of Saladin or Al-Nawadir al-Sultaniyya Wa'l-Mahasin al-Yusufiyya*, çev. D.S.Richard, Routledge, New York 2016, s. 90.

³⁴⁹ İbni Cübeyr, *Endülüsten Kutsal Topraklara*, s. 223.

³⁵⁰ Attiya, "Knowledge of Arabic in the Crusader States in the twelfth and thirteenth centuries", s. 207.

Yerleşik nüfus ile iş birliği içerisinde girme yolunu seçen Haçlılar, Orta Çağ Batılıları ve Müslüman dünyası arasındaki ilk barışçıl kültürel yayılma örneklerine ulaşmanın önemli üyelerinden oldular. Zaman içerisinde, özellikle Rumca ve Arapça dillerinde, bölge ticaretine ayak uydurdular. Haçlılar kendi feodal sistemleri ile bölgede halihazırda devam etmekte olan yönetim sistemlerini harmanlayarak yenilikçi ve başarılı denilebilecek bir yapı oluşturdular. Bazı şehirlerde bir arada yaşayan Hristiyanlar ve Müslümanlar zaman içerisinde birbirlerine uyum sağladılar. Örneğin 1184 yılında Haçlıların kontrolünde bulunduğu süre içerisinde Sur şehrinde Müslümanlar rahat ve huzurludurlar. Tabi bu her yerde aynı değildir, aynı dönemde Akkâ'da Hristiyanlar, Müslümanlara karşı daha katıdırlar.³⁵¹ İbni Cübeyr, Sûr'da bir Hristiyan düğününe denk gelmiş ve burada düğünü izleyen Müslümanların olanları gayet normal karşılamalarına ve hiçbir şeyi garipsememelerine şaşırmıştır.³⁵² Görüldüğü gibi zaman içerisinde kültürler birbirlerine alışmışlardır.

4.4.1. Şehir Halkı ve Hayatı

1123'te ticari anlamda oldukça güçlü olan Sur şehrinin zapt edilmesiyle bölgedeki Franklar ve yeni gelmekte olanlar hem birbirleriyle hem de diğer civar halkıyla ortak bir zemin bulmaya başladılar.³⁵³ Bölgeye ilk seferlerden sonra gelmiş olanlar zaman içerisinde bölgeye uyum sağladılar. Fakat ilk seferden sonra bölgede kalanların sayısı az olduğu için bölge yapısına uyum sağlayanları Üsâme istisna olarak kabul eder. Aktardığı bir olayda, Antakya'da bulunan dostuna bir adamını göndermiştir. Bu kişi de geleneklerini görmesi için onu eski bir şövalye ile tanıştırmış ve şövalye onlar için kurduğu bir sofrada yemek yemeye çekinen adama, meraklanmamasını kendisinin Frank yemeklerini yemediğini, yemeklerin Mısırlı kadınların pişirdiğini ve eve asla domuz eti girmediğini söylemiştir. Yine bu kişi Üsâme'nin adamının etrafını saran Frank bir gruptan onu kurtarmıştır.³⁵⁴

³⁵¹ İbni Cübeyr, *Endülüsten Kutsal Topraklara*, s. 226.

³⁵² İbni Cübeyr, *Endülüsten Kutsal Topraklara*, s. 227.

³⁵³ Fulcherius Carnotensis, *Expedition to Jerusalem*, s. 272; Runciman, *A History of the Crusades*, 1987, Vol. II, ss. 315-17.

³⁵⁴ Usamah Ibn Munqidh, *Kitāb Al-I'tibār*, ss. 176-77.

Bu anlatıda şehirlerdeki Frank ve Müslümanların uyum içerisinde olduğu görülse de Müslümanların durumlarından bahsederken dikkate alınması gereken önemli bir husus vardır. Bu husus krallığın ilk yıllarında Müslümanların şehirlerde çok fazla bulunmayışıdır. Şehirlerin Haçlılara düşmesinden sonra zaten pek çoğu katledilmiş, kalanlar ise şehirleri terk etmişlerdi. Prawer, Antakya, Trablus, Sur ve Akkâ şehirlerinde Müslüman toplulukların yaşadığını fakat Kudüs'te bulunmadıklarını belirtmektedir. Hem Batılı hem de bazı Yahudi kaynakları Müslüman ve Yahudilerin Kudüs'e yerleşimlerini yasaklayan bir kanun çıkarıldığını aktarmaktadır. Fakat Kudüs'ten çıkarılmış olsalar dahi tarlalarını ve köylerini terk etmemişler ve buralarda yaşamlarını sürdürmüşlerdir.³⁵⁵ Yasal ve sosyal olarak zaten hakları bulunmayan bu insanların özellikle şehirlerdeki kutsal yerleri de Haçlıların eline geçtikten sonra kiliseye dönüştürülmüştür. Kudüs'te bulunan Mescid-i Aksâ, *Templum Salomonis* adıyla Tapınak Şövalyelerince ve bir kısmı da *Palatium Salomonis*³⁵⁶ adıyla Latin Krallarının sarayı olarak kullanılmaya başlanmıştır. Kubbetü's-Sahre ise *Templum Domini*³⁵⁷ ismiyle kiliseye çevrilmişti. Kudüs ve diğer şehirlerdeki pek çok cami de bu kaderi paylaştı.³⁵⁸

Şehirlerde yaşayan Yerli Hristiyanların durumu ise köylerde yaşayan Müslüman ve Yerli Hristiyan tebaanın büyük çoğunluğuna göre daha rahattı. Ticaret ve belli zanaatlarla uğraştıkları için belli bir gelir ve sosyal anlamda belli bir statüye sahiptiler. Ancak bunlar da herhangi bir Latin meslek teşkilatına kabul edilmezlerdi.³⁵⁹ J. Richard, Akkâ'da yaşayan ve Frankların dışında kalan bu tebaanın burada ticaretin bolluğuna katkısından bahsetmektedir. Batıya ulaşan şeker, sabun ve pek çok kumaşın bu insanların sayesinde ticarete dahil olduğunu söylemektedir.³⁶⁰

³⁵⁵ Prawer, "Social Classes in the Crusader States: The Minorities", s. 61.

³⁵⁶ Nebi Bozkurt, "Mescid-i Aksâ", *DİA*, TDV Yayınları, Ankara 2004, C. 29, ss. 268-71.

³⁵⁷ Nebi Bozkurt, "Kubbetü's-sahre", *DİA*, TDV Yayınları, Ankara 2002, C. 26, ss. 304-8.

³⁵⁸ Prawer, "Social Classes in the Crusader States: The Minorities", s. 71.

³⁵⁹ Usta, "Haçlılar ve Doğu Hristiyanları Arasındaki İlişkiler", s. 393.

³⁶⁰ Richard, *The Latin Kingdom of Jerusalem*, s. 99.

Her ne kadar iklim ve yüzler onlar için yabancı olsa da Franklar yavaş yavaş Kutsal Toprakların onlara sunduğu yeni yiyecekler, ürünler ve moda ile tanışmaya başladılar. Özellikle Antakya, Sayda, Sur, Akkâ, Beyrut, Kaysâriye, Yafa ve Kudüs gibi hem kıyı hem de iç şehirler çok çeşitli egzotik ve eşit derecede değerli malları Haçlıların kullanımına sundu ve ticaretlerini yapmalarına olanak sağladı. İpekli ve pamuklu kumaşlar, ipek halılar, kilimler, zarif çanak çömlek, porselen ve cam eşya Avrupa'da giyime ve evlerin döşenişine yenilikler getirdi. İslam dünyasının dokuma ürünleri kısa zamanda hem Doğu'da yerleşen Haçlılar hem de Avrupalılar tarafından kullanılmaya başlandı. Musul şehrinin İtalya'ya ihraç ettiği ve bu ülkede *mussolina* adıyla tanınan kumaş birçok Avrupa diline "muslin" olarak yerleşti. Aynı şekilde Avrupa pazarlarında Bağdat'tan gelen ipekli kumaşlar *baldachin* ve Dimaşk dokumaları da *damask* adıyla satılmaktaydı. Batılı hanımların pek rağbet ettikleri *taffeta* (tafta) denilen ipekli kumaş da İran'dan geliyordu. Türk diyarı Buhara ve Maverâünnehr'in birçok şehrinden Avrupa'ya ulaşan ipek halılar, seccadeler, yünlü kilimler, kürkler, doğan kuşları, bakır ve kurşundan yapılmış eşyalar, makas, iğne, bıçak, kılıç, ok ve yaylar dükkanları doldurmakta ve herkesin hayatına giren mallar olmaktaydı. Suriye ve Mısır' dan gelen sehpa, divanlar, kandiller, şamdanlar, vazolar, seramik kaplar ve mutfak eşyaları artık Avrupa'nın saraylarını ve evlerini süslemekteydi. Suriye'nin mine kaplamalı, ebrulu, rengarenk cam eşyaları ise, Avrupa'nın büyük kiliselerinde kullanılmaya başlanan renkli camların (vitray) öncüleri oldular. İslami motiflerle süslü camdan veya madenden yapılmış vazolar ve kaplar da Batı pazarlarında satılan lüks eşyalardı.³⁶¹

Şehirlerdeki ticaret sadece batıya yapılan ticaretle sınırlı değildi. Kudüs gibi kıyı şeridinden içeride bulunan şehirlerde de ticaret ekonomisi sürüyordu. Özellikle Kudüs sahip olduğu kozmopolit yapı sayesinde ticaret için uygun bir merkezdi zira burada çok sayıda yerli Frank, Doğulu ve Batılı hacılar, Müslümanlar ve Yahudiler bulunmaktaydı. Bu kişiler için pazarlarda kıyafet,

³⁶¹ Işın Demirkent, "Haçlı Seferleri Döneminde Yakındoğu Kültürünün Batı'ya Taşınması ve Bunun Avrupa Toplumuna Etkileri Üzerine", *Haçlı Seferleri Tarihi Makaleler-Bildiriler-İncelemeler*, Dünya Yayıncılık, İstanbul 2012, s. 212.

hatıralık ürünler ve adak olarak kullanabilecek mum gibi malzemeler satılmaktaydı.³⁶² Frankların yerel halkların yasalarını, geleneklerini ve uygulamalarını uyarlama ve sürdürme yeteneği, bir süreliğine de olsa Doğu'da nispeten istikrarlı bir yönetim yarattı.³⁶³ Bahsettiğimiz ürünlerin ticaretinin yapılabilmesi için üretimlerinin de yapılması gerekliydi. Bu ürünlerinin bazılarının üretimleri taşrada, köylerde yapılıyor olsa da şehirlerde de üretimi yapılanlar vardı. Örneğin Kudüs'ün güney surlarının doğu tarafında Tabakhane Kapısı (*Tanners' Gate*) bölgenin üretimiyle ilgili bilgi vermektedir. Boas, 1970li yıllarda ilgili bölgede yapılan kazılarda ortaya çıkan buluntuların, tabakhanelerin ve güneydeki saray ve bitişindeki kalenin civarında bulunan boyahane kalıntılarının bölgenin endüstrisiyle ilgili bilgi verdiğini aktarmaktadır. Akkâ'da ise doğu surunun hemen dışında bir şeker imalathanesi ve eski kuzey surunun yakınlarında ise bir hatıra üreticisi bulunmaktadır. Bunlar dışında ağır bir koku veya ise sebebiyet vermeyen altın ve gümüş kuyumcuları ise şehrin merkezinde yer almaktaydı.³⁶⁴

Levant kıyı ticareti ağı, neredeyse doksan yıl boyunca Frankların hâkimiyetine geçecekti. Doğu Akdeniz ticaretinin efendisi olma rolünü üstlenen Haçlılar, daha önce hiç hayal etmedikleri bir konfor ve zenginlik seviyesi elde etmeye hazırdılar.³⁶⁵ Kıyı ve iç şehirlerin kentsel manzarasını oluşturan kasaba evlerinin, dairelerin ve idâri binaların birçoğu, Helenistik dönemi yansıtan bir ambiyans ve stile sahipti. Özellikle önemli olan, hoş yaşam düzenlemelerine ek olarak güçlü tahkimatlar, akan su ve diğer kolaylıklar bu alanlarda zaten mevcuttu.³⁶⁶

Estetik düzeyde, bu binaların iç mekanları benzersiz bir güzellik ve sofistike tarzla kaplıydı. İnce işlenmiş zeminler, çini ve mermerin renkli biçimleriyle süslüydü. Aynı şekilde, halı, yastık ve duvar halısı gibi eşyalara

³⁶² Boas, "Domestic Life in the Latin East", s. 549.

³⁶³ Usâmah Ibn Munqidh, *Kitâb Al-I'tibâr*, s. 93; Richard Brislin, *Cross-Cultural Encounters: Face to Face Interaction*, Pergamon Press, New York 1981, ss. 12-13.

³⁶⁴ Boas, "Domestic Life in the Latin East", ss. 549-50.

³⁶⁵ Fulcherius Carnotensis, *Expedition to Jerusalem*, s. 272; Mayer, *The Crusades*, s. 153.

³⁶⁶ Holmes, "Life Among the Europeans", s. 18.

dokunmuş karışık tasarımlar bulunuyordu. Buna ek olarak, bu şehirlerin iç avluları, vatandaşları günün zorluklarından uzaklaştırmak ve rahatlatmak için birçok çeşme, bakımlı bahçeler ve hamamları içeriyordu.³⁶⁷

Genel olarak, çok sayıda boş, eşyalı evin oluşu, Frank soyluları, şövalyeleri ve burjuva vatandaşlarının kendilerine acilen yenilerini inşa etme zorunluluğunu ortadan kaldırıyordu. Bunun yerine, sadece önceden var olan ve zarif bir şekilde inşa edilmiş konutların yeni kiracıları oldular. Artan zenginlikleri ve daha sonra sağlanan siyasi istikrarı, enerjilerini Roma ve Bizans mimarı üslubuna dayanan birçok yeni yapı inşa etmeye yatırım yapmalarını sağladı. Haçlıların bölgeye mimari anlamdaki en büyük katkıları kiliseler (özellikle Kutsal Kabir Kilisesi'nin yenilenmesi) ve sınır ticaretinin güvenliğini sağlamak için inşa edilen kalelerdi.

Haçlılar şehirlerde belirli dönemlerde yenilemeler ve geliştirmeler yaptılar. Şehir planlamasında da bazı girişimlerde bulundular fakat bunun için önlerine bazen ciddi zorluklar çıktığı da oldu. Örneğin Akkâ gibi oldukça kalabalık olan liman kentlerinin planlanması oldukça zor bir işti. Akdeniz'de seyrüseferin uygun olduğu tarihler ilkbahar ve sonbahar mevsimleridir, ticari mallar bu tarihlerde limanlara getirilirken yolcular da bu tarihlerde bölgeye gelir veya buradan giderler. İlkbaharda Nisan'ın ortasından sonra ve Mayıs ayı içerisinde yolculuk yapılırken, sonbaharda ise Ekim'in yarısından itibaren on beş gün kadar deniz yolculuklarının uygun zamanlarıdır.³⁶⁸ Yılda iki kez başta hacılar ve bunlar dışında askeri birlikler ve tüccarların bölgeye geldiği dönemlerde şehir nüfusunda ciddi artışlar görülüyordu. Boas'ın Theoderich'den aktardığına göre 1169 Paskalyasında Akkâ limanında hacıları taşıyan seksen adet gemi bulunmaktaydı. Bu dönemsel kalabalıklar kentsel yönetimi oldukça zorlaştırıyor ve ulaşmak istedikleri Roma döneminin benzeri şeklinde inşa edilmiş şehir planlamasını zorlaştırıyor, birbirine yakın, dar sokaklardan oluşan ve oldukça kirli şehirler ortaya çıkıyordu.³⁶⁹ İbni Cübeyr de Akkâ'da bulunduğu sırada buradan adeta

³⁶⁷ Usāmah Ibn Munqidh, *Kitāb Al-I'tibār*, s. 165; Holmes, "Life Among the Europeans", s. 19.

³⁶⁸ İbni Cübeyr, *Endülüsten Kutsal Topraklara*, s. 232.

³⁶⁹ Boas, "Domestic Life in the Latin East", s. 547.

nefretle söz etmiş, şehrin kalabalığını ve kirliliğini vurgulamıştır. Her taraftan gelen Müslüman ve Hristiyan tacirlerin burada bir araya geldiğini, sokaklarının çok kalabalık olup adım atacak yer olmadığını ve her tarafta bulunan domuzlar sebebiyle burasının pis ve necis olduğunu anlatmaktadır.³⁷⁰ 1152 yılında Kraliçe Melisende döneminde Kudüs'te ticareti canlandırmak adına kapalı bir pazar yeri inşa edildi. Çarşının örnekleri bugün halen görülebilmektedir. Bunun yanında kanalizasyon, içme suyu temin edilebilmesi için sarnıç ve yeni mezarlıklar onun döneminde şehre eklendi.³⁷¹

4.4.2. Taşra Halkı ve Hayatı

Çağdaş kaynaklara göre, Haçlılar kırsal bölgelerde yaşayan tebaalarını Latince '*rustici*' olarak adlandırıyorlardı.³⁷² Yasal olarak serfler olarak tanımlananlar bu tebaa genellikle feodal mülklerin satışına veya transferine dahil edildi. Düşük sosyal statülerine rağmen, sürekli olarak yeni efendilerinin alanlarında çalışmaları bekleniyordu. '*Rustici*', birçok yerli etnik ve dini grubun birleşmesiydi. Hepsi yüzyıllardır Levant'ta ikamet ediyordu ve Akdeniz tarımının teknikleri konusunda oldukça becerikliydiler.³⁷³ Esasen Ermeni, Rum, Yahudi, Türk ve Arap kökenliydiler zira Latin nüfusunda büyük çoğunluğu hayatlarını şehirlerde yaşayarak, çalışarak ve orada ölümlerini geçirmekteydiler.³⁷⁴ Bunun sonucu olarak bu kırsal nüfus çok çeşitli dillere, toplumsal yaşam tarzlarına ve kendi kültürlerine sahipti. Müslüman dünyasında var olabilecek bir Latin toplumu kavramı bu tüm grupların iş birliği ve emeğiyle mümkün oldu.

Haçlıların genel motivasyonu Kutsal Topraklardan kâfir olarak gördükleri Müslümanların varlığını silmek olsa da Levant'taki yerel nüfusun büyük çoğunluğunu ironik bir şekilde yerli Hristiyanlar oluşturuyordu.³⁷⁵ Bu yerli Hristiyanlar, Franklar ile benzer inançları paylaşıyorlardı da Ortodoks temelli bu

³⁷⁰ İbni Cübeyr, *Endülüsten Kutsal Topraklara*, s. 224.

³⁷¹ Boas, "Domestic Life in the Latin East", s. 547.

³⁷² Archer, Kingsford, *The Crusades: The Story of the Latin Kingdom of Jerusalem*, s. 294.

³⁷³ Prawer, *The Crusaders' Kingdom*, s. 355.

³⁷⁴ Boas, "Domestic Life in the Latin East", s. 550.

³⁷⁵ Fulcherius Carnotensis, *Expedition to Jerusalem*, s. 150; Maalouf, *The Crusades Through Arab Eyes*, s. 20.

halklar dört ana mezhep arasında bölünmüştü: Melkaniler, Yakubiler, Ermeniler ve Maruniler. Çoğunlukla dil ve coğrafyadan ayrılan bu Hristiyan grupları (Rumlar ve Maruniler hariç) monofizitler, yani Hz. İsa'yı insan varlığı üzerinden daha büyük bir ilahi doğaya sahip olarak gördüler.³⁷⁶ Bu görüş ve inanç farklılıklarına rağmen, yerel halkın sapkın olarak algılanan inanç sistemleri Latinleri öfkelenendirmedi veya en azından öfkelenendirmemiş gibi davranmak zorundaydılar. Doğulu Hristiyanlar da ilk etapta bu Latin “kardeşlerini” bir kurtarıcı olarak görecektir. Ne var ki kısa süre içerisinde bu algıları değişecekti. Haçlılar, Doğulu Hristiyanların farklı inanç, görüş ve yaşantıların hoş görmek durumundaydılar, çünkü toprağın işlenebilmesi için bu halklara ihtiyaçları vardı. Yerli Hristiyanları, yeni komşuları Latinlerden ayıran bazı dini yönleri vardı; Noel günü oruç tutma, Paskalya Yortusunu, Katoliklerden bir hafta geç kutlama ve sakal bırakmaya büyük bir kutsiyet atfetme bunlardan bazılarıydı.³⁷⁷

İç bölgelerdeki bir diğer büyük yerel grup Müslümanlardı. Doğulu Hristiyanlar, Levant'ın daha çok kuzey bölgelerinde yerleşiklerken Müslümanlar ise Filistin ve Batı Suriye bölgelerinde yaşamaktaydılar. Müslümanlar da yerli Hristiyan tebaa gibi Kutsal Topraklarda uzun bir geçmişi olan tarım topluluklarıydı.³⁷⁸ Bu tarım popülasyonuna ek olarak göçebe Bedevi kabileleri de vardı. Özellikle, keçi, koyun, deve ve öküz sürülerine sahip olan bu Bedeviler de Şam, Ürdün çölü ve Mısır'dan gelen kervan yollarını kontrol etmede büyük öneme sahiptiler. Doğrudan bölgesel yöneticiler ve Latin Krallığına istihdam edilen Bedeviler, geçiş ücretlerinin alınabilmesini sağladılar ve sınır ihlallerinden kaynaklanan her türlü tehdide karşı keşif görevinde bulundular.³⁷⁹

³⁷⁶ Anna Comnena, *The Alexiad*, çev. E.R.A. Sewter, Penguin, Harmandsworth 1985, s. 465; Hitti, *Syria: A Short History*, s. 196.

³⁷⁷ Preston, *Rural Conditions in the Kingdom of Jerusalem*, s. 22.

³⁷⁸ İbni Cübeyr, *Endülüsten Kutsal Topraklara*, s. 222; Runciman, *A History of the Crusades*, 1987, Vol. II, s. 323.

³⁷⁹ İbn Al-Qalanisi, *The Damascus Chronicle of the Crusades*, s. 113; Richard, *The Latin Kingdom of Jerusalem*, s. 29.

Müslümanlar, yerli Hristiyanlar gibi, kendi inançları içinde temel olarak ikiye ayrılmışlardı. Bağdat'ta bulunan Sünni Abbâsî halifeleri ve Kahire merkezli Şii Fâtımî halifeleri arasındaki uzun zamandır devam eden çatışmalar, Selçuklu Türklerinin XI. yüzyılda Sünni İslam'ı seçmelerinin ardından tekrar artmış ve Sünniler uzun zamandır baskısı altında kaldıkları Şiilere karşı dengeyi sağlamış hatta daha güçlü taraf olmaya başlamıştı. Bu durumlar zaten uzlaşamayan İslam dünyası içerisinde daha ciddi bölünmelere de yol açtı.³⁸⁰ Haçlıları Kutsal Topraklardan kovmak için İslam içerisinde bir birliğin ve merkezi bir hareketin hayat bulması uzun yıllar alacaktı. Bu süreçte bölgedeki Müslüman devletlerin ve emîrliklerin de siyasi bir buhran içerisinde olması bu birlik olma gerekliliğini etkileyen önemli unsurlardandı. Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah'ın 1092 yılındaki ölümünden sonra Selçuklu Devleti içerisinde başlayan taht kavgaları ve bunlara taraf olan emîrlerin çoğu kez kendi başlarına hareket etmeleri, Haçlılara uzun bir süre boyunca bölgede rahat hareket etme imkânı sağlamıştı. Zengî Hanedanı ortaya çıkana kadar da bu durum böyle sürecekti ve Haçlıların karşısına organize olmuş bir Müslüman gücü çıkmayacaktı. Bu gücün Selahaddin önderliğinde 1187'de Kudüs'ü almasına kadar Müslüman nüfus kendilerine yerli Hristiyanlara benzer yaşam şartları sunan Haçlı idarecilerinin hizmetinde yaşamaktan çok da rahatsız olmadıklarını göstermişlerdir.³⁸¹

Müslüman ve Hristiyan halkların bölgede çok fazla çatışma içinde olduklarını düşünmemek gereklidir. Zira İbni Cübeyr, seyahati sırasında Dımaşk'tan ayrılıp kervanıyla Lübnan Dağlarından geçtiği sırada aktardığı bilgiye göre bu dağlarda ve civarında yaşayan Hristiyanların, dağda yaşayan münzevi Müslümanlara karşı yakın davranışları ve onlara yiyecek temin etmeleri halkın belli bölgelerde bütünleşebildiğini göstermesi açısından önemlidir.³⁸² Buna ek olarak o dönemde Müslümanların elinde olan Banyas dışındaki ovanın Müslümanlar ve Hristiyanlar tarafından ortak olarak ekim için kullanıldığını

³⁸⁰ Hamilton A.R. Gibb, "The Caliphate and the Arab States", *A History of The Crusades – First Hundred Years*, ed. Kenneth Setton, Wisconsin University Press, Wisconsin 1969, V. I, s. 94.

³⁸¹ İbn Al-Qalanisi, *The Damascus Chronicle of the Crusades*, s. 185; Prawer, *The Crusaders' Kingdom*, s. 374.

³⁸² İbni Cübeyr, *Endülüsten Kutsal Topraklara*, s. 212.

söyler. Ona göre ovanın bir paylaşım çizgisi vardır, ürünü eşit paylaşırlar, hayvanları bir arada otlar ve iki toplum arasında adaletsizlik olmazdı.³⁸³ Tabi bu durum dışardan gelenler için şaşırtıcıdır. Yine İbni Cübeyr Banyas'tan sona Kudüs Krallığı'nın topraklarına girmiş ve Toron'dan geçerken bu bölgenin halkını Hristiyanlara karşı çok gevşek olmaları nedeniyle eletirmiştir. Benzer durumların Frankların elinde bulunan tüm sahil kentlerinde olduğunu, Müslümanların basit vergiler karşılığında buralarda yaşamaya devam ettiğini ve buna karşılık Frankların onlara dokunmadığını belirtir, hatta farklı bölgelerdeki Müslümanlar diğer Müslümanların durumlarının kendilerinden daha iyi olduğunu söyleyerek bu durumdan şikayetçi olup, Frankların adaletine sığındıklarını belirtir.³⁸⁴

³⁸³ İbni Cübeyr, *Endülüsten Kutsal Topraklara*, s. 222.

³⁸⁴ İbni Cübeyr, *Endülüsten Kutsal Topraklara*, s. 223.

SONUÇ

Yaklaşık iki yüz yıllık bir sürecin ardından Levant'taki Haçlı varlığı son buldu. Haçlılar Avrupa'ya döndüklerinde bölgede karşılaştıkları pek çok şeyi batıya aktarmış durumdaydılar. Doğu'da ise bölge devletlerinin ve halklarının da Haçlılardan birtakım şeyler öğrenmiş ve edinmiştir. İlerleyen yıllarda başlayacak olan Avrupa sömürgeciliğinin ilk örneklerinin Levant'ta görüldüğü ve buradan kazanılan birtakım deneyimlerin ilerleyen yıllarda kendilerine yardımcı olduğunu varsayabiliriz fakat bu, batılıların bölgeye kolonyal amaçlarla geldiği fikrini dile getirmek için yeterli delil sağlamamaktadır. Onlar yola çıkarken Avrupa'daki devletlere bağlı kolonyal bir bölge oluşturmaktansa kendi topraklarını kazanmak, zenginlikleri elde etmek ve kilisenin istediğinin tersine otonom bir devlet kurmak amacındaydılar. Geldikleri bölgelerde istedikleri zenginliklere ulaştıklarını söylemek oldukça güçtür zira Birinci Haçlı Seferi'nden sonra o büyüklükte bir başarı sağlayamadıkları ortadadır. Fakat onların bölgeye gelmesi Avrupa'da zenginleşmeyi sağlamış ve yeni bir sınıf olan burjuvalar ortaya çıkmıştır. Bölgenin sürekli olarak çatışmalar içerisinde olması stabil bir idare kurup gelişimlerini sağlamalarını engellemiştir. Başta bekledikleri insan kaynağının da batıdan bir türlü gelmemesi veyahut bu girişimlerin pek çok kez başarısız olması sebebiyle doğunun kalbinde bir hançer gibi bir süre varlıklarını sürdürmüşler ve daha sonra geri dönmek zorunda kalmışlardır.

Haçlı seferlerinin sonucunda doğuda ise Haçlıların ve Katolik Kilisesinin hedefinin aksine İslam dünya içerisinde bir birliktelik meydana gelmiştir. Özellikle Zengî Hanedanı ile başlayıp Selahaddin Eyyubi döneminde zirveye çıktığını söyleyebileceğimiz bu uyanış, seferlerin başında bir araya gelmekte zorlanan bölge Müslümanlarının ortak bir gayede buluşabilmesini sağlamıştır. Bu da Haçlıların ilk söylemlerinde belirttiği kutsal topraklara hâkim olma ve Türkleri Anadolu'dan çıkarma hedeflerinin tam tersi bir etki yaptığını gözler önüne sermektedir.

Kudüs Latin Krallığı bölge yönetimini sağlayabilmek adına yeni sistemler kurmuştur. Bunlardan en önemlisi Yüce Divan sistemidir. Her ne kadar ilk

zamanlar bir danışma meclisi gibi çalışsa da farklı fikirlerin tartışıldığı bu meclis Avrupa aristokrasinin alışkanlıklarına uygun bir şekilde tüm gücün kralın elinde olmasının önüne geçmiştir. Üzerinde durmamız gereken nokta ise kralın söz hakkının Avrupa'daki yapıda izin verilenden daha fazla olduğudur. Pek çoğu tanınmamış ailelerden olan soylular üzerinde kralın tahakküm kurması daha kolay olmuştur. Zaman içerisinde çıkarılan yasalarla da bu tahakkümlerine yasal dayanaklar sağlamışlardır. Krallık içerisinde görev verilen yetkililer konumuz açısından önemlidir. Zira bu görevliler Franklar bölgeye gelmeden önce de benzer şekilde bu topraklarda bulunuyorlardı. Kendi sistemlerini kurmak isteyen Franklar bölgenin de yapısına uyum sağlayarak dragoman ve reis gibi görevlileri kullanmaya devam etmişlerdir.

Franklar kurdukları yargı sistemi ile krallık içerisinde ortaya çıkan problemleri çözmeye çalışmışlardır. Zaman içerisinde farklı mahkemelerin ortaya çıkması, Latinlerin büyüyen ve değişen ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik olmuştur. Topraklarının ve tebaalarının artması sonucunda mahkemelerini daha özel alanlara ayırmışlar ve bu mahkemeler arasında bağlantı kurmuşlardır. Ticaret Mahkemeleri genel bir ticari mahkeme işlevi görürken Zincir Mahkemeleri ile deniz ticareti için özel bir mahkeme kurarak yeni bir yapı ortaya çıkarmışlardır.

Ekonomik anlamda güçlü bir yapı kurmak isteyen Haçlılar için ticaret oldukça önemli olmuştur. Savaş dönemlerinde dahi kervanların işlemesinin sağlanması ve kervanlara saldıranların cezalandırılması bu konuya verdikleri ehemmiyeti gözler önüne sermektedir. Fakat istenilen ticari gelişime ulaşmakta zorluk çekmişlerdir. İç kesimlerde ticareti ellerinde bulundursalar da özellikle kıyı şeritlerinde ve denizlerdeki ticaret İtalyanların kontrolünde kalmıştır.

Bu sebeple Levant bölgesine düzenlenen seferlere bakıldığında zaman batılılar açısından seferin yegâne kazananını İtalyan Devletleridir. Doğu Akdeniz limanlarında kazandıkları imtiyaz ve topraklar sayesinde Orta Asya'nın derinliklerine kadar uzanan ticaret yollarının çıkış noktası olan bu limanlarda ve İskenderiye ve dördüncü Haçlı Seferi sonucunda ele geçirdikleri İstanbul ve yayıldıkları Karadeniz bölgesinde zaten güçlü oldukları ticaret rotalarında

neredeyse tekel haline gelmişlerdir. Haçlıların bölgede yetiştirmeyi öğrendikleri şeker kamışı gibi değerli tarım ürünlerini Avrupa'ya taşıyan ve yaygınlaşmasını sağlayan yine bu İtalyanlardan başkası değildir. Sürekli olarak taşıma ve ticaret faaliyetleri içinde gördüğümüz İtalyanlar burada kazandıkları tecrübelerle daha büyük ve kuvvetli gemilerin yapımıyla ilgili bilgi sahibi olmuş ve ilerleyen yüzyıllarda gerçekleşecek okyanus ötesi keşifler için de temelleri oluşturmuşlardır.

Bölgede geçirdikleri süre içerisinde farklı konular hakkında yeni bilgiler edinen Haçlılar bu bilgileri süreç boyunca Avrupa'ya taşıdıkları rahatlıkla görülebilmektedir. Avrupa'da avlulu ve kemerli yapıların ortaya çıkışı Haçlıların Levant'ta gördükleri, tecrübe ettikleri yeni zevklerini o topraklara taşımalarının bir sonucudur. Pek çok ticari ürün bu dönemde Avrupa'ya taşınmış bazıları Batılılar için vazgeçilmez ürünler haline gelmiştir. Bunun yanında kale yapılarında da birtakım yenilikler hem bölgeden öğrenilmiş hem de bölgenin gerekliliklerinin kendilerine öğrettiği yeni kazanımlar olarak batıya taşınmıştır. Tarımsal ürünlerin de bir kısmı Avrupa'nın önemli malzemelerinden olmuştur. Özellikle şeker kamışından üretilen şekerin Avrupalı ailelerin sofralarına ulaşması onun daha ulaşılabilir bir malzeme olmasını ve daha öncesinde bala bağlı olarak yaşayanların pek çok alışkanlığının değişmesini sağlamıştır.

Krallık tebaasıyla sürekli iletişim içerisinde olması gerektiğinden onlarla iletişim sağlayabilmek için farklı yöntemler geliştirmeye çalışmıştır. Bölgeye gelen Franklar ve yerli halk özellikle kırsal bölgelerde bir arada yaşamışlar ve bazen ortak bir yaşam kurmuşlardır. Esasında iki büyük medeniyetin iki yüz yıllık gibi bir süreci bir arada geçirmesinin ardından daha fazla etkileşimin olması hatta yeni ve iki tarafın da ortak noktalarını içeren bir medeniyetin yahut topluluğun ortaya çıkmasını sağlamış görünmektedir. Fakat Haçlıların bölgede nüfus olarak sürekli bir azınlık halinde bulunması ve topluluklarının temelini aristokratların oluşturması sebebiyle Birinci Krallık döneminde yerel halkla birebir etkileşimleri sınırlı kalmıştır. Şehirlerde ve soylular arasında farklı diller ve kültürler öğrenme çabaları görülebilmektedir fakat yeni bir toplumu oluşabilmesi için gerekli olan

evlilikler ve bir arada yaşama kültürü batıdan gelenlerle Müslümanlar arasında kısıtlı düzeyde gerçekleşmiştir. Frankların nüfuslarının da etkisiyle kırsal bölgelerden çok kentlerde bulunmaları da bunun önemli sebeplerindendir. Burada sadece Müslüman dünyası değil bölgede yaşayan Doğulu Hristiyanlar ve Yahudiler de Haçlılarla çok büyük ve yeni bir medeniyet veya topluluk yaratacak etkileşimlerde bulunamamışlardır. Haçlıların büyük çoğunluğu bölgede sürekli olarak kalmamış yeminlerini veya görevlerini yerine getirdiklerini düşünenlerin büyük çoğunluğu Avrupa'ya geri dönmüş, kalanlar da Batılı akrabalarına doğulu komşularından daha yabancı kalmışlardır. İkinci kuşak Haçlılar zaman zaman kurdukları düzeni bozacakları ve komşuları ile sağlamaya çalıştıkları ortak yaşamı bozacakları korkusuyla ilerleyen yıllarda batıdan gelecek yeni Haçlılara ihtiyatlı yaklaşmışlar ve bazı zamanlarda onların gelişlerinden rahatsız olmuşlardır.

Çalışma sonucunda anlaşılmıştır ki Birinci Krallık süresince özellikle halklar arasında etkileşim sınırlı düzeyde kalsa da dönemin tanıklarının bize aktardığı pek çok olay gerçekleşmiştir. Yaşanan din değiştirmeler, karşı tarafın dilini öğrenme girişimleri, belli noktalarda kurulan ortak yaşamlar ve evlilikler bunların önemli örneklerini oluşturmuştur. Bu süreç daha çok toplumların birbirlerini tanıma ve birbirlerinin dinleri, kültürleri, dilleri ve yaşayış şekilleri hakkında daha çok bilgiye ulaştıkları ve ortak bir yaşam kurulabilmesinin temellerinin atıldığı dönemdir. Özellikle İkinci Krallık döneminde yaşanacak daha güçlü etkileşim için altyapı oluşturan bu dönem içerisinde girişimlerin yadsınamayacak olduğunu ortaya koyduk. Krallık açısından bakıldığında ise idâri ve politika uygulamaları bakımından halkların birbirine yaklaşımından daha esnek olduğu söylenebilir. Zira krallık kendi yapısı içerisinde değişiklikler yapmanın yanında bazen ilk defa ortaya koyduğu uygulamalar da geliştirmiştir. Bu uygulamaların bazıları bölgede edindikleri tecrübeler sayesinde bazıları ise kendi alışlagelmiş sistemlerin bölgeye uyarlanması yoluyla hayata geçmiştir. Bu sayede Levant'ta idâri ve sosyo-ekonomik açılardan yeni ortak yaşamı düzenleyici yapılar oluşturulduğu görülmüştür.

KAYNAKÇA

ANA KAYNAKLAR

Anonim, *Gesta Francorum et Aliorum Hierosolimitanorum*, ing. terc. Rosalind Hill, Thomas Nelson and Sons, Londra 1962.

Azîmî, *Azîmî Tarihi*, çev. Ali Sevim, 2. Baskı., Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2006.

Baha' Al-Din Ibn Shaddad, *The Rare and Excellent History of Saladin or Al-Nawadir al-Sultaniyya Wa'l-Mahasin al-Yusufiyya*, ing. terc. D.S.Richard, Routledge, New York 2016.

Comnena, Anna, *The Alexiad*, ing. terc. E.R.A. Sewter, Penguin, Harmondsworth 1985.

Fulcherius Carnotensis, *A History of the Expedition to Jerusalem, 1095-1127*, ing. terc. Frances R. Ryan, University of Tennessee Press, Knoxville 1969.

İbn Al-Qalanisi, *The Damascus Chronicle of the Crusades*, ing. terc. H. A. R. Gibbs, Luzac and Company, Londra 1932.

İbni Cübeyr, *Endülüsten Kutsal Topraklara*, çev. İsmail Güven, 4. Baskı., Selegne Yayınları, İstanbul 2019.

İbnü'l-Esîr, *İslâm Tarihi el-Kâmil fî't-târih Tercümesi*, 10-11. cilt, çev. Abdülkerim Özaydın vd., Bahar Yayınları, İstanbul 1987.

Odo Of Deuil, *De profectione Ludovici VII in orientem – The Journey of Louis VII to the East*, ing. terc. Virginia Gingerick Berry, Columbia University Press, New York 1948.

Usāmah Ibn Munqidh, *An Arab-Syrian Gentleman and Warrior in the Period of the Crusades: Memoirs of Usāmah Ibn-Munqidh (Kitāb Al-I'tibār)*, ing. terc. Philip K. Hitti, Columbia University Press, New York 2000.

Willermus Tyrensis, *A History of Deeds Done Beyond the Sea*, Vol. I-II, ing. terc. Emily A. Babcock, August C. Krey, Columbia University Press, New York 1943.

ARAŞTIRMA ESERLER

AGİBALOVA, Yekaterina, Grigory Donskoy, *Ortaçağ Tarihi*, 3. Basım., Yordam Kitap, İstanbul 2019.

ALPTEKİN, Coşkun, “Belek b. Behrām”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 1192, C. 5, ss. 402-3.

ALTAN, Ebru, “Haçlı Devletlerinde (Outremer) Kullanılan Unvanlara Dair”, *Tarih Dergisi*, S. 71 (2020), s. 67-81.

———, *İkinci Haçlı Seferi (1147-1148)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2003.

ARCHER, Thomas A., Charles L. Kingsford, *The Crusades: The Story of the Latin Kingdom of Jerusalem*, G. P. Putnam's Sons, New York 1984.

- ATTİYA, Hussein M., “Knowledge of Arabic in the Crusader States in the twelfth and thirteenth centuries”, *Journal of Medieval History*, C. 25, S. 3 (1999), s. 203-13.
- AYDIN, Mehmet Akif, “Evlât Edinme”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 1995, C. 11, ss. 527-29.
- BARBER, Malcolm, *Haçlı Devletleri Tarihi*, çev. Doğan Mert Demir, Kronik Kitap, İstanbul 2021.
- BENVENİSTİ, Meron, *The Crusaders in the Holy Land*, MacMillan Company, New York 1972.
- BLOCKMAN, Wim, Peter Hoppenbrouwers, *Introduction to Medieval Europe 300-1500*, Third Edition., Routledge, London 2018.
- BOAS, Adrian J., “Domestic Life in the Latin East”, *The Crusader World*, ed. Adrian J. Boas, Routledge, New York 2016, s. 544-67.
- BOASE, Thomas, *Kingdoms and Strongholds of the Crusaders*, Bobbs-Merrill, New York 1973.
- BOZKURT, Nebi, “Kubbetü’s-sahre”, *DİA*, TDV Yayınları, Ankara 2002, C. 26, ss. 304-8.
- , “Mescid-i Aksâ”, *DİA*, TDV Yayınları, Ankara 2004, C. 29, ss. 268-71.
- BRİSLİN, Richard, *Cross-Cultural Encounters: Face to Face Interaction*, Pergamon Press, New York 1981.
- CARRINGTON, Richard, *The Mediterranean: Cradle of Western Culture*, Viking Press, New York 1971.
- CONDER, Claude R., *The Latin Kingdom of Jerusalem, 1099 to 1291 A.D.*, Kessinger Pub, Whitefish, Mont. 2004.
- CONSTABLE, Giles, *Crusaders and Crusading in the Twelfth Century*, Routledge, London 2020.
- DEMİRKENT, Işın, “1101 Haçlı Seferleri”, *Haçlı Seferleri Tarihi Makaleler-Bildiriler-İncelemeler*, 2. Baskı., Dünya Yayıncılık, İstanbul 2012, s. 125-77.
- , *Haçlı Seferleri*, 4. Baskı, Dünya Yayıncılık, İstanbul 2014.
- , “Haçlı Seferleri Döneminde Yakındoğu Kültürünün Batı’ya Taşınması ve Bunun Avrupa Toplumuna Etkileri Üzerine”, *Haçlı Seferleri Tarihi Makaleler-Bildiriler-İncelemeler*, 2. Baskı., Dünya Yayıncılık, İstanbul 2012, s. 207-20.
- , “Haçlı Seferleri Düşüncesinin Doğuşu ve Hedefleri”, *Haçlı Seferleri Tarihi Makaleler-Bildiriler-İncelemeler*, 2. Baskı., Dünya Yayıncılık, İstanbul 2012, s. 1-19.
- , “Kudüs Haçlı Krallığında Devlet İdaresi”, *Haçlı Seferleri Tarihi Makaleler-Bildiriler-İncelemeler*, 2. Baskı., Dünya Yayıncılık, İstanbul 2012, s. 249-59.
- , *Urfa Haçlı Kontloğu Tarihi (1098-1118)*, 2 Cilt, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2013.

DUNCALF, Frederic, "The Councils of Piacenza and Clermont", *A History of the Crusades – First Hundred Years*, ed. Kenneth Setton, University of Wisconsin Press, Wisconsin 1969, Vol. I, ss. 220-252.

EDBURY, Peter W., *John of Ibelin and the Kingdom of Jerusalem*, The Boydell Press, Woodbridge 1997.

EMECEN, Feridun, "Akkâ", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 1989, C. 2, ss. 265-67.

FİNK, Harold, "The Foundation of the Latin States", *A History of The Crusades – First Hundred Years*, ed. Kenneth Setton, Wisconsin University Press, Wisconsin 1969, Vol. I, ss. 368-409.

FORDER, Archibald, *Daily Life in Palestine: Sites, Scenes and Doings in the Holy Land*, Marshall Brothers, London 1912.

GİBB, Hamilton A.R., "The Caliphate and the Arab States", *A History of The Crusades – First Hundred Years*, ed. Kenneth Setton, Wisconsin University Press, Wisconsin 1969, Vol. I, ss. 81-98.

HAMILTON, Bernard, "Women in the Crusader States: The Queens of Jerusalem, 1100-1190", *Medieval Women*, ed. Derek Baker, Basil Blackwell, Oxford 1978, s. 143-74.

HİTTİ, Philip, *Syria: A Short History*, MacMillan Company, New York 1959.

HOLMES, Urban T., "Life Among the Europeans in Palestine and Syria in the Twelfth and Thirteenth Centuries", *A History of the Crusades – The Art and Architecture of the Crusader States*, ed. Kenneth Setton, Wisconsin University Press, Wisconsin 1977, Vol. IV, ss. 3-35.

İLGÜREL, Mücteba, "Çaka Bey", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 1993, C. 8, ss. 3-35.

JOTİSCHKY, Andrew, *Crusading and the Crusade States*, Second Edition., Routledge, New York 2017.

KARACA, Sevtap Gölgesiz, *Kudüs Haçlı Krallığı - Siyasi Tarihi (1099-1187)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2020.

KAYA, Seyfettin, "Renaud De Châtillon'un Kızıldeniz'de Gerçekleştirdiği Haçlı Saldırıları ve Hz. Muhammed'in Naaşını Çalma Girişimi", *History Studies*, C. 12, S. 3 (2020), s. 1293-1313.

KERR, Gordon, *A Short History of Europe-From Charlemagna to the Treaty of Lisbon*, Pocket Essentials, Harpende 2009.

KİNG, William Laurence, *Cultural Diffusion in the Crusader States, 1098-1187*, California State University, Fullerton 1994.

LA MONTE, John L., *Feudal Monarchy in the Latin Kingdom of Jerusalem 1100 to 1291*, Medieval Academy of America Publications, Maryland 1932.

LAWRENCE, Thomas E., *Crusader Castles*, Michael Hagg, London 1986.

LE GOFF, Jacques, *Avrupa'nın Doğuşu*, 3. Baskı., Literatür Yayıncılık, İstanbul 2020.

———, *Ortaçağ Batı Uygarlığı*, çev. Hanife Güven, Uğur Güven, 3.Basım., Doğu Batı Yayınları, Ankara 2019.

MAALOUF, Amin, *The Crusades Through Arab Eyes*, ing. terc. John Rothchild, Schocken Books, New York 1984.

MAYER, Hans Eberhard, “Latins, Muslim and Greeks in the Latin Kingdom of Jerusalem”, *History*, C. 63, S. 208 (1978), s. 175-92.

———, *The Crusades*, ing. terc. Jon Gillingham, Second Edition., Oxford University Press, Oxford 1988.

———, “The Wheel of Fortune: Seignorial Vicissitudes Under Kings Fulk and Baldwin III of Jerusalem”, *Speculum*, C. 65, S. 4 (1990), s. 860-77.

MERÇİL, Erdoğan, “Haçlı Seferleri Sırasında Büyük Selçuklu Devletinin Durumu”, *Selçuklular (Makaleler)*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2011, s. 125-31.

MUNRO, Dana C., *The Kingdom of the Crusaders*, D. Appleton-Century Company, New York 1935.

OSTROGORSKI, Georg, *Bizans Devleti Tarihi*, 6. Baskı, Türk Tarik Kurumu Yayınları, Ankara 2006.

ÖZ, Mustafa, “Haşîşiyye”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 1997, C. 16, ss. 418-19.

———, “Nizâriyye”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 2007, C. 33, ss. 201-2.

ÖZAYDIN, Abdulkerim, “Dânişmendliler”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 1993, C. 8, ss. 469-74.

———, “Dukak b. Tutuş”, *DİA*, TDV Yayınları, Ankara 2020, C. EK-1, ss. 342-43.

———, “Melikşah”, *DİA*, TDV Yayınları, Ankara 2004, C. 29, ss. 54-57.

PHİLLİPS, William D., “Sugar Production and Trade in the Mediterranean at the Time of the Crusades”, *The Meeting of Two Worlds: Cultural Exchange Between East and West During the Period of the Crusades*, ed. Vladimir P. Goss, Medieval Institute Publications, Kalamazoo, Mich. 1986, s. 393-406.

PRAWER, Joshua, *Crusader Institutions*, Clarendon Press, Oxford 1980.

———, “Social Classes in the Crusader States: The Minorities”, *A History of the Crusades-The Impact of the Crusades on the Near East*, ed. Kenneth Setton, Wisconsin University Press, Wisconsin 1985, Vol. V , ss. 59-116.

———, *The Crusaders' Kingdom: European Colonialism in the Middle Ages*, Praeger Publishers, New York 1972.

———, “The Roots of Medieval Colonialism”, *The Meeting of Two Worlds: Cultural Exchange Between East and West During the Period of the Crusades*, ed. Vladimir Goss, Medieval Institute Publications, Kalamazoo, Mich 1986, s. 23-38.

PRESTON, Helen Gertrude, *Rural Conditions in the Kingdom of Jerusalem During the Twelfth and Thirteenth Centuries*, Avil Printing Company, Philadelphia 1903.

RİCHARD, Jean, *The Latin Kingdom of Jerusalem*, ing. terc. Janet Shirley, North-Holland Pub. Co., Amsterdam 1978.

RILEY-SMITH, Jonathan, *A History of the Order of the Hospital of St. John of Jerusalem: The Knights of St. John in Jerusalem and Cyprus, c. 1050-1310*, St. Martin's Press, New York 1967.

———, “Some Lesser Officials in Latin Syria”, *The English Historical Review*, C. 87, S. 342 (1972), s. 1-26.

———, *The Crusades: A Short History*, Yale University Press, New Haven 1987.

———, “The Motives of the Earliest Crusaders and the Settlement of Latin Palestine: 1095-1100”, *English Historical Review*, C. XCVIII, S. CCCLXXXIX (1983), s. 721-36.

RUNCİMAN, Steven, *A History of the Crusades*, Vol. I-II-III, Cambridge University Press, Cambridge 1987.

SEYYİD, Eymen Fuad, “Fâtımîler”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 1995, C. 12, ss. 228-37.

SMAİL, Raymond C., *Crusading Warfare*, Cambridge University Press, Cambridge 1953.

———, *The Crusades in Syria and the Holy Land*, Camelot Press, Southampton 1973.

SOLMAZ, Sefer, “Selçuklu Tarihini Derinden Etkileyen Bir Olay: Selçuklu-Yabgulu Mücadelesi”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 35 (2014), s. 545-75.

SÜMER, Faruk, “Anadolu Selçukluları”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 2009, C. 36, ss. 380-84.

———, “Tuğrul Bey”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 2012, C. 41, ss. 344-46.

ŞAHİN, Seyhun, “Orta Çağ Avrupa’sında Din-Siyaset İlişkisine Dair Bir Değerlendirme”, *Orta Çağ’da Din ve Devlet*, ed. Ayşe Atıcı Arayancan, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2018, s. 305-22.

TEZCAN, Selim, “Haçlı Seferleri – Tanımı ve Ötesi: Avrupa Orta Çağ Tarihçiliğinde Haçlı Seferleri Üzerine Süregiden Tartışmalar”, *Orta Çağ’a Yeni Yaklaşımlar: Ekonomi, Savaş, Kilise, Yaşam*, ed. Zeynep Kocabıyıkoglu Çeçen, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2019, s. 107-38.

———, “Haçlı Seferleri ve Karşı Haçlı Seferleri Kimi Yaygın Kabulleri Yeniden Gözden Geçirirken I”, *Kılavuz*, S. 50 (2014), s. 95-105.

TURAN, Osman, *Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti*, 10. Basım., Ötüken Neşriyat, İstanbul 2008.

TURAN, Şerafettin, “Levant”, *DİA*, TDV Yayınları, Ankara 2003, C. 27, ss. 145-47.

USTA, Aydın, *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri: Müslüman-Haçlı Siyasi İttifakları*, 2. Baskı., Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2016.

———, “Haçlılar ve Doğu Hristiyanları Arasındaki İlişkiler”, *Belleten*, C. LXXVII, S. 279 (2013), s. 365-402.

———, *Sorularla Bizans İmparatorluğu Tarihi*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2016.

ÜLGEN, Pınar, *Orta Çağ Avrupa Tarihi*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2020.

WICKHAM, Chris, *Ortaçağ'da Avrupa - Batı Roma İmparatorluğu'nun Dağılmasında Reformlara Kadar*, çev. Nilüfer Epçeli, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2019.

ÖZ GEÇMİŞ

Hakan ALKAN, Ufuk Üniversitesi İngilizce Öğretmenliği bölümünden 2010 yılında mezun oldu. Selçuk Üniversitesi Yabancı Diller Yüksekokulunda iki yıl İngilizce okutmanı olarak görev yaptıktan sonra 2012 yılında KTO Karatay Üniversitene geçti. Halen KTO Karatay Üniversitesi Yabancı Diller Yüksekokulunda Öğretim Görevlisi olarak görev yapmaktadır.

